

ПРОСЈЕЦТА

ISSN 1331 - 5439

BR 121

СЕПТЕМБАР 2014

INTERVJU: ALIJA HODŽIĆ
REPORTAŽA IZ DVORA NA UNI
NATO KAO DESNA RUKA VRAGA
FILMSKI FESTIVALI, OSVRT
PUTOPIS IZ RUSIJE

просвјета

НОВИНЕ ЗА КУЛТУРУ

ISSN 1331-5439

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Раде Драгојевић, Милош Ђурђевић, Мирна Јасић, Ненад Јовановић, Игор Марковић, Милорад Новаковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Двор на Уни, foto: Денис Ловровић

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Радост читања

(Бранко Ђорђевић 1915 – 1984)

Књиге се све рјеђе читају, све је мање добрих читалаца; штампана ријеч повлачи се пред електронском, чују се све чешће гласови пригушени буком нових информационих технологија. Све то стоји, али све је мање и нових писаца који на непоновљив начин откривају радост читања и урањање бића у фиктивне просторе литературе. Додуше, и вријеме о којем говоримо дефинитивно припада фикцији. То је доба без телевизије, с игром као јединим видом забаве и разоноде а, у почетку слушање, а касније читање једини вид паралелне стварности, маште или фикције, како ко већ схвата понирање у литерарне светове. Док је будући читалац још слушалац, прима бајке, Змајеве пјесме и понешто из усмене баштине. Кад стаса до читаоца, наиђиће на писца који ће га увести у тај чудесни универзум. Свака литература има књижевника који пресудно утиче на откривање радости читања. Код оних којима је један језик с четири имена материји језик, тај писац је најчешће био Бранко Ђорђевић.

Ко је једном задријемао испод змајевих крила и нашао се у свету медведа и лептирова, остаће заувијек читалац и остаће заувијек дијете јер се само потпуним препуштањем правилима игре читања може остати и једно и друго. Младог читаоца опиће прво тајанственост, мелодичност и хумор *Шумских огласа* и *Огласа купусног листа* јер дој се бије преко штампе, а овде се пише истина чиста. Читаоца ће потпуно зачарати Јежурка Јежић, неустрашиви шумски ловац који брани по сваку цијену свој скромни кубни праг, једино уточиште у космосу. Веселиће се доживљајима мачка Тоше, лијеног несташног житеља воденице поточаре, једног из плејаде незаборавних ликова оживљених Ђорђевом демијуршком чаролијом.

Сви ови наслови, пјесме и приче могле су се упити и усмено. Пресудни корак ка будућем читаоцу учиниће роман *Орлови рано лете*. Ево панонске варијанте која се, вјероватно само у нијансама разликује од оне монтањарске или медитеранске: Зимско је доба, мраз је извезао ручни рад на окнима. Чита се у соби у којој се не ложи ватра. Испод дебеле дуње испуњене перјем вире само нос и очи читаоца и рука која држи књигу; друга се грије под дуњом. Руке се периодично смејеју темпом који намеће хладноћа собе. С читањем се престаје кад књига испадне из руке, а читалац постаје актер приче, један од дјечака у *Прокином гају*.

Читана су касније и друга Ђорђевићева дјела, али не с оваквим предавањем и жаром. Дошли су на ред други писци, домаћи и свјетски, већи и значајнији од Бранка Ђорђевића. Сматрало га се превазиђеним писцем, потчијењено је *прадедовско копље* и *убодо кљуце* које је јахао одјевен у старинску одору. Мислило се да се књижевник, који је могао да живи као професионалац захваљујући огромним тиражима својих дјела, најживио превише овоземаљске славе, па му је прорицан мањак оне постхумне. А онда је Ђорђевић, уочи доласка црних коња и црних јахача, ноћних и дневних вампира, изњедрио *Башту сљезове боје*, чудесан свијет мјесечине, насмијаних зора и тужних сутона, свијет подгрмечких чуда и чудака, доброте и љепоте, оживљен магијским пером приповједача умоченим у мастило накапано лирским хумором и притајеном сјетом.

Поново је Бранко Ђорђевић *Баштом* пробудио онај читалачки жар, већ помало запретен пепелом отуђене цивилизације и вјеште литературе која не оставља траг у души. Тако је исконски приповједач вратио себи *дивше дечаке* које је као читаоце привремено позајмио другим писцима.

А кад се једном буде слагала листа ремек-дјела српске књижевности, Бранка Ђорђевића ће заступати *Јежева кућица* и *Башта сљезове боје*.

Ђорђе Нешић

Škola na Viru / foto: Jovica Drobnjak, 2014.

пРЕПЛАТА

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja preplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR362360001101412121.

Kopiju uplatnice preplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN
HR362360001101412121 SWIFT ZABAH2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Preplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

<p>04 OD BALATONA DO ĐOLE
Nenad Jovanović
KRONIKA</p> <p>07 FORTIFIKACIJA KULTURE I SNOVA
Srđan Sandić
FESTIVAL U KULI STOJANA JANKOVIĆA</p> <p>08 DVOR NA PODU
Paulina Arbutina
REPORTAŽA, SRBI U DVORU NA UNI</p> <p>16 SELJENJE TESLE
Radoje Arsenić
UMJESTO ZABORAVA</p> <p>18 PROSTOR NA KOJEM SU ŽIVJELI
SRBI TRAJNO JE DEVASTIRAN
Goran Borković
INTERVJU, ALIJA HODŽIĆ</p> <p>22 IMAGINARNI BALKAN
Goran Borković
SVJETSKO KOŠARKAŠKO PRVENSTVO</p> <p>24 NATO KAO DESNA RUKA VRAGA
Boris Rašeta
POLITIČKA ANALIZA</p> <p>26 KO STE VI MISTER PUTIN?
Ljubinka Milinčić
PETNAEST GODINA VLADAVINE RUSIJOM</p> <p>28 RUSIJA U SITNICAMA
Nataša Puškar
REPORTAŽA</p> <p>32 “KNJIGE IPAK NEČEMU SLUŽE”
Đorđe Matić
ESEJ, DANILO KIŠ</p> <p>36 DOK JE SRCA, BIT ĆE I ÚJVIDÉKA!
Igor Ružić
KRITIKA PREDSTAVE ‘NEOPLANTA’</p> <p>38 ANIMAFEST I SVI OSTALI
Igor Marković
OSVRT, FILMSKI FESTIVALI</p> <p>42 ZAHTJEV ZA PAMĆENJEM
Leila Topić
IZLOŽBA, ‘ARHIVI, PRERASPODJELE I PREMJERAVANJA’</p> <p>45 BANIJSKI PEJZAŽI
Marko Miljanović
IZLOŽBA SLIKA PETRINJSKOG
PODOBORA SKD PROSVJETE</p> | <p>51 NA MUCI SE POZNAJU JUNACI
Boris Vrga
ESEJ, JOVAN VORKAPIĆ</p> <p>53 RIJETKA I NESTABILNA
PREZIMENA U BUKOVICI
Živko Bjelanović
ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (6)</p> <p>55 PRVO, DRUGO, TREĆE I,
NARAVNO, ČETVRTO
Momčilo Popadić
IZ NEOBJAVLJENOG
BROJA “SRPSKE RIJEĆI”</p> <p>56 ZAGREBAČKA GLASILA SRBA
Bosiljka Milinković
OČIMA BIBLIOGRAFA</p> <p>57 SVE ŠTO TREBA ZNATI
O JUGOSLAVIJI
Bosiljka Milinković
OČIMA BIBLIOGRAFA</p> <p>58 CRTICE
Izabralo Čedomir Višnjić</p> <p>59 NEKOLIKO CENTIMETARA IZNAD TLA
Sanja Šakić
KNJIGE, ‘HODANJE PO OBLACIMA’</p> <p>60 PREMAŠITI OKVIR JEDNOG ŽIVOTA
Sanja Šakić
KNJIGE, ‘KNJIGA MOJIH ŽIVOTA’</p> <p>62 VEPAR KOJI TRAŽI SVOGA LOVCA
Nenad Rizvanović
KNJIGE, ‘VEPROVO SRCE’</p> <p>64 PREPORUKA ZA ČITANJE
Čedomir Višnjić
KNJIGE, ‘OGULINSKI KRAJ U
DOMOVINSKOM RATU’</p> <p>66 MALI EKSHUMATORSKI ESEJI
Darko Cvjetić
POEZIJA</p> <p>70 VRTLAR
Mladen Blažević
PROZA</p> <p>74 PANOPTIKUM
Goran Borković</p> |
|---|--|

OD BALATONA DO ĐOLE

Nenad Jovanović

SRPSKI JEZIK I NA JEZERU I NA MORU – Srpski učenici u Hrvatskoj imali su i ovo ljetno priliku da se druže i uče srpski jezik i kulturu. Tako je de-setor učenika, što osnovnoškolaca, što gimnazijalaca, bilo sedam dana na Balatonu u Srpskom jezičkom kampu "Vuk Stefanović Karadžić" koji ove godine obilježava 15 godina rada. Njima, kao i njihovim drugarima iz Mađarske, polaznicima nastave u kampu koji je primio ukupno 77 djece, tih sedam dana je prošlo vrlo brzo. Sedmica je brzo prošla i polaznicima dviju sedmodnevnih smjena Ljetne škole koja je u organizaciji "Prosvjete" i VSNM grada Zagreba održana od 19. do 31. jula u dječjem odmaralištu na otoku Viru kod Zadra. Pored stotinjak učenika iz Hrvatske, školu je pohađalo i deset učenika iz Osnovne škole "Jovan Jovanović Zmaj" iz Obrenovca i pet učenika iz škole "Nikola Tesla" iz Budimpešte. "Značaj Letnje škole srpskog jezika i kulture je u poticanju zainteresiranosti za srpski jezik i cirilično pismo", rekla je voditeljica Maja Matić, dodajući da se prije podne održavala nastava, a u popodnevnim satima zabavniji sadržaji, među kojima i škola plivanja.

Ovogodišnja Ljetna škola, koja se održava već 18 godina, bila je namjenjena djeci koja u svojim krajevima nisu u mogućnosti pohađati neki od oblika školovanja na srpskom jeziku i pismu. Prvi put je održana u odmaralištu Čvrčak na otoku Viru, od 19. do 31. jula, gdje je u dvije grupe ukupno boravilo 110 učenika iz svih krajeva Hrvatske.

VESELO U TRPINJI – Sedmodnevna manifestacija "Trpinjsko leto na Panjiku", održana u organizaciji Ekološkog udruženja "Panjik", svakog dana na sportskim, kulturnim i zabavnim sadržajima okupljala je od 300

do 400 učesnika i posjetilaca, tako da je svatko od njih mogao naći nešto za sebe. Ukupna cifra od oko 2.000 ljudi svakako je značajna za seosku manifestaciju koja, kako su najavili organizatori, naredne godine treba biti još masovnija. Jasno, ako je ne pokvari kuša, kao što se ovog ljeta događalo s više manifestacija.

DESANKA U KULI STOJANA JANKOVIĆA – U okviru trodnevne manifestacije "Dani Kule Jankovića" u Islamu Grčkom, Dramski studio EHO koji djeluje pri zagrebačkom pododboru "Prosvjete" predstavio se 27. jula uvečer poetskim performansom "Za one sasvim drukčije od mene i za one sa mnom istovetne" u znak sjećanja na Desanka Maksimović. Polaznici Dramskog studija EHO, SKD "Prosvjeta" iz Zagreba i mladi iz Islama Grčkog upriličili su ovu izvedbu u režiji Svetlane Patafte, uz aplauz stotinjak okupljenih, velikim dijelom iz Islama Grčkog i okolnih sela Ravnih kotara.

GAREŠNIČANI U BUGARSKOJ – Folklorna sekcija pododbora "Prosvjete" iz Garešnice pet ljetnih dana boravila je u Bugarskoj kao učesnik manifestacije "Balkan folk fest 2014." koja se održala osmu godinu zaredom. "Prosvjeta" je nastupila tri puta u dva bugarska primorska gradića koja se nalaze na obali Crnog mora. Osim Garešničana, na manifestaciji su nastupili i KUD-ovi iz brojnih evropskih zemalja: tri društva iz Poljske, po jedno iz Rumunjske, Češke i Austrije, četiri društva iz Srbije, kao i KUD "Branko Radičević" iz Dalja te još jedno hrvatsko društvo. Na manifestaciji je do sada nastupilo 150 društava, a "Prosvjeta" iz Garešnice, zajedno s ostalih dvadesetak društava, dobila je posebnu plaketu "Best of the best".

SKUP U GOLUBIĆU – U selu Golubić kod Obrovca održan je sedmi međunarodni naučni skup "Srpsko-hrvatski odnosi - zaštita identiteta". Skup u čijem su radu učestvovali brojni naučnici i umjetnici iz Hrvatske, Srbije, Njemačke, Grčke i Bugarske, ali i politički predstavnici Hrvatske, Srbije, Srba u Hrvatskoj, Hrvata u Srbiji i lokalnih vlasti, organizirali su Udruga za povijest, suradnju i pomirenje Golubić i Centar za istoriju, demokratiju i pomirenje iz Novog Sada. Ovogodišnji skup imao je za temu očuvanje identiteta i načine i modalitete zaštite nacionalnih identiteta, rekao je organizator, univerzitetski profesor i poslanik u Skupštini Srbije Janko Veselinović.

GOSPOJINA U VRHOVINAMA – U organizaciji pododbora SKD "Prosvjeta" iz Vrhovina i ove je godine proslavljena Velika Gospojina u selu Turjanski. Tradicija proslave u ovom ličkom selu, na kojima su se okupljale stotine ljudi iz svih krajeva Like, postoji više od 50 godina. Velika Gospojina se obilježavala u raznim oblicima sve do 1995., a ponovno obilježavanje pokrenuto je 2005. godine, ali u puno manjem obimu nego prijeratnih godina.

"RAT" U KLOVIĆEVIM DVORIMA – Novu sezonu zagrebačkih Klovićevih dvora otvorila je 4. septembra izložba suvremene umjetnosti "Put za Europu / Hoću govoriti o ratu", posvećena stogodišnjici početka Prvoga svjetskog rata. Izložba je kao dio velikog projekta Kulturnog centra Beograda u drugačijim verzijama već obišla Beč, Suboticu i Sarajevo, a osmislice su je direktorica Centra Mia David i kustosica Zorana Đaković Minniti. Projekt koji će biti postavljen i u Berlinu i Beogradu.

PUDARENJE U BIJELOM BRDU – U organizaciji SKUD "Jovan Jovanović Zmaj" i tamošnjeg pododbora "Prosvjete", u Bijelom Brdu održana je manifestacija "Bjelobrdska pudarina" koja oživljava tradicionalni običaj pudarenja – čuvanja vinograda pred sazrijevanje grožđa. Po riječima predsjednika SKUD-a Slobodana Nešića, cilj manifestacija nije samo vraćanje tradicije, već da se mladi uče kulturi pijenja vina, sadnji i uzgoju vinograda kako bi kroz prodaju grožđa i vina vratili ekonomsko-održivi razvoj u Bijelom Brdu jer je od uzgoja vina narod živio u teškim vremenima. Već nekoliko godina organizira se i degustacija bjelobrdskih vina na Sv. Trifuna početkom februara, a sade se i novi vinograđi.

TESLA U PRAGU I VUKOVARU – U Pragu je početkom septembra otkriven spomenik Nikoli Tesli. Spomenik je postavila Gradska četvrt Prag 6 na inicijativu Hrvatsko-češkog društva iz Zagreba, jer je Tesla od 1879. do 1880. studirao filozofiju na Filozofском fakultetu Karlova sveučilišta. Ovo je prvi Teslin spomenik podignut izvan njegove domovine u čijem su postavljanju kao partner učestvovali i hrvatske vlasti.

Sredinom mjeseca spomenik Tesli, rad kipara Pere Jelisića, otkriven je ispred Tehničke škole Nikole Tesle u Vukovaru u prisustvu državnih, županijskih i gradskih rukovodilaca, kao i diplomatskog kora.

DESETA GENERACIJA U SRPSKOJ GIMNAZIJI – Ove školske godine s nastavom u Srpskoj pravoslavnoj gimnaziji "Kantakuzina Katarina Branković" počela je deseta generacija prvaša iz svih krajeva Hrvatske, pa i iz Srbije i Crne Gore. Gimnazija pruža vrlo dobru osnovu za nastavak školovanja, a učenici i dale imaju besplatan smještaj u domovima, prehranu i knjige. Izvjesno je da će se neki od učenika, kao i učenici koji pohađaju neke druge srednje škole u Zagrebu uključiti u rad zagrebačkog pododbora "Prosvjete", odnosno dramske ili folklorne sekcije, kao i ZborHora.

MANJINE NA ZRINJEVCU – Na Danu nacionalnih manjina Grada Zagreba održanom u parku Zrinjevac u Zagrebu u organizaciji Koordinacije nacionalnih manjina grada Zagreba, predstavilo se 20-ak manjina koliko ih živi i djeluje u Zagrebu. Pododbor "Prosvjete" predstavio je nošnje, folklorno i muzičko stvaralaštvo, a na štandu su bile izložene i knjige i publikacije srpskih organizacija – Prosvjeta, Novosti, Bijela pčela ... koje su izazvale velik interes prisutnih. Većina manjina predstavila se i svojim gastro specijalitetima na veselje učesnika i gostiju programa koje ni loše vrijeme nije moglo sprječiti da dođu.

DANI KULTURE SRBA – Na istoku Hrvatske sredinom septembra održani su 17. Dani kulture Srba Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, najznačajnija srpska manifestacija amaterskog stvaralaštva u tom dijelu zemlje koju čini niz događanja u mjestima na području Vukovarsko - sremske i Osječko - baranjske županije. Ovogodišnji Dani, koji se poklapaju s obilježavanjem 70 godina rada SKD "Prosvjete", svečano su otvoreni u Belom Manastiru, dva dana kasnije održana je likovna kolonija i Smotra folklora u organizaciji vukovarske "Prosvjete", da bi u Đalu bio održan Susret pesnika. Bijelo Brdo je bilo domaćin Dramske večeri u okviru koje se tamošnjoj publici predstavio Dramski ansambl iz Pačetina s novom predstavom, komedijom "Porodični portret Đure Pandura" u režiji Cvetina Aničića.

Na svečanosti zatvaranja manifestacije uz prigodni program u Borovu, poznatom vukovarskom karikaturisti Teodoru Toši Jukiću uručena je godišnja nagrada "Branimir Kurucić". Tokom sedam dana manifestacije, publici se predstavilo preko hiljadu učesnika.

PEROJ U ZAGREBU – U Biblioteci "Prosvjete" u Zagrebu predstavljena je knjiga "Peroj – perom romantičara" koja sadrži putopise o Peroju iz 19. vijeka koju je priredio arhimandrit Danilo Ljubotina, dugogodišnji perojski paroh i svojevremeni domaćin Ljetne škole "Prosvjete".

"Ta pravoslavna zajednica kod Pule, u Istri, okružena katolicima od 17. veka do danas promjenila je deset država. Uspela je ne samo da preživi nego da ostavi iza sebe svedočanstvo o veličini kulture i duhovnosti nacionalnog bića", rekao je mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije. Osim njega brojnoj publici su se obratili predsjednik SNV Milorad Pupovac, "Prosvjete" Čedomir Višnjić, nastavnici u pravoslavnoj gimnaziji i sam autor.

KONCERT U OGULINU – Pododbor "Prosvjete" iz Ogulina obilježio je devetu godišnjicu djelovanja i rada koncertom održanim u tamošnjoj sportskoj dvorani. Pododbor broji između 60 do 80 članova – pedesetak ih je aktivno u folklornoj i pjevačkoj sekciji, a ostali učestvuju u radu podobdora ili pomažu na

druge načine. Pododbor ima i biblioteku sa više od 2.500 naslova, a uskoro se očekuje i donacija još oko 2.000 naslova iz Srbije.

Održana je i promocija izdanja "Prosvjete" kao doprinos manifestaciji "Dani grada Ogulina". Kao urednik, predstavio ih je Čedomir Višnjić govoreći o izdanjima koja svjedoče o Ogulinu i selima oko njega. Govorio je i o svojoj knjizi "Srbovan 1901-1914" i o mjestu Ogulina u tom listu, o 110. godišnjici osnivanja ogulinske Dobrotvorne zadruge Srpskinja, o svetosavskim svečanostima koje je ta zadruga priređivala i o ličnosti ogulinskog zastupnika u Hrvatskom saboru Vladimira Nikolića Podrinskog.

VEČER POEZIJE U ZAGREBU – U dvorani Biblioteke "Prosvjete" održana je poetska večer "Poezija kao javljjanje duše" Tatjane Lukić koja je osmogodišnje stihotvorstvo uspješno uskladila sa svojim pozivom profesora filozofije i logike u Srpskoj pravoslavnoj gimnaziji "Kantakuzina Katarina Branković" gdje predaje drugu školsku godinu. O pjesmama Tatjane Lukić, koja je do sada izdala šest zbirki pjesama, okupljenima je govorila profesorica hrvatskog jezika i književnosti u X gimnaziji u Zagrebu Ružica Filipović.

SLIKARI U DARDI – U organizaciji podobdora "Prosvjeta" iz Darde i Likovne radionice "Petar Dobrović", u tom baranjskom selu krajem septembra održana je 11. likovna kolonija Đola 2014 u čijem radu je učestvovalo četrdesetak slikara među kojima su bili renomirani akademski i afirmirani amaterski slikari, studenti likovnih akademija i talentirani učenici srednjih i osnovnih škola. Pored slikara iz Zagreba, Osijeka, Slatine, Belog Manastira, Batine, Kneževih Vinograda i Zmajevca odazvali su se i slikari iz Sombora i Kaknja koji su tokom dva dana rada naslikali ukupno 60 novih slika koje ulaze u fond od oko 400 slika od kojih će neke biti uključene u retrospektive stvaralaštva kolonije. Naime, u Zagrebu je početkom septembra u dvorani Biblioteke "Prosvjete" otvorena retrospektiva najboljih radova nastalih u prvih deset godina kolonije. Izloženo je 30 radova 29 autora, izrađenih na razne teme i u raznim tehnikama, a prije svega raznih slikarskih rukopisa. Otvaranjem izložbe, o kojoj je govorio Pero Matić, profesor kustos iz Darde koji već godinama surađuje u oblikovanju programa kolonije, otvorena je i kulturna sezona Biblioteke.

KNJIŽEVNI MARATON U KULI STOJANA JANKOVIĆA

FORTIFIKACIJA KULTURE I SNOVA

Ove godine (4.- 5.7.2014.) na Festivalu kulture i snova u Islamu Grčkom, u Kuli Janković, publici su se uz sada već redovne gošće, glumicu Miru Furlan i dramaturginju Borku Pavićević iz Beograda, predstavili i zadarski pisci (Želimir Periš, Staša Aras, Natalija Miletić) skupa s mladim novosadskim autorom Bojanom Krivokapićem. Posebne gošće bile su etablirane spisateljice Olja Savićević Ivančević i Ivana Simić Bodrožić. Bio je to jedan svojevrstan književni maraton: upoznavanje autorica i autora različitih poetika i estetika, ali zajedničkih politika rizika, eksperimentirana – u konačnici, politika prema otvorenosti prema novom, drugom i drugaćijem.

Zanimljivo je vidjeti koliko malo festivala se doista usudi otici na teren onoga što stavlja u fokus svog interesa, programa; onoga za što traži institucionalnu finansijsku podršku. Jedan od takvih je Festival kulture i snova u Kuli Janković u Islamu Grčkom, kod Zadra. Riječ je o kraju koji je kroz povijest bio migracijski, koji je puno propatio, bio razdvojen i čije je stanovništvo bilo u izravnom konfliktu. Tu je život kroz povijest u nekoliko navrata krenuo od nule. Sama Kula je jako nabijena simbolikom jer je sagrađena na samoj crti razgraničenja kao nekadašnja čeka Mletačke Republike, a onda su kroz nju prošli i četnici, partizani, vojska Krajine i naposljetku Hrvatska vojska, koja je Kulu uništila.

Centar za mirovne studije radi pravi spin – militarističku pozadinu toga kraja koristi kao mjesto na kojem progovaraaju o mirovnjačkim temama te rade s ljudima koji će ratne teme vjerojatno procesuirati do kraja života, bilo da je riječ o lokalnom stanovništvu ili umjetnicima koje ugošćuju. Naime, Centar za mirovne studije iz Zagreba već nekoliko ljeta u Kuli Stojana Jankovića organizira druženje s umjetnicima, aktivistima, piscima, na teme koje u svom radu i inače afirmiraju. Teme su to međuetničkih odnosa, putovanja, granica, suočavanja s prošlošću, obiteljskih i nacionalnih povijesti i mitova. Sama Kula Jankovića je rijedak i izuzetan primjerak kombinacije stambenog i fortifikacijskog objekta na nekadašnjoj granici Otomanskog Carstva, Habsburškog Carstva i Mletačke Republike. Kompleks je u kontinuiranom vlasništvu obitelji Janković – Desnica blizu tri i pol stoljeća.

Već je i pisac Vladan Desnica želio da ljepote Kule budu dostupne svima, pa je 1950-tih otvorio za javnost najstariji dio zdanja, uredivši nekoliko ambijentalno najvrednijih prostorija koje je pretvorio u izložbeni prostor za dio zbirk. Naslijednici pisca teže istim ciljevima te nastavljaju tu zamisao, s namjerom da se veći dio objekta uredi, poslije stradanja u zadnjem ratu i posluži za opće dobro te pomogne dobrobiti kraja i njegovom održivom razvoju.

Srđan Sandić

SRBI U DVORU

DVOR NA PODU

PIŠE: Paulina Arbutina**FOTO:** Denis Lovrović

U Dvoru je teško živjeti, posebno ako si Srbin. Poražavajući i sramotni primjer jest nacionalni sastav u policijskoj postaji. Dok u općini živi 80 posto osoba srpske nacionalnosti, od 70 policajaca samo je dvoje srpske nacionalnosti, a u Elektri samo jedan. Umjesto lokalnih Srba povratnika, u te državne institucije dolazi radna snaga iz Siska, Kutine, Popovače, pa čak i Zagreba koji nakon isteka radnog vremena odlaze iz Dvora

Prema narodnom predanju naziv mjesta Dvor dao je nitko drugi nego austrohungarski car Josif II kada je 1775. godine obilazio pogranične jedinice i nočio u Podovima, u stanu komandanta dvorske kompanije i pohvalio komfor „na nivou njegovog carskog dvora“ i tako od Podova nastade ime Dvor.

Iako je vjerujući narodnoj priči, car prespavao u pograničnom banijskom mjestu kao u svom dvoru, život mještana, vječnih Krajšnika kroz vijekove bio je daleko od toga. Uvijek na granici opasnosti i nesigurnosti i u službi velikih sila, Dvorčani su kao i svi Krajšnici graničari bili doživotno u neprestanoj borbi ili za interes vlasti ili u borbi za stecene privilegije i prava. Naseljeni na opustošenu zemlju, izloženi krvavim prepadima neprijatelja, Dvorčani su kao vojna straža na Uni egzistirali puna dva stoljeća u sukobu dviju velesila, religija i civilizacija Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije. Uz promjenljivu ratnu sreću, mijenjali su se i gospodari, a čak 162 godine dvorski kraj bio je pod vlašću Osmanskog carstva.

Na liniji sukobljavanja svojom odbranom izdizale su se tri utvrde dvorskog kraja Zrin, Pedalj i Gvozdanski, srednjovjekovni gradovi u kojima su sve do turskih osvajanja vladale dvije stare feudalne porodice Vodički-Babonjići, a poslije Bribirski-Zrinski koji su pola vijeka odolijevali turskim napadima. U stoljetnom bezobzirnom sudaru dviju sila dvorski kraj doživljavao je strašnu depopulaciju, ekonomsko propadanje i kulturnu zaostalost.

Bogatoj povijesnoj riznici Dvora ne pripadaju samo srednjovjekovne utvrde korištene u sukobima protiv Turaka, već i najznačajnije arheološko nalazište sjeverne Hrvatske smješteno na lokalitetu Gradina iznad sela Gorička gdje su pronađeni tragovi života koji potječu oko 2700 godina prije Krista. Vrijedni predmeti vučedola i rimskog perioda kriju u sebi tajne civilizacije zasnovane na bakru i bronci, sirovinama koje su se kroz vijekove eksplorirale iz bogatih rudnika Trgовске gore čije su se vrijedne rudače kasnije izvozile dobro uređenom željeznicom. Potencijal rudnika Trgовске gore zasniva se na različitom spektru

materijala, bakra, srebra, zlata, a prepostavlja se i urana. Komplikirana struktura stijena s vremenom je prestala biti isplativa te se rudnici bogate prošlosti zatvaraju poslije Drugog svjetskog rata, a rudno bogatstvo Trgовске gore ostaje neistraženo.

**Prema narodnom predanju naziv mjesta
dao je austrohungarski car Josif II kada
je 1775. godine obilazio pogranične
jedinice i nočio u Podovima, u stanu
komandanta dvorske kompanije i
pohvalio komfor „na nivou njegovog
carskog dvora“ i tako od Podova
nastade ime Dvor**

Osim rudarske djelatnosti, dvorski kraj u prošlosti bio je poznat i po djelatnosti koja seže čak u 15. stoljeće, a kovnica novca u Gvozdanskom posebno je bila razvijena za vrijeme Nikole III Zrinskog. Da je na dvorskem području nekada postojala živa rudarska proizvodnja danas jedino podsjećaju nezaštićeni ostaci zidina visokih peći u Bešlincu koje proviruju iz visokog raslinja koje ih je prekrilo zajedno sa ljudskim zaboravom.

U turbulentnim političkim vremenima od ukidanja Vojne krajine pa sve do Prvog svjetskog rata, Dvorčani su zauzimali značajno mjesto u društvenim dešavanjima tadašnje Hrvatske. Iz dvorskog kraja ponikli su braća Pribićevići, Valerijan, Milan, Adam i Svetozar koji su svojim radom u mnogome odredili

politički kurs srpsko-hrvatske politike prve polovine dvadesetog vijeka. Radom ove generacije u dvorskom kraju dolazi do izražaja nacionalni identitet što dokazuje i nastanak srpskih organizacija kao što su Srpska štedionica i Srpski sokol. Dvorski kraj nije zaobišao ni veleizdajnički proces 1909. godine kada su se na optuženičkoj klupi osim braće Pribićevića našli pravnik Simo Živković, trgovac Pero Bekić i učitelj Joco Oreščanin.

Nakon nekoliko decenija mirnog života zasnovanog na nerazvijenoj poljoprivredi i zahuktaloj rudarskoj proizvodnji, Dvorčani su opet ratnim putevima krenuli 1914. ostavljuajući svoje živote daleko od zavičaja, po stratištima Soče, Srbije i Galicije.

Kraj rata i početak novog mirnodopskog perioda Dvorčanima nije donio napredak. Kotar braće Pribićevića smješten u „budžaku“ Hrvatske i dalje je bio izrazito poljoprivredni kraj sa veoma niskim životnim standardom što je velikim dijelom tjeralo ljudi u emigraciju u prekoceanske zemlje. Državnoj nebrizi suprotstavljali su se samo rijetki trgovci i zanatlije izdvajajući se u dvorski gradski stalež koji je pokušavao podignuti društveni i kulturni život Dvora.

**Iako su se tokom svoje burne prošlosti
i brojnih ratova, Dvor i Dvorčani
nebrojeno puta dizali i gradili bolju
budućnost, rat devedesetih i egzodus
srpskog stanovništva zadali su Dvoru
udarac poslije kojeg se nije oporavio ni
dvadeset godina kasnije, već sve više
tone u besperspektivnost i beznađe**

Prvi put poslije osmanlijskog vremena Dvor 1929. godine izlazi iz sastava Hrvatske i zapadnih centara moći Beča i Zagreba i ulazi u sastav Vrbaske banovine sa sjedištem u Banjaluci. Taj kratkotrajni utjecaj Bosne ojačao je već prirodne veze Dvora i susjednog Novog Grada ili Bosanskog Novog koji su se tada zajedničkim naporima borili za razvoj trgovine, zanatstva i školstva. U to vrijeme gradi se jedna od najljepših građevina u Dvoru, spomen-dom „Petar Mrkonjić“ u znak sjećanja na vojevanje princa Petra Karađorđevića, u narodu poznatijeg kao Mrkonjić u dvorskem kraju za vrijeme Bosanskog ustanka 1875. godine.

Iako im društvene okolnosti nikada nisu bile naklonjene, Dvor je nesaglediva stradanja preživio u Drugom svjetskom ratu. Između dva svjetska rata broj stanovnika stalno je rastao. Po popisu iz 1931. godine u Dvoru je živjelo 26.579 stanovnika. Ustaški pokolj srpskih seljaka u Krnjajić potoku, po dvorskim selima, odvođenje u logore, prije svega u Jasenovac, krvav i poguban put Sedme banjanske divizije, nepovoljna agrarna reforma i kolonizacija koje su dodatno oslabile ratom uništena dvorska sela, utjecali su na izrazit demografski pad o čemu jasno govori popis stanovništva iz 1981. godine po kojem je na području općine Dvor živjelo samo 16.307 stanovnika. Dvor se više nikada nije demografski oporavio postajući sve više mjesto odakle se odlazilo bez povratka, kako oficirski kadar ponikao iz narodnooslobodilačke borbe, tako i intelektualni sloj. Obnova ustaničkog kraja počela je tek sedamdesetih godina jačim ulaganjem

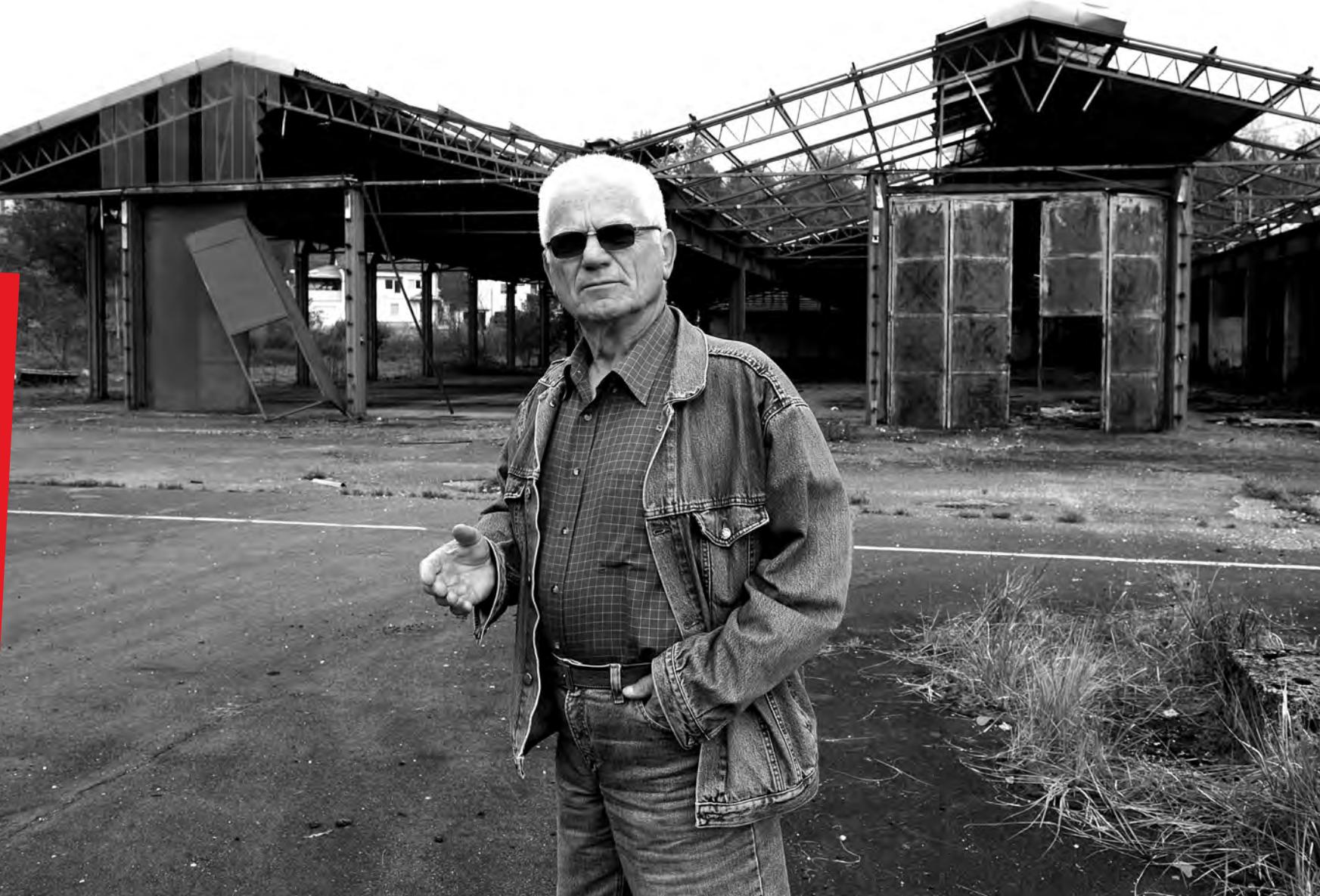
u Šumsko industrijsko poduzeće Šamaricu koja bi se mogla nazvati majka rasta Dvora jer je za sobom povukla razvoj pogona sisačke Željezare, tvornice keramičkih pločica u Rujevcu i divuškog pogona Tvornice trikotaže „Pounje“ iz Kostajnice. To nije bilo dovoljno i Dvor je konstantno bio u grupi najnerazvijenijih općina tadašnje Jugoslavije. Takva ga sudbina prati i do danas kada dvorski kraj spada u područja koja se nazivaju od posebne državne skrbi, samo što tu skrb nitko od žitelja Dvora nije osjetio.

Iako su se tokom svoje burne prošlosti i brojnih ratova, Dvor i Dvorčani nebrojeno puta dizali i gradili bolju budućnost, rat devedesetih i egzodus srpskog stanovništva avgusta 1995. godine zadali su Dvoru udarac poslije kojeg se nije oporavio ni dvadeset godina kasnije, već sve više tone u besperspektivnost i beznađe. Raseljen, pust i devastiran prostor u koji nije uložena ni jedna kuna državnog novca nema čime da privuče mlađe ljudi, a ni investitore. Većina stanovništva uveliko je zagazila u treću životnu dob. Socijalna davanja i mizerne penzije nisu dovoljne za pokrivanje obaveza režija, dodatnog zdravstvenog osiguranja, participacije za lijekove, članarinu za pogrebno društvo; sve što se nalazi na obveznom spisku dvorskih troškova. A majka rasta Dvora Šamarica oronula, zahrđana i devastirana leži u samom centru mjesta i svakodnevno podsjeća na tragično propadanje ove banjiske općine. A moglo je biti drugačije da je to bilo u interesu hrvatske države da poslije „Oluje“ zaštiti tada još uvijek vruće pogone Šamarice.

„Moglo se da se htjelo, kao što se država pobrinula za opstanak i rad drvnog poduzeća u susjednom Majuru koje prije rata nije bio pandan proizvodnje u našem ŠIP-u. Nekome je bilo u interesu da se spase proizvodnja u Majuru, a ne i u Dvoru“, tvrdi Simo Rajšić i dodaje da poslije svega Šamarica više nema nikakve perspektive. „Sve je u Dvoru mnogo žalosno. Posebno priča oko Šamarice. Skoro da nema familije u Dvoru čiji život jednim dijelom nije vezan za ŠIP. Poslije ‘Oluje’ najprije su rasprodali strojeve u staro gvođe. Nitko od tadašnjeg hrvatskog stanovništva nije htio stati ispred ŠIP i reći ‘stop’, a bilo je to već vrijeme uspostavljene vojne, policijske i civilne vlasti u Dvoru. Glodali su Šamaricu do kraja. Iskopali su sve kablove po kanalima. Pokradena je i trafostanica od 1 megavata. Išli su i skidali zidne obloge. Rušili i uništavali sve što smo mi decenijama gradili. Ne znam tko je to sve radio, policija valjda zna“, govori Simo Rajšić o dvorskoj industrijskoj proizvodnji koja se nalazi na koljenima, u stanju u kakvom nije bila ni za vrijeme ratnog stanja i sankcija devedesetih.

**Bez pokradene poljoprivredne
mehanizacije, bez mladih,
organiziranog tržišta, i sa usitnjenim
parcelama po kojima haraju čopori
divljih svinja i vrebaju ogladnjali vukovi
samotnjaci, dvorska poljoprivreda teško
se može izboriti za budućnost**

Od Šamarice osim tuge i sablasnih hala, ostao je još samo oronuli dimnjak koji svojom životnom težinom i visinom prkosи iznad dvorske svakodnevnice. Gledajući u njega, Dvorčani kažu da ne bi bilo ni njega samo kada bi se znalo gdje bi dimnjak prilikom rušenja pao. Propadanju dvorske privrede svjedočio

Simo Rajšić, predsjednik SNV-a općine Dvor, ispred pogona ŠIP-a Šamarica

je i sam državni vrh. Prostore Dvora u prethodnih 15 godina uredno su po-
hodili hrvatski predsjednici Stjepan Mesić i Ivo Josipović. Svaki od njih bio je
gost u jednoj od tvornica koje su tada, još uvijek pokazivale znakove života i
suprotstavljaše se trendu uništenja. Stjecajem slučajnosti, sa predsjednicima,
zatvarale su se i tvornice. Pogon KIO „Orahovice“ u Rujevcu dva puta je ugostilo
Stjepana Mesića i kada je on otisao sa predsjedničke fotelje, ugasila su se radna
mjesta u poznatoj riječkoj Keramici. Ove godine, nakon što je Josipović po-
sjetio tvornicu plastičnih kada Nord Produkt, i ova tvornica se preselila iz Divuše
na plodnije tlo u Samoboru.

„Kroz stecajne postupke i privatizaciju svi privredni objekti koji su postojali
na području Dvora rasprodati su u bescjenje. Svi poduzetnici koji su bili u Dvoru
imali su samo jedan jedini cilj da nikome ništa ne plaćaju, a da za sebe izvuku
što više koristi. Samo na primjeru ŠIP-a gdje se izmjenjalo nekoliko poduzet-
nika, svi zajedno ostali su općini dužni 700.000 kuna, a ljudima nisu isplaćivali
plaće i završili su u stecaju. Drugi problem je da prirodni resursi naše općine nisu
stavljeni u funkciju lokalnog stanovništva već se izvoze šeperima. Lokalnoj sa-
moupravi su svezane ruke. Centralizirana država nas je učinila bespomoćnim
jer sve kvote i zakoni koji nama smanjuju ovlasti, a povećavaju obaveze odre-
đuju se u Zagrebu. Mi na povratničkim prostorima ne tražimo ništa drugo, nego
pravo na život i ono što nam pripada“, ističe načelnik općine Dvor Nikola Arbu-
tina o mačehinskom odnosu države prema malima, na rubu siromaštva.

Kako je zapečaćen industrijski život Dvora, tako je uništena i vjekovima naj-
značajnija djelatnost dvorskog kraja – poljoprivreda. Bez poljoprivredne me-
hanizacije pokradene poslige „Oluje“, bez mladih, vitalnih ljudi, organiziranog
tržišta, i sa usitnjenim parcelama po kojima haraju čopori divljih svinja i vrebaju-

ogladnjali vukovi samotnjaci, dvorska poljoprivreda bez obzira na idealne uv-
jete za ekološku poljoprivrodu, teško se može izboriti za svoju budućnost što
dokazuje surov podatak da na prostoru 60 sela egzistira samo 10 ozbiljnih po-
ljoprivrednih proizvođača.

Zajedno sa ekološkom proizvodnjom, za udaljene i ratom uništene krajeve
potencira se razvoj ruralnog turizma, ali i on je Dvorčanima nedosanjan san.
Prije svega, turizam u Dvoru nema svoje korijene, i teško bi se moglo očekivati
da će se on razviti bez opipljive, čvrste proizvodnje, bilo industrijske, ili poljo-
privredne, koja bi lokalnom stanovništvu dala početnu točku jedne stabilne
putanje razvoja koja bi dovela i do turizma. Za loš tretman turizma u mnogo
čemu je kriva percepcija svih dosadašnjih lokalnih vlasti, pogotovo onih prije
devedesetih koji nisu uspjeli bogato povijesno i kulturno naslijeđe staviti pod
zaštitu i razviti zanimljivu i primamljivu turističku ponudu. Komunističke vlasti
koje su u turističke pokušaje koristili, ali nedovoljno, samo Čavić brdo i Gačešinu
zakletvu, nisu bile zainteresirane za srednjovjekovne utvrde Gvozdanski i Zrinj
zbog negativnih konotacija tih lokaliteta u Drugom svjetskom ratu. Zainteresi-
ranost nije vladala niti za zaštitu i promociju autentične, stare narodne gradnje
banijskih kuća sa kojima se može ponositi nekoliko sela dvorskog kraja. Prepu-
šteni rjeci zaborava, poslijeratnog nabujalog višegodišnjeg raslinja, sa jačim
priastom divljih životinja i bez ljudi, dvorski kraj pretvoren je u vječita lovišta
od kojih lokalni živalj ima samo štete.

Država se unaprijed pobrinula sa nizom zakonskih akata kojima je lovni tu-
rizam kao jedini turistički oblik koji egzistira u dvorskem kraju iščupao lokalnoj
sredini iz ruku, a privatnu imovinu, čak i dvorišta kuća stavio pod lovno područ-
je. Kao rezime privrednog propadanja Dvora može se reći da je osnovna kočnica

razvoja Dvora osim redovnih ratova i loša infrastruktura koja je također zla kod dvorskog kraja koji je tako blizu svih privrednih, administrativnih i kulturnih centara: Banjaluke, Siska, Karlovca i Zagreba, a opet tako daleko od svih.

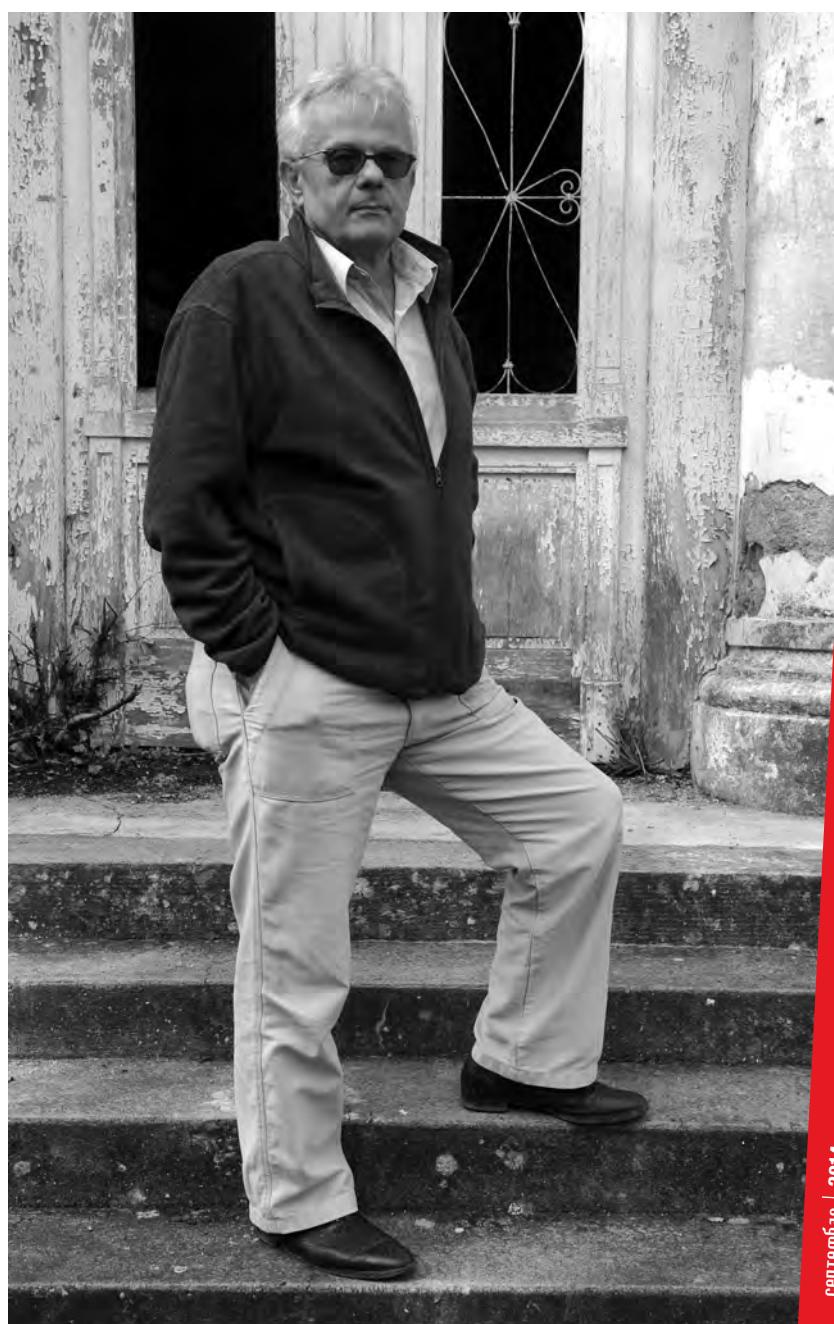
"Iz gradske vreve i gužve, čovjek bježi da se skloni u ruralni prostor da se opusti. Svatko želi ići tamo gdje brže može stići i gdje nema ograničenja. Kada netko iz Zagreba kreće prema Dvoru, i kada ga na relaciji od 120 km 10 puta zaustavi policija zbog prekomjerne brzine, a on vozi 70 na sat, taj više u Dvor ne dolazi", priča Simo Rajšić. No, bez obzira na prometnu izoliranost, u Dvor sve rjeđe dolaze i sami Dvorčani raseljeni po svijetu. Samo jednom godišnje putevi izbjeglih Dvorčana vraćaju se u Dvor. Za Preobraženje, 19. avgusta, pravoslavna crkva u Rujevcu okupi nekoliko hiljada duša koji u krajiškim novokomponiranim pjesmama i pjevaljkama ispod šatora traže lijek za sve nametnute nedraće i proživljene nepravde. I već sutradan odlaze uhodanim putevima izbjegličkog života.

Povratničko stanovništvo suočeno je s krizom identiteta što dokazuje i podatak da od 150 učenika srpske nacionalnosti u dvorskoj osnovnoj školi svoje pravo na učenje materinjeg jezika i kulture koristi tek njih 20

"Dvorčani koji su uspjeli u svijetu i pamte lijepe dane u Dvoru, nisu kod svoje djece, koja znaju samo za zarasla banjiska sela, razvili vezu sa zavičajem. Jednom sam putujući autobusom iz Beograda preko Bosne do Dvora, odnosno Novog Grada, susreo jednog dečka u dvadesetim godinama. Rekao mi je da ga za taj Dvor ništa ne veže, i da dolazi zato što to hoće njegov otac. Mene koji sam emotivno vezan za ovaj kraj, te riječi su strašno pogodile", priznaje Simo i dodaje da je takav način mišljenja duboko urezan u naš mentalitet kojeg su odredila povijesna vremena. "Sasvim sigurno istorija i nesigurna vremena ostavili su dubok trag u našem bitisanju. Mi smo se tokom povijesti, često, možda čak i previše, morali seliti, bježati i nemamo dovoljno tog spoja sa ovom zemljom. Lala kada oda po zemlji, odaje utisak da je u tu zemlju urastao, kod nas tog osjećaja nema. Sad si tu, sad si tamo. Pokopaš pokojnika i moraš dalje", ističe Simo Rajšić povezanost i utjecaj dramatične prošlosti na današnji život i navike Dvorčana od kojih samo rijetki imaju potrebu da nostalgiju i ljubav prema zavičaju pretvore u konkretnu pomoć.

Sve to odaje još jednu poraznu činjenicu dvorske stvarnosti, krizu identiteta kod povratničkog stanovništva, što dokazuju i neosporne brojke da od 150 učenika srpske nacionalnosti u dvorskoj osnovnoj školi svoje pravo na učenje materinjeg jezika i kulture je iskoristilo samo 20 učenika.

Osim krajnje loše školske organiziranosti, nepovoljnog rasporeda nastavnih sati, presudni razlog takvog stanja jest i činjenica da roditelji ne žele potpisati suglasnost da im djeca pohađaju par dodatnih sati tjedno srpskog jezika i kulture. "Tokom vjekova, posebno za vrijeme Marije Terezije i njenog sina Josipa, nas Srbe što su Turci više pritiskali, imali smo veća prava, kada je njihova moć slabila, smanjivana su i naša prava. Kroz dugi vremenski period takvog režima formira se i takav mentalitet koji rezultira stavovima koje danas imaju naši Dvorčani", smatra Rajšić. U Dvoru hrvatski identitet uvijek je

Marijan Janošević, potpredsjednik Općinskog vijeća

bio jače izražen. Prvenstveno zbog izgrađene pripadnosti Rimokatoličkoj crkvi koja je uvijek bila prisutna u hrvatskom društvenom životu i kućnom odgoju. Srpski identitet izgubljen je u Drugom svjetskom ratu. "Udaljili smo se od naše pravoslavne crkve čiji smo prag rijetko prelazili. Velika količina zla i veličina tragedije koja je pogodila srpski narod 1941. godine utjecali su da su izgubili vjeru u Boga. Vrijeme komunizma, kada su se u pravoslavne crkve zatvarale ovce, dosta je uništilo srpski identitet. Država je suptilno radila svoj dio posla. Gradila je spomenike za stradale, ali ih je istovremeno pečatila sa ideoškima predznakom, zvijezdom petokrakom, iako oni nisu stradali zbog komunističkih ideja, već prvenstveno zbog svoje vjere i nacionalnosti", objašnjava Marijan Janošević. Međutim, da dvorski kraj polako zaboravlja i taj partizanski dio svoje slavne prošlosti dokazuje još uvijek zabrana povratka Spomenika palog borca koji se ispred zgrade općine jedino vidi na nekadašnjim razglednicama Dvora i starim fotografijama dvorskih svadbi kada su obavezno pozirali ispred ovog sada zaboravljenog spomenika.

Koliko se srpski identitet nije uspio održati posljednjih turbulentnih dece-nja, toliko je njihov mentalitet građen stoljećima, više silom, nego milom, odo-ljio svim političkim vjetrovima dvadesetoga vijeka. Već urođena svijest da bez vlasti i politike ne mogu preživjeti, da mu se sve dobro i loše dešava uz vlast, i da on, mali čovjek od toga ne može pobjeći, uveliko određuje njihov životni put. I zato Dvorčani uvijek slušaju i poštuju vlast.

"Postuj vlast, plati porez i veži cenu i ne boj se nikoga, to je životna parola koja je vrijedila vjekovima. Zbog toga su stradanja 1941. iznenadila srpsko stanovništvo, a forsiranje ateizma u komunizmu Srbe u Dvoru najvećim je dijelom pretvorilo u Jugoslovene, članove komunističke partije jer time su imali bolje životne šanse. Ljudi računaju koliko šta košta, jer ih je to život naučio. Poslije prvog povratničkog zanosa da će poslije formiranja srpskih partija i osvajanja lokalne vlasti život biti bolji, dolazi do ozbiljnog razočarenja, tako da narod opet svodi životne računice i pitaju se: zašto eksponirati svoju djecu kao neke Srbe jer zbog toga neće dobiti posao, stipendiju... I tako, zbog većih šansi da bi se preživjelo postoji opasnost asimilacije i gašenja srpskog identiteta", upozorava Janošević.

Međutim, spas od te mogućnosti može biti i faktor identiteta novijeg vremena – pripadnost Hrvata pobjedičkoj vojsci u građanskom ratu devedesetih i lični doprinos stvaranju hrvatske države, a s druge strane velikim dijelom identitet srpskog stanovništva čini tragedija i veliko stradanje devedesetih. "Poslije svih ratova i stradanja, mnogi su Srbi samo iz inata. Sve su izgubili, shvatili su da im komunizam i velikojugoslovenstvo nisu donijeli nikakvo dobro, ni zaštitu i da su opet u posljednjemu ratu stradali", dodaje Janošević.

Kao dokaz tragičnih stradanja i egzekucija, Dvorčane i jedne i druge nacionalnosti podsjeća masovna grobnica na lokalnom groblju sa 64 srpske žrtve koje nisu imale sreće da pred hrvatskom vojskom na vrijeme stignu do Mosta spaša na rijeci Uni

Ti novi faktori identiteta, događaji devedesetih, su istovremeno teret međunalacionalnih odnosa dvorskog kraja i sjeme razdora zajedničkog života Srba i Hrvata, ako je ono uopće uspostavljeno u povratničkom razdoblju. Svatko, i Srb i Hrvati imaju svoju istinu, a bolne točke koje još uvijek krvare su događaji kod Struge juna 1991. godine kada su poginuli lokalni mještani i srpske i hravtske nacionalnosti, i oni posljednji iz "Oluje", avgusta 1995. kada se dogodio egzodus srpskog stanovništva, stradanje izbjegličke kolone na Žirovačkoj cesti i kroz sam Dvor, te ubojstva staraca po dvorskim selima koji su odlučili dočekati hrvatsku vojsku. Kao dokaz tih tragičnih stradanja i egzekucija, Dvorčane i jedne i druge nacionalnosti podsjeća masovna grobnica na dvorskem lokalnom groblju sa 64 srpske žrtve koje nisu imale sreće da pred hrvatskom vojskom na vrijeme stignu do Mosta spaša na rijeci Uni.

O stradanjima u Dvoru prve su pisale 1996. godine holandske novine "Het Parool" gdje su holandski historičari Jan Balast i Jan Blau, specijalizirani za bivšu Jugoslaviju, iznijeli detalje o pokoljima počinjenima od strane HV-a nad

Srednjoškolski centar Petar Mrkonjić

stotinama srpskih izbjeglica. "Ja znam da je u dvorskem parku počinjen pokolj nad nemoćnim izbjeglicama", izjavila je "Het Parool" Stefani Bond, zadužena za humanitarne poslove u tadašnjem UN-ovom Sektoru sjever, stacioniranom u Topuskom.

Izvještaj Hrvatskog helsinskog odbora iz 2001. godine bilježi brojku od 267 žrtava u Sektoru sjever, no ta brojka nije konačna jer – što zbog tehničkih nemogućnosti, a što zbog straha povratnika od svjedočenja – nisu mogla biti provjereni neka sporna stradanja. Po Veritasovim podacima, na tom dijelu izbjegličke kolone smrtno je stradalo blizu 400 krajiskih izbjeglica, dok je na kompletном bivšem UN-ovom sektoru Sjever poginulo 721 osoba srpske nacionalnosti, od čega 441 civil, a među njima 403 žene. Višegodišnju javnu šutnju o zločinima u Dvoru prekinulo je tek prošlogodišnje svjedočenje danskog vojnika Jana Vela Dorfa danskoj televiziji koji je govorio o jednom od najbrutalnijih smaknuća u ratu devedesetih, ubojstvu devetoro hendikepiranih srpskih civila u dvorskoj osnovnoj školi, samo nekoliko metara dalje od 200 danskih vojnika.

Zajednička grobnica neidentificiranih srpskih žrtava na groblju u Dvoru

Život na mjestu zločina ispunjenog misterijom za kojeg vlada zavjet šutnje sasvim sigurno nije lak ni srpskom, ni hrvatskom narodu. Takvoj atmosferi pomaže i država koja koči rasvjjetljavanju zločinaca i šalje poruku da ako se zločini opet dogode da će opet ostati nekažnjeni. Od avgusta do avgusta, Dvor sa tim stradanjima živi tiho i stidljivo. "Za Dvor stradanja devedesetih su bitna, ali zbranjena tema o kojoj nitko ne govori, vjerojatno iz straha. Ovdje priče nikada nisu završene, uvijek postoji neka klica. Iškreno, mislim da nije normalno da se o toliko prolivenoj krvi i o stotinu oduzetih života ne govori. To su još uvijek osjetljive stvari i proći će još dosta vode da se o tome progovori. Srpska zajednica o svojim stradanjima govori jako malo, skoro nikako i ako progovorimo to je tako beživotno da ona druga strana samo odmahne rukom. Mi nismo imali nikakav ozbiljniji skup na tu temu i kada počnemo govoriti odmah tražimo pandan za drugu stranu", ističe Šimo Rajšić.

Koliko se na takvom krvlju natopljenom tlu može izrođiti zajednički život ovisi od samih mještana, ali i od državne politike koja se nemilosrdno oslikava na dvorsku svakodnevnicu. Srbi i Hrvati danas zajedno piju kavu, uglavnom druže se po kavanama ili po sahranama. Koliko je to druženje iskreno, to najbolje znaju oni sami. "To je život jednih pored drugih, a ne jednih sa drugima. Hrvati navijaju za Dinamo, mi Srbi i dalje, ili za Zvezdu, ili za Partizan. Kada igraju hrvatska i srpska reprezentacija kažemo da navijamo za 'naše', a svi jako dobro znamo koji su to", govori Janošević.

Srbi se još uvijek sjećaju prvih povratničkih godina krajem devedesetih kada su u Dvor dolazili iz čiste ljubavi i nostalгијe i svojom su hrabrošću probijali led. Sjećaju se većinom hladnog dočeka svojih susjeda Hrvata, dugačkih redova u policiji, općini, i raznim drugim državnim uredima, „hodočašćenja“ svakog ponедjeljka po povratnički, zeleni karton i to po nekoliko mjeseci. Jedan od prelomnih događaja koji ne samo da je otvorio vrata povratka, nego i integracije Srba u društveni, politički i kulturni život bili su lokalni izbori 2001. godine koji na dvorskiju političku scenu vraćaju predstavnike većinskog srpskog naroda. Prije svega osnivanjem Samostalne demokratske srpske stranke za čijeg je predsjednika izabran Miloš Kepčija, zatim osvajanju pet vijećničkih mandata za općinsko vijeće i tri za županijsku skupštinu Sisačko-moslavačke županije, što je predstavljaо uspjeh kojeg je srpska zajednica Dvora i Banje svojom kasnijom dubokom podijeljenošću, rijetko više uspjela ponoviti.

**Višegodišnju javnu šutnju o zločinima
u Dvoru prekinulo je tek prošlogodišnje
svjedočenje vojnika Jana Vela Dorfa
danskoj televiziji koji je govorio
o brutalnom ubojstvu devetero
hendikepiranih srpskih civila u dvorskoj
osnovnoj školi, samo nekoliko metara
dalje od 200 danskih vojnika**

Razbijanju straha kod srpskih povratnika i širenja povratničkog zanosa kod izbjegličke populacije u Srbiji doprineo je i novoizabrani načelnik Nikola Carić sa nezavisne liste. Njegov četverogodišnji mandat po mnogo čemu ostavio je traga u društvenom i političkom životu povratničkog Dvora. Svojom odlučnošću uspio je napraviti za ono vrijeme revolucionarne promjene zbog čega se našao na meti hrvatske javnosti, ali i nezadovoljstva hrvatskog stanovništva općine koji su još uvijek bili nespremni na radikalne zaokrete, pokretali peticije protiv Carićevih odluka. Te 2001. godine vijest koja je potresla Dvor i Hrvatsku bila je promjena Dana općine koji se do tada slavio 9. avgusta, dana kada su i posljednji srpski zbjegovi 1995. godine napustili dvorskiju općinu. Kako se radi o multietničkoj sredini opterećenoj ratnom prošlošću, Carić je za Dan općine simbolično izabrao Međunarodni dan mira, zatim je u Statut općine unio odredbe Ustavnog zakona o nacionalnim manjinama o primjeni srpskog jezika i čiriličnog pisma i ravnopravne zastupljenosti nacionalnih zajednica u predstavničkom tijelu po omjeru na popis stanovništva.

Međutim, povoljne društvene promjene nisu pratile povoljne privredne okolnosti. Poslije prvih masovnih povratnika i promjenom vlasti u Hrvatskoj, i prvih velikih očekivanja dolazila su prva velika razočarenja, i povratnički procesi stali su 2005. Među praznim zidovima (ne)obnovljenih kuća nije bilo dostojanstvenog života. Tih povratničkih godina borba za opstanak bila je velika, ali i motivirana. Kako je promjena lokalne vlasti 2001. godine otvorila vrata na zgradu općine, nije uspjela otvoriti radna mjesta u državnoj i javnoj upravi za srpsko stanovništvo koje se suočavalo sa jasnom diskriminacijom o kojoj se nije smjelo govoriti. Događalo se da tadašnji privatni pogoni nisu primali srpske povratnike, već su oni kao vjesnici propadanja primani u radni odnos kada je lokalno hrvatsko stanovništvo zbog loših uvjeta rada i malih plata odustajalo od rada. Tokom vremena uslijedilo je otopljanje odnosa, ali vrata državnih službi za Srbe su ostala zatvorena do daljnog.

Poražavajući i sramotni primjer jest nacionalni sastav u policijskoj postaji Dvor gdje je nacionalni sastav stanovništva 80 posto srpske nacionalnosti, od 70 policača samo je dvoje srpske nacionalnosti, a u Elektri samo jedan. Umjesto lokalnih Srba povratnika, u te državne institucije dolazi radna snaga iz Siska, Kutine, Popovače, pa čak i Zagreba koji nakon isteka radnog vremena odlaze iz Dvora. Takva politika zapošljavanja vodi svakoj vrsti pada standarda povratničkih krajeva kako ekonomskog, tako i društvenog.

Na primjer, nekadašnji učitelj u seoskoj sredini bio je pokretač cjelokupnog društvenog i kulturnog života, danas poslije radnog vremena Dvor skoro ostaje bez te važne karice malih sredina. Odlascima iz Dvora, priključile su se i neke državne institucije. Sud kojeg je osnovala (jednu od ljepših zgrada u Dvoru) Austro-Ugarska, ispružen je u 21. stoljeću i kao vlasništvo Ministarstva pravde ostavljen u nemilost vremenu. "U Dvoru su ostali jedino katastar i gruntovnica koji su prebačeni u općinsku zgradu, a zgrada suda ostala je prokišnjavati dok joj se krov ne uruši i ne dogodi sam kraj. Znamo da ukidanje državnih institucija u jednom mjestu vodi ravno odumiranju te sredine. Kada se situacija premještanja institucija dešavala nesrpskim općinama, njihovo rukovodstvo je javno istupalo izražavajući svoju nesuglasnost. Mi smo sve to prečutali kao da nam teče med i mljeko, a ne da ćemo od tog postupka imati nesagledivu štetu", ističe Rajšić. Izloženi propadanju u rukama državne nemilosti i u vlasništvu raznih ministarstava od DUDI-ja, preko ministarstva gospodarstva, pravosuđa, do ministarstva obrazovanja, ne nalazi se samo zgrada općinskog suda, nego nekadašnja Srpska sokolana, hotel u Dvoru, i srednjoškolski centar „Petar Mrkonjić“ koji rijetkim Dvorčanima i još rjeđim prolaznicima svjedoče o bogatom povijesnom životu Dvora kroz vijekove. Nažalost, u životima Dvorčana danas kultura i povijest zauzimaju malo mjesta. Koliko je povijest vijekovima određivala Dvor, tako njene stanovnike danas određuje borba za preživljavanje u sredini razočaranih, destruktivnih, depresivnih ljudi koji svojoj djeci više o Dvoru ne pričaju sa ljubavlju, već ih usmjeravaju da nikada tu ne žive.

Iako su mještani hrvatske nacionalnosti zbog braniteljskih mirovina u nešto povoljnijem položaju, i Srbima i Hrvatima, zajednička je neimaština i objektivna ljudska bijeda. Tračak nade ipak dolazi iz podijeljenih, ali koliko-toliko živućih kulturnih voda. Pododbor SKD Prosvjete u Dvoru godinama uspijeva okupljati rasutu djecu po dvorskem kraju, KUD Pounjski pleter okuplja domaće Hrvate, radoholičari okupljaju doseljene Hrvate i tamburaški sastav Zlatne žice kao jedino društvo gdje u istom tonalitetu pjevaju i Hrvati i Srbi po svim veselim događanjima u dvorskoj okolini i šire. Novu već decenijama zaboravljenu nadu nude u posljednje vrijeme sklopjeni mješoviti brakovi, kao i obnavljanje popucalih rodbinskih međunacionalnih veza tokom devedesetih.

Sa sunčane strane dvorske zbilje stoji i dječji vrtić Sunce koji u dvije grupe okuplja oko 40 djece iz svih dvorskih sela. Nastavljujući antifašističku iliti partizansku tradiciju tu je fudbalski klub „Prva partizanska gimnazija Rujevac“ koji iako se na-

lazi u posljednjoj županijskoj ligi ima veliku odgovornost za okupljanje mlađih ljudi dvorskog kraja, baš kao i nešto bolje plasirani nogometni klub Podovi. Nažalost, bez predratnog srednjoškolskog centra svi putevi života mlađih vode što dalje od Dvora.

Iako su Dvoru kroz vijekove pohodili mnogi carevi i kraljevi, kao važnom geopolitičkom području još od srednjeg vijeka, Dvor danas čami daleko od svih, pust, zaboravljen i beznačajan kao nikada dosada. Po posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine stanovništvo Dvora palo je na 5.700. S obzirom na raseljenost, depopulaciju, većinsko staračko stanovništvo, sljedeći popis stanovništva mogao bi za Dvor značiti kraj jedne slavne istorijske priče, već unaprijed osuđene na tragičan ishod.

ИЗ СРЦА ХРАСТА

На промоцији књиге *Сакрална даштина далматинских Срда* Бранка Чоловића, књиге сјета и незаборава, на београдском Кларцу, где свијета бијаше таман толико колико је и требало да чује, да види, да додирне из вјековне патње ту трудним знањем изникула књигу, у руке ме такну, као пању код лицем плахне, каталог дрвених кућа банијског села Коморе. Аутор изложбе: Чедомир Вишњић, аутор фотографија Јовица Дробњак.

Куће – запуштене, напуштене – ћуте
и онај живот у коме смо се толико пута гледали,
видели, сликали, писали. Нисам тада имао
довољно ријечи па да и сам подигнем једну
баш такву кућу – од храста: на папиру.

А папир је промочив. Дрво је злато сувог.

Старе, дрвене плањке, сивомрке, суре. И на некој
од кућа оквири прозора у пепљастоплавој су
боји. Још и сад дишу, на сликама. Замишљам
и земљани под на каквом су ми хранили кости:
да до неке нове куће издрже.

Храст је чудо.

Храст је отац сваке градње неба на Земљи.

Упира магнете, а сам је магнетан.
Боја му је танин, ултрамарин, византијска
модра. И мудра, с друге стране неба,
а у кући која је срце топлог мјеста.

И док их гледам – све су ми ближи: гањак,
кукуљица, набача, шиндра, штиње... Из срца
храста наслов је изложбе. Па ми се то сада чини
невидљиво у слици која се далеко види:
из срца храста,
кап завичаја у оку.

Милош Кордић, Београд, 26. 5. 2012.

ПОЛИТИЧКИ МАРКЕТИНГ ПРЕКО ЛЕБА ГЕНИЈА

СЕЉЕЊЕ ТЕСЛЕ

Радоје Арсенић

Бурна полемика поводом предизборне идеје о пресељењу урне Николе Тесле из његовог музеја у Београду у Храм Светог Саве на Врачару нагло је спласнула, али је подсјетила на већ заборављене и изњедрила неке нове занимљиве идеје о коначном рјешењу којим би се трајно одала почаст овом светском великану пониклом из српског народа

Почетком протеклог пролећа у Србији се размахала полемика да ли земне остатке (урну с пепелом) светског генија Николе Тесле треба премјестити из његовог музеја у Београду (основан 1952.) или их оставити тамо где се налазе од 1957. године. Непосредан повод било је изненадно потписивање споразума између владе Србије (тадашња министарка енергетике Зорана Михајловић), Српске православне цркве (патријарх српски Иринеј) и града Београда (градоначелник Синиша Мали), према којем је урну с посмртним остатцима Николе Тесле требало премјестити у порту Храма Светог Саве на Врачару. Међутим, ни послије више од пола године то се није догодило, а и медијска и полемичка бука која се око тога подигла у међувремену се смирила и све је поново прекрила тишина као да се ништа није ни десило.

Такав развој овог догађаја упућује на закључак да су били у праву они који су тврдили да је све и покренуто због политичког маркетинга, односно да није случајно што је идеја о пресељењу посмртних остатака Тесле и потписивање споразума о томе уприличено баш уочи парламентарних избора, а када се схватило да би од тога могло бити више штете него политичке користи – све је нагло спласнуло и покривено тишином. Јер, иницијатива за премјештање Теслине урне из његовог музеја у порту Храма Светог Саве изненађујуће брзо је изазвала велики број протеста стручне и најшире јавности, па све до окупљања противника таквог потеза испред Теслиног музеја, у чему су главну улогу одиграле електронске друштвене мреже.

Идеја о пресељењу посмртних остатака Николе Тесле, међутим, није нова. Нешто слично десило се и половином прошле деценије, али је тада и дио високог клера СПЦ био против његовог премјештања у Храм Светог Саве. Тада се то противљење објашњавало чињеницом да се ради о кремираним посмртним остацима, а познато је да православна традиција не прихвата такво поступање с мртвима.

Поборници оваквог Теслиног „сељења“ и тада су – као и сада – оправдавали ту иницијативу ставом да је недопустиво да остатци овог генија (макар и у урни) буду изложени у музеју, као да су бизарни експонат. Противници његовог премјештања, међутим, сматрају да се ту ради о неразумјевању суштине музејског простора, па тако виши научни сарадник у Етнографском институту САНУ др Александра Павићевић о томе пише у „Политици“:

Идеја о пресељењу Теслиних посмртних остатака није нова. Нешто слично десило се и половином прошле деценије, али је тада СПЦ био против његовог премјештања у Храм Светог Саве, с обзиром да је кремиран

„Музеји у суштини јесу места чувања (сахранавања, похрањивања) сећања. Чак и ако нису непосредно усмерени ка презентовању историјских догађаја и личности, они заправо почивају на интерпретацији минулих времена, без обзира на то колико су она удаљена од тренутка постављања музејске изложбе. Музеји као што су на пример Јад Вашем – чувени меморијални центар жртава холокауста, у Јерусалиму или Спомен-музеј „21. октобар“ у Крагујевцу, управо имају улогу осмишљавања, интензивирања и чувања колективне меморије. Стога су концепти заступљени у меморијалном делу Музеја Николе Тесле

и у другим музејским комплексима ове врсте сасвим упоредиви са концептима гробаља као музеја на отвореном."

Против премјештања Теслиних посмртних остатака огласили су се и потомци његових рођака, па тако и Теслин најближи живи сродник Вилијам Тербо, праунук Теслине најстарије сестре Ангелине Трбојевић.

Иако је ово најновије оживљавање идеје о „сељењу“ земних остатака Николе Тесле у највећи храм СПЦ по свему судећи имао тек краткорочне политичке дomete (па је ваљда и зато тако брзо замрло), покренуло је и неке занимљиве идеје за коначно ррешење ове иtekako значајне културолошке и уопће цивилизацијске теме. Поготово што је у питању дошао и досадашњи смештај Музеја Николе Тесле, јер лијепа зграда у Крунској улици у поступку реституције треба да буде враћена првобитним власницима породици Генчић, односно њеним наслеđеницима.

**Међу бројним идејама како одати
трајну почаст генију највише их
предлаже изградњу посебног
маузолеја у којем би почасно
мјесто било посвећено урни
Николе Тесле**

Међу бројним идејама како одати трајну почаст таквом светском генију којег је изњедрио српски народ, који уз све што је учинио за напредак цјелокупне људске цивилизације није заборавио своје коријене већ баш напротив, највише их предлаже изградњу посебног маузолеја у којем би почасно мјесто било посвећено урни Николе Тесле. Угледни београдски архитекта Михајло Митровић поводом тога подсећа на својевремено разрађену, али већ заборављену идеју изградње пантеона српске културе, невелике или монументалне грађевине, која би била заједнички меморијал српским бесмртницима.

Пантеон би се подигао на Светосавском платоу, у троуглу с Храмом Светог Саве и Народном библиотеком Србије. Према побједничком раду на натјечaju расписаном још 1969. године за уређење Светосавског платоа, пантеон би се састојао од четири велике конхе (архитектонски свод у облику школе) и централног хола у којем би биле велике скулптуре најистакнутијих српских великана са пригодним текстом о њиховим заслугама – од лозе Немањића, па до Тесле, Пупина и Миланковића.

Било би то – како напомиње Митровић – сабориште српског народног генија, раздужење нашег националног дуга великим прецима, али истовремено и најзначајнији културно-историјски (па и туристички) епицентар Београда. Награђени рад за уређење Светосавског платоа, међутим, није реализиран иако је учињен и главни пројекат за његово остварење. Искориштен је само да се уреди простор око Народне

библиотеке. Остало је у међувремену заборављено све до ових дана, када је опет покренута идеја да се урна Николе Тесле постави у посебно изграђеном маузолеју.

Митровић такође указује да се пантеони не граде као комуналне грађевине, већ су то духовна средишта цивилизираног свијета. Зато – напомиње он – нема разлога да се у овом времену не застане са званичним неслагањима, уместо којих треба проверити јединствену прилику коју Београд пружа српским умним главама и вратити се пантеону. Финансирање таквог посла (који је децењиски, а не за годину или дviјe), увјeren је Митровић, не би требало да представља посебан проблем, о чему говори и искуство с поновном изградњом торња на Авали срушеног у НАТО агресији 1999. године.

Инжењер Марко Mrković подсећа на још једну идеју, стару дva desetak godina, kako се трајно одужити Тесли. Приједлог је да се у Београду изгради реплика познатог Теслиног торња из његове истраживачке лабораторије на Лонг Ајланду у Америци. Уз то што би био својеврсни омаж великим изумитељу, торањ би постао и нови симбол Београда и просвећене Србије. Израдио би се попут Ајфеловог торња у челичној конструкцији, с монументалним постољем и у неколико нивоа, а на врху би била купола са лабораторијским истражним центром и простором за видео пројекције бројних Теслиних изума. Како је замишљено, купола би ноћу дјеловала фасцинантно – помоћу Теслиног трансформатора из ње би исијавале „муње“.

Предлагачи сматрају да је најновији урбанистички пројекат „Београд на води“ управо идеална прилика за подизање Теслиног торња и то умјесто планираног пословног торња високог 200 метара с највећим тржним центром на Балкану. Теслин торањ на том мјесту и у таквом окружењу, увјereni су они, био би истовремено и изузетна туристичка атракција од које би сви имали користи.

Посебно занимљив приједлог – подизање Теслаграда као посебне економске зоне у околини Београда – стиже из Српског института у Вашингтону, чија предсједница Данијела Сремац о томе каже:

„Пројекат сам назвала Теслаград, јер такво име по својим креативним идејама заиста приличи овом граду будућности. Циљ Теслаграда је стварање нове економске зоне која би привукла домаће и стране инвеститоре да граде своје фирме у околини Београда у којима би се запослило 40.000-50.000 радника.“

Према замисли Данијеле Сремац и пројекта универзитета Бабсон из Бостона, који се заснива на изградњи градова будућности, нови регулативно-правни оквир који би био примјењиван у посебној зони Теслаграда на периферији Београда привлачио би инвеститоре у области високе технологије и омогућио новим проналазачима да остану у Србији (а многима и да се врате у завичај) и развију своје идеје унутар економског амбијента који штити њихов рад и компаније. Био би то истовремено и својеврсни омаж великану Тесли, али и снажан подстицај свеукупном привредном развоју земље.

Занимљиво је да ни један од ових приједлога не потире оне остале, што указује на реалну могућност да се најзад, без журбе, осмисли коначни пројекат трајног одавања почасти Николи Тесли и његовом генију на такав начин да то истовремено буде мјесто поноса, али и инспирације да се настави његовим путем.

PROSTOR NA KOJEM SU ŽIVJELI SRBI

TRAJNO JE DEVASTIRAN

ALIJA HODŽIĆ, SOCIOLOG

Nebriga vlasti oko povratka pretvorit će Liku, Kordun i sjevernu Dalmaciju u divljinu pogodnu tek za lovstvo i eksplotaciju šuma, tamo gdje šuma ima. Svi su u ovom slučaju gubitnici, najviše stanovništvo koje je te prostore nastanjivalo, ali i hrvatsko društvo koje višestrukim zanemarivanjem problema gubi značajne resurse

RAZGOVARAO: Goran Borković

FOTO: Jadran Boban

Sociolog Alija Hodžić ove godine objavio je još jednu vrijednu knjigu, *Konoba u svjetskom kazinu* (Razlog, 2014. godine). U djelu koje je već sada nezaobilazno za sve koji se žele baviti proučavanjem društvenih tranzicijskih procesa, Hodžić je "s duhovnim mirom i izoštrenim okom", kako je to rekao recenzent Vjeran Katunarić, objasnio neke od ključnih točaka preobražaja društva i nacionalne svijesti Hrvatske.

U *Konobi u svjetskom kasinu* iznijeli ste zanimljiv podatak koji se ne uklapa u prevladavajuću sliku o hrvatskom društvu. Na temelju socioloških istraživanja zaključili ste da zadnjih godina raste broj doseljenika na selo što je u suprotnosti s dosadašnjim trendovima?

Alija Hodžić: Ne radi se o povratku na selo onih koji su selo bili napustili ili povratku njihove djece, a također se ne radi o doseljavanju gradskog stanovništva, bar ne u statistički značajnim veličinama. Ovdje je riječ o dvije vrste pokretljivosti – prostornoj i socijalnoj, koje mogu ali i ne moraju biti u značajnijoj vezi. Kada je riječ o prostornoj pokretljivosti onda se može reći da se nastavlja ranije ustanovljen trend (seobe od manjih ka većim naseljima), mada su se od osamostaljenja države, kada se radi o unutrašnjim migracijama, one dobrovoljne smanjile u svom obujmu,

a prevladavale su, ratom izazvane, prisilne migracije. Pri tome, valja to istaći, da samo Zagreb sa širom okolinom i primorske županije imaju pozitivan migracijski saldo. Smanjila se, i to može biti u vezi s vašim pitanjem, ranije vrlo jako izražena dnevna mobilnost zaposlenih, onih koji su stanovali u manjim naseljima (uglavnom seoskog tipa), a radili su u obližnjim manjim ili većim (gradskim) naseljima. To je, pak, u direktnoj vezi sa smanjenjem zaposlenosti i povećanjem starijeg ili ostarjelog stanovništva u seoskim naseljima. Smanjenje zaposlenosti je, s jedne strane, povećalo šanse ostanka na selu, ali je, s druge strane, proizvelo promjene i u međugeneracijskoj i u unutargeneracijskoj socijalnoj mobilnosti. U oba slučaju dolazi do neke vrste povratka poljoprivredi. Najčešće su to oni koji već žive na selu, ali se, u slučaju međugeneracijske pokretljivosti, a uslijed nemogućnosti zaposlenja na nepoljoprivredno radno mjesto (na kome su sada, ili su bili, njihovi očevi) oni vraćaju poljoprivredi (u nekim slučajevima i na selo), jer u pravilu to im je i jedini resurs koji im stoji na raspolaganju. U slučaju, pak, unutargeneracijske mobilnosti izgubljeno se prvo radno mjesto, a koje je nepoljoprivredno, zamjenjuje radom na porodičnom poljoprivrednom gospodarstvu. I ranije su, i u drugim društvima, masovni gubici nepoljoprivrednih radnih mjesta gonili stanovništvo na povratak zemlji, porodičnom gospodarstvu.

Da li je u tom smislu "suprotnih trendova" doseljavanja, selo zapravo spas, a ne izbor?

Alija Hodžić: Ovdje se uglavnom radi o strategiji preživljavanja, a ne o strategiji unapređenja vlastitog života, strategiji koja u Hrvatskoj zaokuplja znatno veći broj ljudi od ovih o kojima je ovdje riječ. Ali, načelno, iz ovoga se svakako ne može izvesti zaključak da je bavljenje poljoprivredom i/ili život na selu nešto što je, gledano sa stanovišta produktivnog načina života, besperspektivno nastojanje.

Smanjenje zaposlenosti je povećalo šanse ostanka na selu, ali je proizvelo promjene i u međugeneracijskoj i u unutargeneracijskoj socijalnoj mobilnosti. U oba slučaja dolazi do neke vrste povratka poljoprivredi

Koliko se uopće današnji seljani bave poljoprivredom, s obzirom na rezultate koje ste objavili u knjizi *Selo kao izbor* po kojima radna struktura seoskog i gradskog stanovništva nije tako različita kako bismo zaključili bez detaljnog razmatranja?

Alija Hodžić: Sintagma selo i poljoprivreda, tako često korištena, može se upotrijebiti vrlo uslovno. Naime, poljoprivredno stanovništvo je i u seoskim naseljima u znatnoj manjini. U selima živi sve više i onih koji ne raspolažu obradivim zemljištem. Ne postoji podudarnost između procesa deagrarizacije i deruralizacije. Ubrzana deagrarizacija u socijalističkom periodu u Hrvatskoj nije proizvela i ubrzano deruralizaciju. Tako je u ruralnim prostorima Zapadne Evrope. Govori se o renesansi ruralnosti i rekompoziciji seoskog društva. Naravno, rad na zemlji i oko stoke i dalje ostaje seoska posebnost, ali i u tim prostorima dominiraju nepoljoprivredna zanimanja. Prije svih radi se o radničkim zanimanjima, zaposlenima u industriji, zanatstvu, trgovini i uslugama, turizmu. Međutim, nije zanemariv udio, u ukupnom punoljetnom stanovništvu ih ima oko 15%, i ostalih zanimanja – službenika, stručnjaka pa i rukovodilaca. U gradovima je takvih oko 30%.

Isplati li se, da budemo što konkretniji, preseliti iz grada na selo? Razina poduzetništva, dovoljno je pogledati brojku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, daleko je na strani sela.

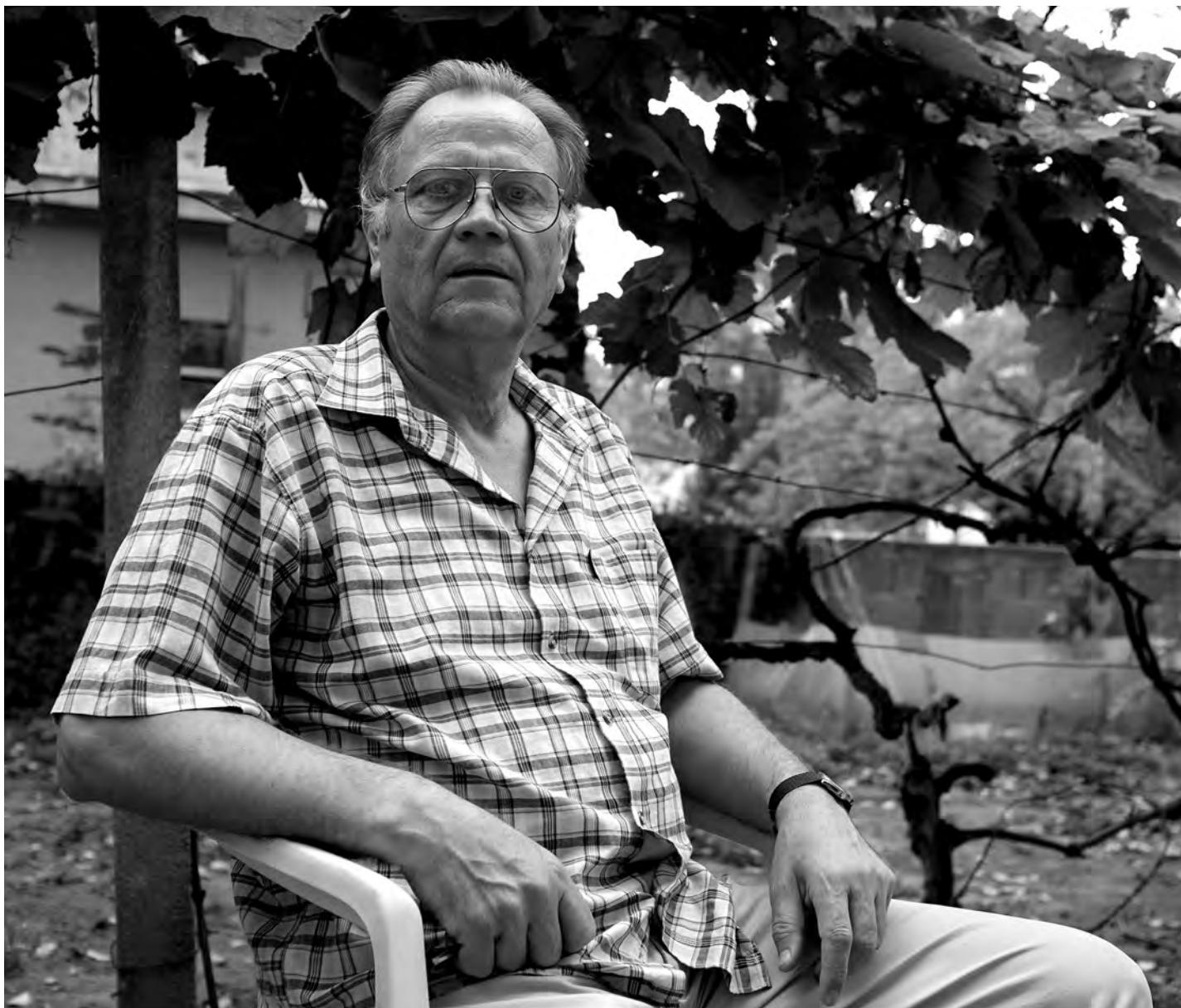
Alija Hodžić: Pisalo se, bar kada se radi o društvima Zapadne Evrope, o kraju seljaštva, drami propasti seoskog načina života i slično. A seljaci ne samo što ne propadaju, već kaže jedan istraživač sela, oni investiraju. Danas u svijetu stotine miliona seljaka, prije svega u društвima tzv. trećeg svijeta, živi od rada na vlastitom gospodarstvu sa nekapitalističkim načinom organizacije rada i života, a što je još Aleksandar Čajanov (nesretnik kojeg su u Sovjetskom Savezu rehabilitirali tek krajem 80-ih) nazvao kućnom ekonomijom seljačkog načina proizvodnje. Također se, uz krizu modernosti, govori o novim seljacima i istražuju dometi poruke Čajanova. S druge strane, nove transportne i komunikacijske tehnologije omogućuju savladavanje inertnosti koje su bile određene prostorom, odnosno prostornim udaljenostima. One omogućuju kako život u manjim i mirnijim naseljima, a rad u većima, tako isto i organizaciju raznih vrsta nepoljoprivrednih djelatnosti u malim mjestima. Isplati li se dakle, gledano iz ove perspektive, živjeti na selu i iz grada se preseliti na selo? Odgovor je: kako za koga. Radi se o različitim motivima: za nekoga je to jeftiniji život, mogućnost dvostrukog izvora prihoda (iz poljoprivrede i nepoljoprivrede), veći mir, bavljenje rekreativnom poljoprivredom, neposredna veza s prirodom itd. Ili, za neke, kao što su penzioneri,

**Prošlo je skoro četvrt stoljećа
da je utihnula skoro svaka
djelatnost na prostorima gdje
su živjeli Srbi, a ideološke slike
svijeta koje su prouzrokovale
tu katastrofu se ne smiruju
– malo-malo pa eruptivno na
površinu izbiju te razarajuće
energije koje unesrećuju čitavo
društvo**

to može biti kombinacija gradskog i seoskog načina života. Za neke druge o preferenciji pojedinih društvenih vrijednosti. Itd.

Kako u tom pogledu stoje područja Dalmacije, Like, Kordun i Banije gdje je do *Oluje* većinski živjelo srpsko stanovništvo? Kako uopće gledate na tu manjinsku poziciju u današnjem, nazovimo ga tako, post multikulturlanom društvu?

Alija Hodžić: Ta su područja po svoj prilici trajno devastirana. Slab povratak i nebriga vlasti oko povratka te će prostore pretvoriti u divljinu, pogodne za lovstvo i eksplotaciju šuma, tamo gdje šuma ima. Svi su u ovom slučaju gubitnici, najviše stanovništvo koje je te prostore nastanjivalo, ali i hrvatsko društvo koje višestrukim zane-

marivanjem problema gubi značajne resurse. Prošlo je skoro četvrt stoljeća da je utihnula skoro svaka djelatnost na tim prostorima, a ideološke slike svijeta koje su prouzrokovale tu katastrofu se ne smiruju – malo-malo pa eruptivno na površinu izbjiju te razarajuće energije koje unesrećuju čitavo društvo.

Da se vratimo na novu knjigu. Gdje se zapravo nalazi današnje društvo? Je li bliže konobi, odnosno ognjištu, ili kazinu kao metafori globalnog svijeta?

Alija Hodžić: Ono je i u konobi (nacionalizmu ili kako kažete u ognjištu) i u kasinu. Konoba će, kada je u pitanju hrvatsko društvo, vremenom zamijeniti svoje izvorište i svoju legitimaciju: to neće biti Srbi, koji su to još uvijek (kao da nije ni došlo do odstranjivanja tog nepoželjnog i štetnog tijela) već svjetska kasino ekonomija. Mada će tada imati obrambene funkcije (kao npr. danas u Mađarskoj) ni tada neće proizvoditi pristojno društvo. I tada će se djelovati iz psihote opkoljenog društva.

Kako u takvim odnosima valja tumačiti odnos među ljudima? Jeste li istraživali koliko je u socijalizmu prevladavajuću solidarnost, barem na proklamiranoj razini, zamijenila samodostatnost? Da budem jasniji, koliko je briga za kolektiv, za "mi", zamijenila briga za pojedinca, za "ja"? U knjizi ste – govoreći politološkim rječnikom – iznijeli zanimljivu tezu da je zapravo tek došlo do promjene sistema naraslog na "liberalnom socijalizmu" koji je prerastao u "liberalni nacionalizam".

Alija Hodžić: U svakodnevnom životu ljudi se, pritisnuti egzistencijalnim problemima, u tim okolnostima ponašaju krajnje egoistično. Mrvi se njihova društvenost i narasta socijalna anomija. S druge strane, povremeno izbjija, dakako, netolerantni "kolektivni duh narodnog bića". Nesigurnost i ambivalencija su rodna mjesta takve egzistencije. A kad je riječ o ovoj zamjeni ("liberalnog socijalizma" s "liberalnim nacionalizmom") onda se, pojednostavljujući tu stvar, može reći da se radi o nenadmašnoj snazi konformizma.

KAKO JE BALKANSKI MENTALITET HRVATIMA UZEO, A SRBIMA DONIO

IMAGINARNI BALKAN

Goran Borković

Hrvatski selektor za neuspjeh svoje košarkaše reprezentacije na Svjetskom prvenstvu okrivio je "balkanski mentalitet". Pokušali smo doznati što je uopće Balkan, tko je prvi uveo u javni diskurs taj termin, o čemu se zapravo radi i zašto je "balkanska" Srbija druga na svijetu, a "europska" Hrvatska negdje usput ispala? Rezultat je – potpuno logičan

Košarka i Balkan vole se decenijama. Traje ta ljubav gotovo pa cijelo stoljeće još otkad je 1923. godine stanoviti William A. Wieland kao izaslanik Crvenog križa došao u Beograd s pravilima košarkaške lopte ispod miške. Kasnili smo, naravno, kao što i obično kasnimo za svijetom. U SAD-u je košarka već postojala tridesetak godina. Prvi ruski klub u Sankt Peterburgu otprilike negdje u to vrijeme slavio je dvadesetogodišnjicu postojanja.

Kasnili smo, dakle, u startu, ali smo zato sve nadoknadiли kasnije. Evo, dovoljno je pogledati svjetska prvenstva. Ako zanemarimo prva tri u pedesetim godinama prošlog stoljeća, sve redom održana u Južnoj Americi, na kojima su se kao osvajači medalja izmjenjivali sjeverno i južno Amerikanci plus Filipini, na svim ostalima, sve do 2006. i prvenstva održanog u Japanu, među osvajačima medalja pojavljuje se ili Jugoslavija ili neka od država nastalih na njenim razvalinama!

Fascinantn niz kojim se ne može pohvaliti nitko drugi započet je u Brazilu 1963. kada FNR Jugoslavija osvaja srebro, četiri godine poslije u Urugvaju SFRJ ponavlja taj uspjeh, da bi 1970. kao domaćini stigli do prvog zlata. Dalje idu redom srebro u Portoriku, zlato na Filipinima, bronca u Kolumbiji i Španjolskoj, pa opet zlato 1990. u Argentini. Nakon toga, Hrvatska osvaja 1994. broncu, pa Srbija i Crna Gora zlato 1998. u Grčkoj i četiri godine poslije u SAD-u.

Ipak, prekretnica je – slažu se svi – bilo Svjetsko prvenstvo čiji je finalni dio održan u Ljubljani. Padali su redom Italija, Brazil, Urugvaj, SAD... Zlato je bilo osigurano prije posljednjeg meča sa stalnim rivalima iz SSSR-a, a ludilo je već započelo. Nicali su u sedamdesetima koševi na sve strane i ubacivanje lopte kroz obruč opasno je po popularnosti zaprijetilo nogometu da ga istisne s prvog mesta. Simonović, Čosić, Plećaš, Tvrđić, Skansi, postali su zvijezde. Naslijedili su ih kasnije Kićanović, Dalipagić, Delibašić, Petrović, Kukoč, Rađa, Đorđević, Paspalj, Danilović, Divac... nema ovdje mjesta da se svi pobroje.

Ovaj duži uvod bio je potreban kao podsjetnik na činjenicu što je košarka nekada značila i što – na kraju krajeva – još uvijek znači. Podsjetnik na nevjerojatnih osam zlatnih, sedam srebrenih i šest brončanih medalja s evropskih prvenstava, podsjetnik da je od 1984. do 1992. niz trofeja evropskih prvaka (Cibona, Jugoplastika i Partizan) uspio prekinuti tek Milano sa skupim američkim zvjezdama, podsjetnik na čudo s Balkana potvrđeno novim nevjerojatnim uspjehom srpske reprezentacije koja je na ovogodišnjem Svjetskom prvenstvu osvojila srebro.

I onda kako da ne probode uši izjava hrvatskog selektora Jasmina Repeše koji nakon neuspjeha svoje reprezentacije izjavlja ovo: "Možda će vam zvučati ludo i žao mi je što to moram reći, ali ako bih mogao birati, nikada se ne bi rodio na Balkanu. Zbog tog balkanskog mentaliteta mi smo i ranije patili u ovakvim utakmicama. I drugi treneri su to morali prolaziti". Povod izjavi ovog rođenog Čapljinca (ako je to uopće važno?) bio je poraz protiv košarkaški skromnog Senegala.

Međutim, puno je zanimljivije pronaći uzroke ovakvog razmišljanja. Što je natjeralo trenera inače vrlo dobre, potencijalno odlične ekipe, da razloge poraza pronađe u balkanskom mentalitetu i što je to uopće "balkanski mentalitet"? Hrvatska se prije 23 godine osamostalila želeti pobjeći s Balkana. U devedesetima nije bilo dana a da neko nije trabunjao o pripadnosti "zapadnoeuropskoj uljudbi i civilizacijskom krugu" koji stoji nasuprot onom balkanskom. Poštenje nasuprot prevari, razgovor nasuprot psovjanju, tolerancija nasuprot nasilju, racionalnost nasuprot emocionalnosti, red nasuprot neredu... Sve tako redom. Balkanskim mentalitetom označeno je sve zlo ovoga svijeta koje se po svojoj pokvarenosti može usporediti još jedino s onim bizantskim, levantskim, svejedno – bitno da je istočno. Kako je to kazala poznata teoretičarka Marina Todorova: "Balkan je metafora za nasilje, nered, rat, nešto što ide uz raspad velike politike i stvaranje manjih". U *Imaginarnom Balkanu*, nezaobilaznoj studiji kada govorimo o ovom pitanju, jasno je pokazala kako se geografski naziv preobrazio u jednu od najsnajnijih pogrdnih etiketa u povijesti Evrope. "Jedan bauk kruži kulturom Zapada – bauk Balkana. Sve sile ušle su u sveti savez da bi istoriale tu avet: političari i novinari, konzervativni naučnici i radikalni intelektualci, moralisti svih vrsta, rođova i oblika. Postoji li i jedna suparnička grupa koju njeni protivnici nisu ocrnili kao 'Balkan' ili optužili za 'balkanizaciju'. Koji od optuženih nije uzvratio žigošući naziv kao 'balkanizam'", piše Todorova podsjećajući da je termin u ovom značenju retorički korišten na Zapadu, kasnih 80-ih i ranih 90-ih godina, kao podrška manjku želje da se Balkan uključi u evropski razvoj.

Unatoč činjenici da su najprije Bugarska i Rumunska ušle u Evropsku uniju, a za njima Hrvatska, stereotip je ipak ostao u medijskom prostoru i, kako kaže Todorova, odigrao svoju ulogu. "Ne možemo da postupamo bez stereotipa, ljudski um je tako sklopjen. Stereotipi su nešto neophodno. Počinjemo od nečeg apstraktнog, što je obično stereotipno, i onda se usredosređujemo na detalje i prilagođavamo stereotipe ili ih rušimo i stvaramo nove. Opasno je kada se stereotipi kristalizuju, kada se instrumentalizuju ili se njima manipuliše u političke svrhe. Tada treba da se borimo protiv njih. To se i desilo sa postojećim stereotipima o Balkanu", rekla je Todorova u intervjuu u Politici i odmah potom nas "utješila": "Ima i dobrih stereotipa. Na primer, da su ljudi Balkana otvoreni i maštoviti. I kada govorimo o Zapadu ili o srednjoj Evropi, i to su stereotipi. Stereotipi nisu sasvim izmišljeni, obično su i tačni. Često su sve te loše stvari koje su rečene o Balkanu zasnovane na individualnim događajima, ali opasno je kada se prenose na celi region".

Još je direktnija Katarina Luketić, autorica knjige *Balkan: Od geografije do fan-*

Košarkaška reprezentacija Srbije slavi ulazak u finale

tazije, koja kaže da u postavljenoj opreci između Europe i Balkana koju je uspostavila ideologija nacionalizma iz vremena Franje Tuđmana jasno stoji da s Balkana dolazi zlo, dok je Europa nešto čemu težimo i stoljećima pripadamo. "Ta naracija u kojoj se Hrvatska ulaskom u Europsku uniju vraća kući te da smo mi oduvijek bili Europa, samo što Europa to nije prepoznala, to jest nešto što je uspostavljeno u Tuđmanovo vrijeme. Godine 1995. HDZ je imao slogan: 'Tuđman, a ne Balkan' i to je doista bilo postavljeno kao temeljna opreka na kojoj se gradi novi hrvatski nacionalni identitet. U vrijeme kad je Europa osuđivala Tuđmanovu politiku u hrvatskim medijima mogli ste čitati teze da je Hrvatska europskija od Europe, odnosno da Europa ne razumije naše europejstvo. Takva vrsta naracije nije prisutna samo u Hrvatskoj, nego i u Srbiji, s tim da u Srbiji dolazi do neke vrste obrata pa se često, kad se Europu želi kritizirati, uzdiže Balkan kao ludi i otkačeni dio svijeta, kao neka vrsta odvojene, dobre, neiskvarene, čiste, nebeske zemlje, gdje žive ljudi humaniji od Europljana, što je, naravno, također vrsta stereotipizacije".

Pogrda balkanizma ipak je polako nestajala iz javnog prostora. Ostala je prisutna više kao kafanska psovka ili nezaobilazan termin u kritici Kusturićnih filmova ili Bregovićevih albuma.

Kako se onda "balkanizam" našao u sportu toliko godina poslije i što je Repeša zapravo htio reći? Ne želeći biti njegov tumač, odgovor se po svemu sudeći krije u devizi "lako ćemo". Ako smo pobijedili jake, onda ćemo pobijediti i slabe pa nema potrebe da se za pobjedu nešto posebno trudimo. Vjerljivo je dio igrača tako i razmišlja. Repeša misli da su zbog toga, balkanskog mentaliteta, poraženi od Afrikanaca. Ponešto je, upravo na tragu stereotipa manje ili više uspješno pokušao objasniti sportski psiholog Amir Zulić kazavši da se germanski narodi uvijek maksimalno trude i ulažu "100 posto sebe", dok "naši" to rade samo kad moraju, odnosno kada igraju u stranim klubovima, a odnos prema reprezentaciji bitno je drugačiji. "Katkada je to njihovo okupljanje neki okidač da se vrate tome kako su razmišljali dok su igrali na ovim prostorima. To je i problem podneblja, društva, a onda i trenera koji su ih odgajali", tvrdi Zulić.

Što, međutim, s onim već spomenutim Srbima gdje pojma Balkana ima sa svim drukčije, bitno pozitivnije značenje od onog u Hrvatskoj? Nije nevažno napomenuti i činjenicu da od deset evropskih država koje su igrale na ovom Svjetskom prvenstvu njih pet dolazi s Balkana (Turska, Grčka, Srbija, Hrvatska i Slovenija), a Nijemaca uopće nije bilo u Španjolskoj?

**Od 1963. godine sve do 2006.
jedina reprezentacija koja je
redovito uzimala medalje na
svjetskim prvenstvima bila
je Jugoslavija. Nakon njenog
krvavog raspada niz su nastavile
sljedbenice...**

Jesu li Srbi "nadišli" sami sebe dokopavši se srebra? Jesu li pobijedili ono balkansko u sebi i ušli u "evropski kod ponašanja"? Kako im je uspjelo zatomiti "balkanski mentalitet"? Kako je to uopće uspijevalo svih onih decenija kada smo u tako čvrsto strukturiranom sportu kao što je košarka koja traži spartansku disciplinu kao Balkanci ikada mogli biti dobri?

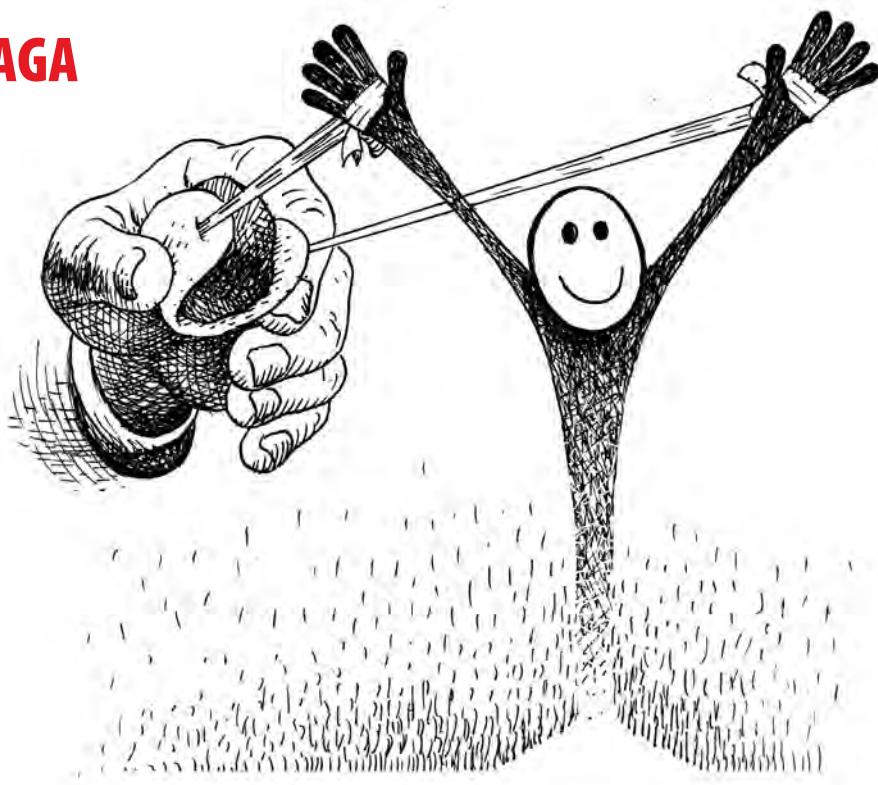
Bit će da se odgovor ne krije u mentalitetu, kako misli Repeša, nego boljem poznavanju igre koju je još tamo 1891. osmislio kanadski profesor James A. Naismith za svoju ragbijaku ekipu želeći da i tokom zimskih mjeseci zadrže kondiciju. Zapravo, ništa mudro.

ESPLANADA JE ZBOG "ZAGREBAČKOG NAPADA" POSTALA RATNA META

NATO KAO DESNA RUKA VRAGA

Boris Rašeta

NATO ne misli napadati Rusiju, jer se to uvijek pokazalo samoubilačkim po inicijatora, ali ih kani zaokružiti, prema načelima genijalnog Liddela Harta, a onda, u pravom trenutku, majdanizirati pa jugoslavizirati. I nakon toga, kao 1990-ih, pitati: pošto svijet

Ilustracija: Vančo Rebac

Provincijalna pokondirenost katkad zna biti neočekivano opasna. Jedna je hrvatska političarka, karakterom nalik na Becky Sharp iz Thackeryjevog Vašara tistine, svojedobno silno željela kupiti najskupljii auto u selu. Do tad je nitko nije zamjećivao, osim po ljestvi. Razmetanje je, međutim, privuklo pažnju radoznalaca, pa se pod povećalom našao cijeli njen život. Uskoro se otkrilo da je korumpirana do bola i da ne krade jedino tamo gdje ne stigne... Završila je u zatvoru, karijera joj se raspala. Poput ove pokondirene tikve, neki su naši mediji vidjeli da se konji kuju pa su i oni digli nogu: nakon američke najave rata protiv Islamske države, sladostrasno su objavili kako je napad naređen iz Zagreba, iz hotela Esplanada, onog istog kojeg je Krleža smatrao razdjelnicom Evrope i Balkana. Radost koju pritom nisu skrivali bila je orgazmička, kao kad Marin Čilić osvoji Grand Slam.

„Prošli je ponедјелjak“ opisuju novinari taj datum, „u Zagrebu kiša lijevala kao iz kabla... I taj se dan ni po čemu drugome ne bi razlikovao od ovoga takozvanog ljeta ili jeseni koja je kucala na vrata da taj dan Zagreb nije postao jedna od ključnih točaka gdje su donesene povjesno značajne odluke. Naime, taj je dan u Zagrebu boravio zapovjednik Združenog stožera američke vojske – dakle, časnik koji je nadređen zapovjednicima svih vidova i samostalnih rodova najveće vojne snage na svijetu – general Martin Dempsey. A u noći s ponedjeljka na utorak počeli su napadi međunarodne koalicije u kojoj su sudjelovale vojne snage Sjedinjenih Američkih Država i pet arapskih zemalja: Saudijske Arabije, Jordana, Katara, Ujedinjenih Arapskih Emirata i Bahreina...“

Kakvo udivljenje! Anonimus pred penzijom, promoviran iz pera zapadnobalkanskih piskarala u novovjekog Pattona, na Zrinjevcu piše povijest. Platane stoje mirno u znak poštovanja. Čićica u uniformi nam je objavio i vijest da smo u ratu protiv Islamske države, o čemu hrvatska vlada pojma nije imala – ili se pravila blešava, no ne zna se što je uvredljivije po osjećaj samopoštovanja njenih građana. Bez i jednog upotrebljivog aviona, pred bankrotom, Hrvatska je postala članica

militantne alijanse zapada, koja posjeduje većinu svjetskog bogatstva i ima, koliko vidimo, jedan jedini cilj – da to tako i ostane.

NATO savez počeo je degenerirati nakon raspada Sovjetskog Saveza. Upravo je razvoj ove vojne alijanse pokazao koliko može postati zla svaka sila koja nema protusilu. Opasnost od mahnitanja vojno industrijskog kompleksa najbolje je, davnih dana, naslutio baš jedan američki general – Eisenhower, koji je bolje od drugih, iznutra, poznavao opasnosti koje leže u srastanju vojske i privrede, što je nazvao „vojno industrijskim kompleksom“. Pokazalo se da su njegove najgore slutnje bile osnovane. Vidjelo se to odmah nakon ujedinjenja Njemačke.

„Sovjetski predsjednik Mihail Gorbačov suglasio se tada“ napisao je Noam Chomsky, „sa ujedinjenjem Njemačke i sa njenim članstvom u NATO, jednim neprijateljskim vojnim savezom. U svjetlu skorašnje povijesti, to izgleda kao krajnje zapanjujuća koncesija. Radilo se o *quid pro quo* (usluga za uslugu) dogovoru. Predsjednik Bush i državni sekretar James Baker usuglasili su da se NATO neće širiti “ni za stopu”, što je značilo prema Istočnoj Njemačkoj. Odmah su proširili NATO na Istočnu Njemačku...“

Gorbačov je – opisuje Chomsky – to smatrao sramotnim, ali kad se potužio, Washington ga je podučio da je to bilo samo verbalno obećanje, džentlmenski sporazum, prema tome – lišeno prinudne snage. Kad je bio tako naivan da prihvati riječ američkih lidera, to je njegov problem. Sve to je također bila rutina, kao što je u SAD-u i općenito na Zapadu šutke prihvaćena i odobrena ekspanzija NATO-a. Predsjednik Bill Clinton je zatim još više proširio NATO, sve do samih granica Rusije. „Danas je svijet suočen sa ozbiljnom krizom koja je u velikoj mjeri rezultat ovakve politike...“ zaključuje Chomsky.

Doista, ako malo bacimo pogled na kartu svijeta, ili Evroazije, vidjet ćemo savim jasno što se zbiva: NATO, to je golim okom vidljivo, opkoljava Rusiju. U Nato su, mimo svoga *gentlemen's agreementa* – primili najprije baltičke države, potom

i Mađarsku, Češku i Poljsku. Onda su u njih instalirali moćne raketne sustave, da bi cijelu operaciju pokušali dovršiti Ukrajinom, mekim trbuhom Rusije preko kojega je u akciji Barbarossa, u zadnjem svjetskom ratu, nadirala grupa armija Jug, pod vodstvom Gerda von Rundstedta. Hitler je na tu frontu, nakon što su se stvari zakošplicirale, poslao i svoje najbolje ljudi, von Mansteina i Guderiana, ali su se svi vratili poraženi.

NATO, dakako, ne misli napadati Rusiju, jer se to uvijek pokazalo samoubilačkim po inicijatora, ali ih kani zaokružiti, prema načelima genijalnog Liddela Harta (strategija posrednog zaobilazeњa) a onda, u pravom trenutku, *majdanizirati pa jugoslavizirati*. I nakon toga, kao 1990-ih, pitati: pošto svijet. Protivnici su razmriveni i srce svijeta jako i zdravo kao dren.

Ove se dugoročne akcije podudaraju sa akcijama na južnom krilu, u arapskom svijetu. Sjedinjene Američke Države nedavno su, zbog nove tehnologije vađenja nafte i plina iz škriljavca, postale prvi proizvođač tih energenata na svijetu. Arapske su zemlje danas podijeljene na dvije vrste: one koje su vraćene u kameno doba (Libija, Irak, Sirija) i vazalne države zapada (Katar, Emirati, Saudijska Arabija). Evropa je natjerana na objavu besmislenih sankcija Rusiji, koje će u stanovitoj mjeri nanijeti štetu Rusiji, u značajno većoj mjeri oštetit će Evropu, ali će Ameriku učvrstiti na krovu svijeta – uz oslabljenu konkurenčiju, i dominaciju u proizvodnji energenata, Amerika će ipak zadržati globalnu dominaciju još barem pedeset godina, računaju u Washingtonu. A do tad, tko živ tko mrtav.

**Bez ijednog upotrebljivog aviona,
pred bankrotom, Hrvatska je postala
članica militantne alijanse zapada
koja posjeduje većinu svjetskog
bogatstva i imala, koliko vidimo, jedan
jedini cilj – da to tako i ostane**

Ovaj plan, ipak, ima nekoliko važnih manjkavosti.

U prvom redu, svi režimi koje je Washington srušio, od Afganistana preko Libije do Iraka, bili su, u odnosu na svoje nasljednike, liberalniji. Al Quaida a potom i ISIL, došli su nakon američkog rušenja umjerenih islamista. To isto možemo očekivati u Siriji, padne li Assad, ali to isto – samo bez islamskog predznaka – možemo očekivati i u Rusiji, padne li Putin. Uspije li NATO jednoga dana u Rusiji napraviti Majdan, nakon njega Rusija može izgledati samo kao Jugoslavija, ili kao Afganistan – bit će to pravoslavna džamahirija u svetom ratu protiv Zapada koji ih je rasturio. Vladimir Putin protiv kojega se današnji zapad bori je, naime, najzapadniji od svih faktora u Rusiji koji realno mogu osvojiti vlast – svi drugi, koji imaju šansi, su militanti.

„Putin je“ kaže ruski teoretičar Boris Kagarlicki, otprilike ono što je bio Franjo Josip u Austro-Ugarskoj Monarhiji početkom 20. stoljeća. „Bez njega se ništa ne može dogoditi, ali on nije onaj koji donosi odluke ili formulira politike. Rusija je oligarhijska država, što po definiciji znači kolektivno vodstvo, a Putin u tome funkcioniра kao medijator, onaj koji postiže konsenzus.“

Prema Kagarlickom, Putin kojega gledamo u medijima na zapadu, čista je himera. Takav ne postoji – on je konstrukt, fantazma neprijatelja, prilagođena lošoj konjunkturi vojne industrije, koja treba poticaj. No iza njegovih leđ čuče opasni ljudi koji nisu medijske tvorbe.

„Zaboravimo na trenutak Putina. To je jedna kreatura monstruma koju je

stvorila propaganda i koja u stvarnosti ne postoji. To su holivudske slike. Zapad je duboko u krivu kada njega i njegovu svitu doživljava kao neprijatelje. Jer ljudi koji su u Moskvi na vlasti upravo su najviše prozapadna i najliberalnija skupina koja se tamo uopće može očekivati s obzirom na raspoloženje u našem društvu. Njihov je jedini cilj da budu prijatelji sa Zapadom, da svoju djecu i svoj novac šalju u London i Zürich. Idu dotele da ukrajinskoj vojsci šalju rezervne dijelove za tenkove i helikoptere u trenutku dok se ta vojska bori protiv proruskih donjeckih snaga i ruskih dobrevoljaca. Ako se u ovoj zemlji dogodi smjena vlasti na slobodnim izborima, uvjeren sam da će nova vlast biti daleko više neprijateljski nastrojena prema Zapadu i mnogo manje liberalna od Putina.“

**Istoga dana kad je Hrvatska
tragikomično nalikovala na publicu,
mala je Slovenija, iz usta novog
premijera Mira Cerara, objavila da se
ne slaže s vojnom intervencijom
bez dozvole Vijeća sigurnosti**

Znači li to da zapadna alijansa srlja u agresiju grlo u jagode? Nipošto – anglosaksonski je zapad uvijek bio racionalan. „Ta se logika“ kaže Kagarlicki „bazira na inerciji Hladnog rata, a pogoni je kriza trenutnog ekonomskog modela koji se elite trude zadržati po svaku cijenu. A to znači da, umjesto da se ekonomske i društvene strukture transformiraju, treba ubacivati sve više i više resursa u sustav koji ne funkcioniра. To za sobom povlači ekspanziju, a na međunarodnoj razini rat...“

Zapad je, po njemu, postao talac vlastitih politika i ranijih odluka. U prethodnim globalnim recessijama SAD je bio lokomotiva koja je druge države vukla da izđu iz krize. „Danas je američka ekonomija slaba i umjesto da izvlači ostale, ona svoj popravak temelji na guranju drugih ekonomija sve dublje u krizu. Druga strana te američke jednadžbe je ekspanzija njezinih vojnih kapaciteta, naročito širenje NATO-a. Zapadne države Ukrajine zanima kao izvor jeftinih resursa, uključujući i jeftinu, discipliniranu i relativno dobro obrazovanu radnu snagu koja se može zaposliti na Zapadu kako bi se potkopalala ideja socijalne države. Još desetak tisuća nezaposlenih Ukrajinaca, koji se mogu preseliti kao fleksibilni radnici, dobro bi došlo zapadnom kapitalu...“

A mjesto s kojeg je otpočela zadnja faza tog rata, kako smo saznali iz zagrebačkih novina, hotel je Esplanada. Istoga dana kad je Hrvatska tragikomično nalikovala na publicu, mala je Slovenija, iz usta novog premijera Mira Cerara objavila da se ne slaže s vojnom intervencijom bez dozvole Vijeća sigurnosti. Poznavajući zapadne mehanizme, prilично je realno očekivati da će im u dogledno vrijeme opet neočekivano biti srušen kreditni rejting, ili će ih posjetiti Trojka iz Bruxellesa. Samostalnost košta.

No, kako god bilo, novopečeni slovenski predsjednik vlade nije se ponosao kao batler. Granica Balkana se – ako to pojednostavljeni kulturasističko sortiranje ima ikakvog smisla – tog kišnog dana pomakla na sjever, negdje do hotela Slon u Ljubljani. A Hrvatska se, svrstavši se među kolovođe intervencije, samokandidirala za reakciju. U ratu, naime, uvek sudjeluju dvije strane... Imamo li pravo biti iznenadeni ako nam jednoga dana neki islamist rokne bombu u tu istu Esplanadu? I smijemo li reći: „Iju, pobogu, pa zašto?“

ПЕТНАЕСТ ГОДИНА ВЛАДАВИНЕ РУСИЈОМ

КО СТЕ ВИ MISTER ПУТИН?

Љубинка Милинчић

Цар је у руској традицији изнад политичке елите, он је виши, он је праведнији. И управо је Путину народ наменио ту улогу цара, дајући му право да, кад је потребно за спасавање државе, употреби мач

У августу 1999. године руска јавност први пут је чула име Владимира Путина. Тада је председник Јељцин објавио да је секретара Савета безбедности и директора Федералне службе безбедности (наследнице чувеног КГБ-а) поставио на место премијера, као и да ће га подржати на предстојећим изборима. Свима се чинило да су шансе четрдесет седмогодишњег чиновника да постане председник - минималне.

Ситуација у земљи која је управо преживела банкрот, коју су раздирали олигарси и која је изгубила све позиције на светској сцени, није била просто опасна, већ је на њеној територији трајао рат, други чеченски. Распад државе – као последица изгубљеног рата у Чеченији и противуречности унутар елита, није био апстрактна опасност већ сасвим конкретна претња.

Управо те околности одредиле су главни циљ новог председника – учвршћивање темеља државе која је била слаба, приватизована од стране олигараха, са губернаторима као локалним царевима, с политичком елитом која је имала само један циљ – да што више опљачка буџет, да отме оно мало преостале државне својине и подели је међу собом. Народ који је презирао власт, од ње није ништа добро очекивао.

Путину је Јељцин оставио и пропалу армију, економију у очајном стању, друштво које се распадало... И зато се нико не би изненадио да од Путинових планова о учвршћивању темеља климаве државе, није било ништа. Прва реакција на појављивање човека чије је име велика већина грађана први пут чула управо у Јељциновом говору, била је следеће: ево још једног доказа агоније режима – предлаже за председника потпуно непознатог човека, и то у тренутку кад сви знају да ће изборе добити или Лушков или Примаков. Примаков се управо доживљавао као могући владар јер је за неколико месеци, колико је био премијер, успео да се докаже и да покаже да је непријатељ олигарха (због чега је врло брзо смењен), као и да му амерички диктат ни најмање не прија.

Али, ко је Јељцинов кандидат?

Ко сте ви мистер Путин – било је питање које се најчешће постављало у свету.

За петнаест година је Путин, рекло би се, детаљно одговорио на то питање и речима и делима. Ипак, оно што се догађа у последњих пола године, као да показује свету сасвим ново лице, старог председника. Неочекивано, рећи ће многи. Али, шта је ту неочекивано – као и пре петнаест година, Путин учвршћује темеље своје државе. И не само темеље, већ и зидове, и двориште... Оног момента када се појавила опасност од приближавања нежељених гостију, у Путину је поново прорадио одбрамбени инстинкт. И ништа више друго. А данас то понашање, у очима света изгледа другачије просто зато што је држава другачија. Није то више она понижена Русија која је испружене руке, као просјак тражила и узимала папрено скупе америчке кредите, већ јака и самостална, једина држава на свету која је сама себи довољна. Држава која има сировине и може сопственом производњом да задовољи потребе својих грађана – злу не требало, може да опстане без икакве сарадње са осталим светом. И није се у ту позицију дошло, као што неки воле да кажу, захваљујући високим ценама нафте (оне јесу биле високе, али се нафта продавала и раније, па то није утицало на стандард народа), нити захваљујући слабљењу Америке (што је такође чињеница), већ захваљујући јасној политици коју је од првог дана упорно и доследно спроводио Путин.

Истини за вољу, треба рећи да Русија није постала држава у којој влада америчка демократија, па ни европска. Нити је то земља благостања у којој тече мед и млеко. Али јесте земља која је у односу на почетну позицију, за Путинових петнаест година напредовала циновским корацима. Према званичној статистици, у 15 година Путин је повећао буџет Русије за 22 пута, војне расходе за 30, а бруто национални доходак 12 пута (Русија је са 36. места дошла на 6. место у свету). Увеличао је златновалутне резерве за 48 пута. Вратио је 256 налазишта рудног блага држави (остало је да врати још 3!). Национализовао је 65 посто нафтне индустрије, 95 посто гасне. Повећао је просечну плату за 18,5 пута, а пензије за 14. Прекинуо је одумирање становништва (у Јељциново време, и све до прошле године, број становника Русије смањива се за 1,5 милиона људи годишње). Данас, број становника Русије расте.

Да ли је то много или мало, рећи ће историја, али грађани не заборављају да је алтернатива данашњем стању било, не опште благостање, већ потпуни распад државе. Путин је успео да заустави рушилачке процесе, и да крене у изградњу. А та изградња је можда могла бити бржа, боља, другачија... Али подршка грађана, консолидација друштва везана за кризу у Украјини и за враћање Кrima „у матичну луку“, подигли су рејтинг Владимира Путина до невероватних висина. Последица тога је подршка курсу развоја државе.

За петнаест година стасала је једна генерација младих људи коју у Русији већ почињу да називају „Поколење Путине“, или „Поколење П“, чију основу чини средња класа спремна да учествује у политичком и економском животу земље. То су људи који су пре 15 година били десетогодишњаци, а данас представљају праву политичку класу. Олакшано формирање партија створило је и ново поколење лидера оријентисаних на јавно деловање. Пут у Државну думу отворен је и за регионалне политичаре, преко Народног фронта који је Путин основао пре две године. Средњој класи данас припада готово 50 посто грађана Русије, што је више од 60 милиона људи који желе да раде, да зарађују и да учествују у политичком животу своје земље. Занимљиво је да типичан представник средње класе није мушкарац, као што се обично мисли, већ жена са високим образовањем.

Посебно је занимљиво да подршка Путину расте управо у „Поколењу П“, што му омогућава да реализује и тешке одлуке, избегавајући ратове међу елитама.

**Средњој класи данас припада
готово 50 посто грађана Русије,
што је више од 60 милиона људи
који желе да раде, да зарађују и да
учествују у политичком
животу своје земље**

Ако се погледа списак најважнијих догађаја у петнаестогодишњој историји Путиновог руковођења државом, лако се може одговорити на питање са почетка текста – ко је заправо Јељцинов кандидат. Набројаћемо само неколико најважнијих ствари:

Заустављена је такозвана „парада суверенитета“ – територијалног распада руске државе коме су тежили многи губернатори, тадашњи локални цареви. Поново је почeo да функционише принцип федерализма. Успостављена је вертикална власти – јединствен механизам законодавног и државног управљања. Политичким методама је спречена још једна „наранџаста револуција“. Формиране су институције ванпарламентарне демократије. Олигарси су лишени власти, започета је борба против корупције која иде врло тешко и споро, али траје. Враћен је државни дуг Русије Западу, златновалутне резерве су достигле готово 520 милијарди долара. Формиран је стабилизациони фонд у коме се сада налази 122 милијарде долара. Враћен је Русији статус велике државе. Враћен је Крим. Сам Путин је један од тројице најутицајнијих политичара у свету – друга двојица су председници Америке и Кине. У време кад је Јељцин предлагао Путину за председника, о тако нечemu нико није могао ни да сања. На Западу се сматрало да се Русија више никад неће подићи с колена, али то се десило, и данас се њен председник бави постављањем темеља будућег уређења земље коју види као наследницу велике руске царевине у свим областима. Зато га не воле англосаксонске елите, зато га се и даље боје олигарси, али га поштују сви они који су навикили да држе реч. Истини за вољу, њега не интересује превише како се према њему односе у иностранству – не зато што он презире свет, него зато што воли Русију.

А кад је долазио на власт, како сам каже – није био спреман да прихвати огромну власт која му се просто свалила с небеса. Није имао довољно знања да

управља огромном и тако сложеном државом, у тренутку кад се постављао питање – бити ил' не бити. Али, он је учио, слушао, читao, размишљао... И временом, не само да је научио да руководи, него је почeo да разуме законе руског живота, да схвата шта од њега хоће и очекује народ. Да схвати да се све очекује управо од њега, а не од Думе, од Савета федерације, од парламента... Цар је у руској традицији изнад политичке елите, он је виши, он је праведнији. И управо је њему ту улогу цара, народ наменио, дајући му право и да, кад је потребно за спасавање државе, употреби мач, и реши проблеме ратом. Догађања с Кримом и све што је уследило потом, говоре да је Путин и ту лекцију савладао и да је првих петнаест година било увод у оно што ће тек уследити. За мање од годину дана Русија је закорачила у нови свет, одсекавши при томе, путеве назад. Рекавши Западу „Доста“, Путин је, не користећи ни изблизу сву своју моћ, урадио оно што Русија од 1991. године никад није – одговорио је на још једну демонстрацију силе, својом силом, довољном да заустави државу.

Овако јако супротстављање Западу, који је, истини за вољу, све време нервирао Путина, учинило је руског лидера још незаменљивим него икада раније. Опозиција, онај њен део који није подржао Путин, није у стању да смисли ништа што би, макар издалека подсећало на разумну алтернативу.

Данашњи тренутак у Путиновом начину руковођења Русијом и Запад и Исток називају временом наступања, а политички аналитичар Сергей Черњаховски упоређује га са временом тридесетих година 20 века: „Стратегија постаје све комплекснија, и све се више види свест да је потребан технички скок, сличан ономе какав је постојао тридесетих година“, каже он додајући да Путина у реализацији омета још само наметнута мисао да тржиште само по себи може да регулише економију.

Одговарајући на покушаје Запада, пре свега Америке, да Русију опколи оружјем НАТО пакта са свих страна, а не улазећи у отворени рат ни с ким, Путин је још једном показао да је велики државник, можда једини стратег међу данашњим светским лидерима. Он је коначно, сасвим огољено, показао свету да Запад не прихвата успешну Русију и да ће увек покушавати да је заустави, понизи, осакати. И могу европски и амерички политичари, колико год хоће да говоре да није проблем у Русији, већ у Путину, свима је јасно да Запад нема намеру да се договора са Русијом, ма ко био на њеном челу.

Запад хоће да казни Русију – за њене успехе, за њену жељу да омогући свом народу нормалан живот... просто зато што је велика и моћна. Путин је свестан да је данас на карту стављено много – ако намера Запада не успе, мораће да седне и да се разговара, али ако успе – чувај се ко може. И управо зато, а то очигледно „западни партнери“ Русије нису схватали, Путин за Русију остаје и незаменљив политичар. Желећи да га уклоне, они су му само учврстили позицију не само у овом, већ и у могућем четвртом мандату.

Како влада Путин

1. Унапред обезбеди победу, никада не улази у ризике – ко што је било пред сваке председничке изборе, као што је било с Кримом
2. Равнотежа политичких елита – не дозвољава да превише ојача ниједна од елитних група – то се види у сталним променама на врху, поготову у такозваним министарствима сile
3. Ствара услове за конкуренцију кандидата за одређена места, па и председничко или премијерско, што подразумева тестирање разних начина решавања проблема
4. Обезбеђује унутрашњу консолидацију пред спољашњом опасношћу, способност да формулише и објасни своје ставове. Способност да учини савезницима дојучерашње опоненте

NEPREGLEDNA PROSTRANSTVA, ZLATNE KUPOLE I BIJELE NOĆI

RUSIJA U SITNICAMA

Nataša Puškar

**Sve je to Rusija – pjesmom oslikana
matroška sa Ismailova, petrogradski
krovovi na šalici, bezgranična ljubav
iznikla pod rukom Andreja Rubljova,
marama koja miriše na Baltik. Aljonka,
djevojčica okruglog lica i kose skrivene
pod maramom, gleda me svojim krupnim
plavim očima sa neodoljivo starinskog
omota istoimene čokoladice**

Kad se sredina ljeta ovako premetne u jesen, pa se iz ormara izvlače jakne, obuvaju nepromočne cipele i žudi za suncem, sjetim se svog prošlogodišnjeg jula u Rusiji. Moskve pod oblacima, obavijene sparinom koju bi nenajavljeni prekidao hladan vjetar ili sipkava kiša i Petrograda u kojem se prema slojevima odjeće dalo odrediti ko je domaći, a ko turista. Petrograđanke su nosile lepršave ljetne haljine i sandale dok je vlažni vjetar, pun kapljica Neve, stvarao ugođaj da smo na svega 16 stupnjeva.

Zahvaljujući velikodušnosti i gostoprimstvu rodbine, provela sam neka dva tjedna u Rusiji; desetak dana u užurbanoj Moski i četiri dana na krajnjem sjeveru, u glavnom gradu nekadašnjeg Ruskog carstva koji njegovi stanovnici neformalno zovu Piter. Kako su u životu dva tjedna obično dovoljna tek za površno upoznavanje, ali i ozbiljno zaljubljivanje koje za posljedicu ima očaranost subjektom i pomalo zamagljenu perspektivu, ovo će biti priča bez kronologije, bez opisa najpoznatijih turističkih atrakcija i bez praktičnih savjeta putniku namjerniku. Moj vodič su sjećanja koja živima čine zvukovi, slike i osjećanja.

Puls grada

Prvi susret s Moskvom nudi jedinstven osjećaj uronjenosti u prostranstvo koje čine ogromne, nepregledne ulice i trgovi omeđeni impozantnim građevinama. Sve je veliko, široko, impresionira beskrajem i neusporedivošću koraka koje činimo bilo gdje drugdje. Moskva pulsira pod stopalima. Njezini otkucaji su jaki i jasni, prožimaju tijelo i čovjek nehotice postaje dio organizma koji čini više od jedanaest miliona duša.

Nekih osam miliona se svakodnevno pokretnim stepenicama spusti i do

70 metara ispod površine zemlje i preuze se od kuće do posla vlakovima moskovskog metroa. Pokretne stepenice su brze i dubina do koje sežu izaziva laganu nelagodu dok se s desne strane uz ogradu priljubljuju oni koji stoje, a lijevom stranom protičavaju oni koji hitaju ukrcati se u vlakove koji stižu na svakih 90 sekundi. Što je stanica dublje postavljena zrak je teži i na koži stvara ljepljivu vlažnu opnu. Svaka stanica je tematski priča za sebe – bogato uređene i dekorirane mozaicima, kipovima, raskošnim lusterima, oslikanim stropovima nude presjek umjetnosti i arhitekture u Rusiji. Na shematskom prikazu mreže metroa izdvaja se prsten smeđe boje. To je jedina kružna linija koja povezuje sve ostale u dužini od 20 kilometara i njezina gradnja je završena 1954. godine. Oblik prstena, prema anegdoti ili urbanoj legendi, duguje Staljinu. Naime, nakon što su ga projektanti pitali da li je zadovoljan planom on je na sredinu mape spustio šalicu kave i otisao. Šalica je ostavila smeđi krug, a projektanti prionuli na posao.

**Na prikazu mreže metroa izdvaja
se prsten smeđe boje kao jedina
kružna linija koja povezuje sve ostale
u dužini od 20 kilometara. Prema
anegdoti, za nju je zaslužan Staljin.
Nakon što su ga projektanti pitali
da li je zadovoljan planom, on je na
sredinu mape spustio šalicu kave i
otisao. Šalica je ostavila smeđi krug,
a projektanti prionuli na posao**

Povratkom na površinu oči se susreću s gotovo uvijek sivim moskovskim nebom, koje omeđuju vrhovi visokih zgrada, i s bulevarima od po šest prometnih traka kojima jure terenska vozila. U Moski se ne voze mali gradski automobili koji su ekonomični i okretni, nego gorostasi pred kojima se sa zebnjom pretrčavaju pješački prelazi, iako ih mirnima drži crveno svjetlo semafora.

Andronikov manastir

Ritam grada se gubi i konačno nestaje u prostranim parkovima koji su zapravo prave šume od kojih su neke ruski vladari koristili za lov, ili pak u rijetkim oazama nestvarnog mira kakav je Andronikov manastir. Osnovan davne 1357. na istočnoj obali rijeke Jauze kao centar prepisivanja knjiga u

foto: Nataša Puškar / Oslikano stepenište ispred memorijalnog stana u kojem je živio Bulgakov

tadašnjoj Moskvi, a kasnije proslavljen imenom Andreja Rubljova, čuvenog ikonopisca, privlači rijetke posjetioce. Nekada bogata arhiva rukopisnih knjiga nestala je pred Napoleonom, a na zidovima Spaske crkve ostali su tek tragovi načinjeni Andrejevom vještstvom rukom. Ipak, ulazak u manastirsko dvorište donosi mir koji kao da usporava minute i opušta svaku stanicu tijela. Travnato dvorište koracima presijecaju malobrojni zaposlenici, a iza niskih grmova se igraju mačke koje tu žive i imaju slobodan pristup manastirskom muzeju.

Dok razgledam ikone na prvom katu muzeja, sobu važno, kao kakva grofica, pretapka bijelo-žuta mačka Matilda, kitnjastog repa, visoko uzdignutog. Kustosica podviknu, a Matilda se naglo sjuri niz stepenice. Mačke u ruskim muzejima nisu rijetkost. Angažirane su za lov na miševe još u 18. stoljeću kada je osnivan Ermitaž, jer se smatralo da bi korištenje kemijskih sredstava moglo naškoditi umjetničkim djelima.

Osim Spaske crkve, tu je i nešto mlađa crkva Arhangela Mihaila podizana krajem 17. stoljeća. U obje je gusta tišina koju narušava tek pucketanje svijeća, koje su i najjači izvor svjetla. Bez jasne namjere što će s njom, ali potpuno očarana blagošću i ljubavlju kojima zrače lica svetaca, kupujem malu reprodukciju ikone Svetе Trojice Andreja Rubljova. Izlazak iz kruga manastira u ši vratu gradsku vrevu i oštri do tada umirena čula.

Выходила на берег Катюша

Vjerojatno jedno od najživopisnijih mjesta u Moskvi je Ismailovo – bavljak na kojem se prodaju drangulije i suveniri kakve je, bez pretjerivanja, teško zamisliti. Od uvjerljivih, ali lažnih dizajnerskih torbica i satova, re-

produkcijski umjetničkih slika, šubara, servisa za čaj, magneta i privjesaka u obliku matrioški – mi ih zovemo „babuške“ – pa do autentičnih predmeta iz minulih vremena.

U posljednjoj kategoriji izdvajaju se dvije vrste štandova. Jedni su tematski posvećeni njemačkoj okupaciji Moskve 1941/1942., a drugi sovjetskom vojniku. Ukoliko neko poželi, iz bilo kojih pobuda i potreba, može se opremiti kao general – kupiti uniformu, čizme, opasač i bombu, čak i odlikovanja. U ponudi su i sitnije stvari: čuturica za vodu, pribor za jelo, kompas sa velikom crvenom zvjezdom na poklopцу, nož na preklapanje i još štošta. Većina toga je lijepo složeno i očuvano, spremno za paradu. Neke uniforme su možda i oblačene samo za Dan pobjede kad su ih večer prije supruge brižljivo peglale i vješale na vanjsku stranu ormara, a muškarci ih idući dan oblačili, fitiljili brkove i marširali Crvenim trgom.

Odmah u produžetku su štandovi s predmetima na kojima su već duboko utisnute emocije i tragovi rata – pohabani šinjeli, blatnjave i iznošene čizme, šljemovi sa pokojom rupom od metka, tabakere i upaljači. Sve ima toliko naglašen lični pečat da nije teško zamisliti umorno tijelo nekog Hansa naslonjenog na tenk kako se pokušava ugrijati paljenjem cigarete. Čizme su propustile hladnoću i vlagu, kaput ga već dugo ne grije, a gorivo u tenku se pretvorilo u led. On ne zna da tek dolazi prava ruska zima koja će temperaturu spustiti na -35 i da će bitka za njegove trupe biti izgubljena. I dok polako udiše dim za dimom, prstima prelazi preko reljefne površine srebrnkaste tabakere koju mi prodavač nudi za 100 eura. Vraćam među ostale stvari njemačkih vojnika. Dodirujem šljemove, osjećam u ruci težinu džepnog nožića, prebirem po vojnom znamenju i udaljavam se.

Prilazim šarenom štandu sa matroškama koje prodaje niska, punačka žena sitnih plavih očiju i rumenih zategnutih obraza. Započinjem razgovor, više iz potrebe da isprobam svoj početnički ruski, kampanjski obnavljan pred put, nego što planiram kupovati. Objasnjava mi da ih sama oslikava, da ih u finalnoj fazi lakira kvalitetnim lakom posebno ugodnog mirisa, gura mi jednu pod nos i predstavlja zasebne teme koje svaka nosi: republike ne-kadašnjeg SSSR-a, obitelj, godišnja doba itd. Kako su njezina objašnjenja detaljna i slikovita, a izgovor predivan školski zapitkujem i upijam. I više ne znam zbog čega me je upitala jesam li čula rusku pjesmu Kačuša, ali sam bez grižnje savjesti slagala da nisam. Osmjehnula se, zatvorila oči, glavu malo nagnula u stranu i ugodnim sopranom otpjevala prve dvije strofe u kojima mlada Kačuša, puna čežnje za dragim, izlazi na obalu rijeke i pjeva. Rusima ne treba mnogo da zapjevaju ili prihvate pjesmu pa ni u tihoj sobi muzeja Mihaila Bulgakova.

Rukopisi ne gore

Kustosica u Bulgakovskom domu je imala držanje stare profesorice književnosti, teatralnost glumice i glas solistice zbara. U starinskoj haljini cvjetnog uzorka iz koje se širio miris kuglica naftalina okupila je manju grupu posjetilaca i počela s vrlo detaljnim uvodom opisujući roditelje Mihaila Bulgakova i atmosferu u kojoj je pisac odrastao. Kako je majka bila društvena, organizirala je brojna okupljanja, u njihovoj tadašnjoj kući u Kijevu, na kojima su se znale zapjevati ukrajinske narodne pjesme. U to ona pusti glas i otpoče jednu vjerojatno široko poznatu pjesmu, a posjetioc prihvatiše, isprva tiho i nesigurno, ali negdje na trećem stihu su već složili glasove u harmoniju. Sa njihovih lica je zračilo potpuno prepuštanje, uživanje u trenutku koji im je donio muziku.

**Glavna misao koja sažima
stvaralaštvo Mihaila Bulgakova,
pa i samu književnost, a s puno
predanosti se ispisuje u knjigu
posjetilaca u njegovom muzeju
na raznim jezicima i pismima je:
„Rukopisi ne gore.“**

Na istoj adresi, u ulici Boljšaja sadovaja broj 10, ali iza vrata s brojem 50 je bio prvi moskovski stan u kojem je Bulgakov živio sa svojom prvom suprugom Tatjanom Lapom. To je bio jedan od tada čuvenih zajedničkih stanova koje bi dijelilo po nekoliko obitelji. Mladi bračni par je na raspolaganju imao jednu sobu u kojoj je Bulgakov noći provodio stvarajući svoja prva djela. Iako se na tom mjestu zadržao tek nekoliko godina, koncept zajedničkog stanovanja je ostavio traga, pa ga je ovjekovječio u drami *Zojkin stan*, a napisljetu i u svom remek-djelu *Majstor i Margarita*. Stan broj 50 je 2007. godine pretvoren u državni muzej posvećen velikom piscu s mnoštvom uređenih prostorija koje čuvaju atmosferu s početka prošlog vijeka. A sam ulazak u zgradu je prvi

korak u svijet *Majstora i Margarite*, jer stepenište zaljubljenici ovog djela oslikavaju crtežima likova iz romana, citatima i čuvenim prizorima poput onoga u kojem se mačak Behemot ukrcava u tramvaj viseći sa zadnjeg vagona.

Od trenutka kada pročita opis ove situacije, svakom čitaocu postaje jasno da ne čita običan roman i da avantura tek počinje. Na rijetkom prostoru usamljene bjeline, oko koje se ne utrukuju citati, smjestila se crnom bojom oživljena silueta vitke i nage Margarete, koja se upravo namazala čarobnom Azazelovom pomadom i vinula na metli da preleti Moskvu. I naravno zagrljeni Margarita i njezin Majstor. Glavna misao koja sažima roman, Bulgakovo stvaralaštvo, pa i samu književnost, a s puno predanosti se ispisuje u knjigu posjetilaca na raznim jezicima i pismima je: „Rukopisi ne gore.“

Piter

Kažu da je sivi sokol najbrže biće životinjskog svijeta, jer kad se iz visine obroši na plijen dostigne brzinu i do 300 kilometara na sat. S nevjerojatnom lakoćom i gracioznoću para nebo i u bijeg goni i ptice veće od sebe. Sivi sokol se na ruskom kaže sapsan. Po njemu je nazvan brzi vlak koji za manje od četiri sata spoji Moskvu i Petrograd. Sapsan brzinom od 250 kilometara u satu presijeca široka ruska prostranstva i dok se udobno naslonjen putnik sladi voćnim kolačem i ispija jaku crnu kavu pored njega promiču šume vitkih breza, razlivena jezera i niski oblaci.

Izlazak iz vlaka nosnice puni hladnim mirisom Baltika i donosi vlažni vjetar s Neve. Petrograd, poput Venecije, impresionira svojom postojanošću na vodi, u ponoć podignutim mostovima, zlatnim kupolama i odsjajem neba na rijeci. Podizan je prije 300 godina na močvarnom zemljistu ušća Neve u Finski zaljev s ciljem da Rusiju približi Zapadu, ali i da impresionira Evropu. Petar Veliki je potom rusku prijestolnicu preselio iz Moskve u Petrograd koja je tamo ostala od 18. do 20. vijeka.

Kiša pod zlatnom kupolom i okus Gruzije

Sa improviziranog balkona zlatne kupole Isakovskog sabora (katedrala Sv. Izaka) pruža se veličanstven pogled na panoramu grada kojom dominiraju tornjevi crkava i zgrade građene u maniru baroka i neoklasizma. Ne postoje neboderi koji bi zaklonili nebo, pa je ono rastegnuto u nedogled u svim preljevima sive. Da smo na sjeveru, podsjećaju jaki naleti hladnog vjetra ljuljajući metalnu konstrukciju na kojoj se stoji. Zlatna kupola visoka preko 100 metara, do koje vodi 300 i nešto stepenika i svaki vrijedi uspona, za vrijeme Drugog svjetskog rata je bila maskirana u sivo kako bi što manje privlačila pažnju neprijateljskih aviona, a danas u prvoj bitnoj ruhu, vidljiva je iz svakog dijela Petrograda.

Silazak u unutrašnjost hrama u pravi čas pruža zaklon od jakе kiše koja uz glasan huk spušta gustu zavjesu. Raskošni interijer bogato popločen raznim vrstama granita i mramora dovoženog iz skoro svih dijelova Rusije, oslikani svodovi i jarke boje očaravaju svakim pogledom. A kad se pogleda gore, visoko prema završetku kupole, koju okružuje prikaz Djevice Marije i svetaca, oči ugledaju goluba u letu. Simbol Svetog Duha.

Kasno je i hram, danas u funkciji muzeja, se uskoro zatvara. Kiša još pada, mada kolebljivo. Na trenutak počinje jenjavati, da bi koju minutu kasnije opet pokazala svu silu vode kojom kupa petrogradske krovove. Kad bi se uhvatio taj trenutak kolebanja, trkom bi se dalo stići do gruzijskog restorana koji je koju ulicu dalje.

Hačapuri, lavaš, baklažan, lobio, mors, melodično izgovara i bilježi u blok crnokosa konobarica čistog djevojačkog lica na kojem je jedini umjetni detalj jarkocrveni ruž za usne. Dok se jakne suše prebačene preko naslona stolica, a restoran osvjetljiva nježno svjetlo zidnih lampi, na stol stiže vruć hačapuri – čuvena gruzijska pogača sa sirom koji se topi i rasteže kroz meko tjesto. Iako okusom savršen, egzotično ga dopunjava nepcu neodoljiv kremasti umak čiju bazu čine orasi. Čini se da je još ukusnijim nadjevom od oraha punjen baklažan – patližan prvo rezan na trake, začinjen, grilan i premazan, pa potom zarolan, serviran na svježem povrću koje nije puka dekoracija nego ukusna svježa salata. Lobio – gusti crveni grah poslužen u uskim, dubokim zemljanim posudama, na vrhu posut sjemenkama nara, osvježava zahvaljujući kombinaciji začina kojom vlada korijander. Uz njega savršeno ide lavaš, kruh nalik na lepinju. Sve se zalijeva crvenim slatkastim pićem, sokom od bobičastog voća koji se zove mors.

Na Engleskom keju načičkani turisti, opremljeni foto-aparatima i kišobranima čekaju ponoć, podizanje Blagovještenskog mosta i prolazak brodova Nevom. Najviše je parova koji žele ovjekovječiti poljubac dok se iza njih rasklapa most ostavljajući tragove svjetla na rijeci

Restoran ima nekoliko djelomično odvojenih soba koje su sasvim otvorene prema hodniku. Privučena veseljem koje je dopiralo iz jedne manje sobe, usporavam korak i odlučujem diskretno proviriti. Kako se približavam razabirem preklapanje dva muška glasa, zvuk zveckanja čaša, smijeh, i tako brzo izgovarane rečenice iz kojih se izdvaja samo riječ koju najčešće ponavljaju – djevuška. Za malim stolom, jedan preko puta drugog sjede dva debeljuškasta plavokosa bradata muškarca, zategnutih i zarumenjenih obraza, mekih mišića istaknutih potkošuljama s mornarskim prugama koje nose obojica. Vodoravne crte su se razvukle preko ispupčenih trbuha koji se trzaju sitnim pokretima od grohota koji je izazvala vjerojatno dobro ispričana anegdota s djevojkom u glavnoj ulozi. Slika identična mojim djetinjim zamišljanjima mornara u potpalublju. Jasno je da njih dvojica nisu mornari, ali takvo nespustano prepustanje hedonizmu i smijehu je prizor vrijedan ponovnog prolaska kroz hodnik, taman pri odlasku.

Kako je prva polovica jula, još se osjećaju bijele noći i sat pred ponoć izgleda kao nešto oblačniji zagrebački dan. I igra se ta varka s čovjekovom budnošću, pa su ulice Petrograda žive do kasno izvlačeći u šetnju i turiste i mornare koji u svojim bespriječnim plavo-bijelim uniformama gradu daju poseban šarm. Na Engleskom keju načičkani turisti, opremljeni foto-aparatima i kišobranima čekaju ponoć, podizanje Blagovještenskog mosta i prolazak brodova Nevom. Najviše je parova koji žele ovjekovječiti poljubac dok se

iza njih rasklapa most ostavljajući tragove svjetla na rijeci. I bilo bi dobro da u kadar ne uđe neki drugi par, da se vide cijele figure i da nije mutno, objašnjava mi djevojka dok mi pruža svoj foto-aparat, a momak se namješta na zidiću već otvorenih ruku, spremnih na zagrljav.

Ona koja ispunjava mirom

Nevski prospekt, najdužu i najširu petrogradsku aveniju, vrijedi ponijeti u nogama; prehodati od prvog do posljednjeg broja, stati pred palačama, zaviriti u maštovite trgovine, okrijepiti se u šokoladnjicama, a tišinu pronaći u hramovima. Posebno neobičan za pravoslavnu tradiciju je onaj posvećen Bogorodici Kazanskoj, građen početkom 19. vijeka po uzoru na baziliku Sv. Petra u Rimu. Nakon što je u ratu 1812. Kutuzov izvojevaо pobedu nad Napoleonom, postala je simbolom pobjede kada su je okitili zaplijenjenim neprijateljskim zastavama. Danas se ispred nje nalazi spomenik poznatog vojskovođe čije je tijelo sahranjeno u samom hramu.

Najveću dragocjenost ipak predstavlja ikona čudotvorne Bogorodice Kazanske, zaštitnice ruskog naroda. Pred njom je dugačak red vjernika koji dolaze sa raznih strana pravoslavnog svijeta i tiho staju jedan iza drugog. Ne postoji žurba, žamor, nestrupljenje, nema brzih koraka i naglih pokreta i čovjek neprimjetno postaje dio atmosfere. Kolona jedva primjetno mili, a vrijeme kao da stoji sa svakim idućim poklonikom koji staje pred nju, dugo je gleda, šapuće molitvu i prekršta se. S licima okupanima u čistoj ljubavi, kojom ona zrači, i srcima ispunjenim utjehom, udaljavaju se. Na izlazu prolazim pored dvije turistkinje, propisno opremljene; oko vrata fotoaparati, pod miškama smotane kabanice i mape grada, preko glave nehajno prebačene marame kupljene na ulazu u neku od crkava. Čujem šapat one starije: „Ne znam šta mi se dogodilo, ali u meni je sada sve na svome mjestu.“

Od četiri dana provedena u Piteru, sunce se pojavilo tek pri povratku na željezničku stanicu otkrivši jedan sasvim drugi grad. Fasade su živnule bojama, Neva se zasrebrila, a mostići preko kanala postali venecijanski neodoljivo romantični. Sapsan hita ka Moskvi ne ostavljajući vremena za duge poglede prema Piteru, a Moskva dočekuje skoro ljetnim danom vraćajući u stopala svoj prepoznatljivi ritam.

Povratak

Ostalo je još nekoliko moskovskih dana, dovoljno za uhvatiti zrake sunca na tornjevima crkve Vasilija Blaženog, pokucati na vrata s pločicom dr Čehov, zaviriti u sobu Vladimira Majakovskog i odmoriti na klupi kraj Patrijarskih ribnjaka, naravno osvrćući se oko sebe, da ne bi kakav stranac prišao i otpočeo priču smještenu pod prekrivene kolonade dvorca Iroda Velikog među koje jednog ranog proljetnog jutra stupa prokurator Judeje Pontije Pilat.

Posljednjeg jutra treba natisnuti stvari u kofer, a toliko je Rusije u sitnicama. Pjesmom oslikana matroška sa Ismailova, petrogradski krovovi na šalici, bezgranična ljubav iznikla pod rukom Andreja Rubljova, marama koja miriše na Baltik. Aljonka, djevojčica okruglog lica i kose skrivene pod maramom, gleda me svojim krupnim plavim očima sa neodoljivo starinskog omota istoimene čokoladice, a točkovi aviona već dodiruju pistu.

Vožnja od Velike Gorice do Zagreba zbujuje i mijenja percepciju. Čini se kao da su se ceste u međuvremenu stisnule, vozila smanjila, zgrade za koji kat potonule i sve je nekako malo i lako za pretrčati. Zrak je vreo i sparani, asfalt još topao od sunca, a grad uspavan u tamnoj zvjezdanoj kupoli.

UZ GODIŠNJCU SMRTI DANILA KIŠA

“KNJIGE IPAK NEČEMU SLUŽE”

Đorđe Matić

Pokušavam u autentičnoj individualnoj introspekciji i traženju načina prenošenja spoznaje shvatiti kakav je zapravo bio sistem koji je tako gazio svoje najveće, svoje genije? Kakva dijalektika i kakav historijski konstrukt koji bi ih radije bio zgnječio i polomio ih fizički i moralno, nego da ih – makar im sâm bio ocem – pusti u slobodu da tamo, radosno i znalački pokažu svoj talent, da idu tamo gdje ih vuče sve u njima?

Jedna varijacija, uz godišnjicu smrti Danila Kiša (15. oktobar 1989 – 2014)

“Бела на води,
бела од харамија,
бела од свога рода,
бела од језика,
бела у граду, бела у пустињи.
бела на мору,
бела од лукаве браће
и међу лаживим друштвом.
И пребеда ово пишћи
у опрљеној књиги,
на зло хартији
(јакож и види се!)
с неуправним мастилом . . .”

Apostolska poslanica, Gavril Stefanović Venclović

1.

Potrošena su brda papira, napisane biblioteke čak u sretnih naroda koji sebi mogu dozvoliti danas pitati se o smislu čitanja i pisanja književnosti. Mnogo bi nam trebalo prostora da samo pobrojimo nešto od toga – od stalno vraćajuće metafore Aleksandrijske biblioteke, Ecovih eseiziranja o babilonskom jeziku, preko dubokih uvida i prenemaganja jednako, francuske akademije, sve do nekih vječnih pitanja, iznad svih onoga na liniji Celan – Adorno, pitanja toliko važnog i

delikatnog da ga nećemo ni imenovati ovako u brzini i kratkoci pobrjanja, jer se to ne smije naprosto.

Obezglavljeni i izgubljeni, kukavna domaća inteligencija, s druge strane, misli (?) da može u tome svemu danas participirati jednakopravno, kao da su ti problemi i pitanja sretnog svijeta i naši vlastiti. Kao da narodi ovdašnji nemaju u tome svemu (zapravo oduvijek!) potpuno drugi i ulog i kolosijek paralelni, na kojem se naš kolektivitet razvijao u svojoj pismenosti i traženju izraza, traženju vlastitog govora, što znači pokušaja traženja *sebe samoga*, pokušaja da se nađe i predstavi tko je uopće, a koje je, i razvoj i ulog, platio i plaća neopisivom cijenom.

Pa hajde, ako prihvativamo da se i mi ovih dana upitamo “o smislu” čitanja i pisanja, onda nam je godišnjica smrti Danila Kiša ne samo pravi nego čini se i jedini ispravni povod da se o tome *smislu* – sa i bez navodnika – nešto upitamo ili kažemo. Tim više što su njegov vlastiti koncept pisanja i književnosti, pogled na nju i uvjerenja, zapravo sasvim naslonjena na naše kolektivne puteve u tome problemu.

Danilo Kiš imao je sumnjičavost, pokazalo se na kraju s pravom, ka “čistoj” književnosti, ka potpunoj mašt i izmišljaju, knjigama što su se hranile samo drugim knjigama. To nije bio jedino produkt i rezultat vlastitih književno-teoretskih, estetskih i etičkih uvjerenja, nego stvar usađena u trenu formiranja same ličnosti. Kao uostalom u čuvenom citatu iz *Izvoda iz knjige rođenih*: “Moja je majka čitala romane do svoje dvadesete godine, kada je shvatila, ne bez žaljenja, da su romani ‘izmišljotina’ i odbacila ih jednom zauvek. Ta njena averzija prema ‘pustim izmišljotinama’ prisutna je latentno i u meni.” – tako piše Kiš u antologiskom tekstu koji se preštampava i danas, kako u časopisima i knjigama, tako, što većina ovdašnjih pisaca može samo sanjati, a ne može preboljeti – taj tekst čita i šalje jedan drugome većina mladih pisaca što se razvija na ostacima negdašnje zemlje.

Literatura, po Kišu, morala je dakle, kako piše u *Biografiji*, imati tu “kost života” – s tom, uzgred, za njega tipičnom tanatičkom, smrtnom asocijacijom čak i u metaforama – ta, “kost”, morala je biti uvijek tu negdje prisutna. “Ne usuđujem se da izmišljam”, kako je ironično rekao u jednom intervjuu, 1973.

Kiš je autentični, i posljednji istinski, jugoslavenski pisac, nestao i fizički s krajem zemlje. Ali, s vremenima na vrijeme, naglom spoznajom, van svjesnoga promišljanja, onom džojsovskom “epifanijom” – pojmom koji je Kiš ne samo volio, nego zapravo mnogima u nas i ukazao na njeno postojanje i izvor – ukaže se nešto drugo, veće i silnije, i od takvog ionako čudesnog dometa unutar ove – naše – nacionalne kulture. Najprije, iz naše pozicije preživjelih (što je pitanje tek posebno, koje nitko od intelektualaca ne postavlja, nego se ono čuje samo ponekad i to, zapanjujuće, najviše kod takozvanog običnog svijeta) – činjenica koliko smo preživjeli historije, koliko smo podnijeli historije, prepoznaje se u Kišovom djelu sve više kako vrijeme prolazi. Baš na liniji o kojoj govori Peter Esterhazy, o pitanju naime što razlikuje od ostalih kolega tu fantazmu koja se zove “centralnoevropski pisac” – u što su Kiša gurali godinama, a on se uporno izmicao, jer je prepoznavao ključnu falš-notu u tome svemu, o čemu je i ispisao esej na temu. Ono što Esterhazy pak savršeno precizno izriče kad definira što točno podrazumijeva pod centralnoevropskim piscem, a Kiša u tome smatra ni manje ni više nego najvećim piscem te problematične pripadnosti – jest naročit “dualizam”. Pisac tako promatra sve “sa stanovišta forme” ali pritom ne izostavlja “ništa od one patnje karakteristične za ovu regiju Europe”. To jest – ključna razlika koju uspostavlja mađarski pisac, između takozvanog zapadnog i centralnoevropskog senzibiliteta jest “stalno prisustvo historije” kod posljednjeg, povijesti dakle koja “nikada nije sasvim završena

Mađarska legitimacija Danila Kiša

nego uvijek mučno aktualna". Ne ispuštajući ni jednoga retka svijest o književnom prosedu, u stvaranju i obradi umjetničkog djela, na toj točci Kišova literatura kao nijedna druga, kao ni kod jednog suvremenog autora, čini se – gleda u prošlost, i u tu uspavanu zvijer koja se zove *aktivna prošlost*.

**Danilo Kiš imao je sumnjičavost,
pokazalo se na kraju s pravom, ka
"čistoj" književnosti, ka potpunoj
mašti i izmišljanju, knjigama što su se
hranile samo drugim knjigama**

Uostalom, kako sam kaže – on ne može pisati o "stvarnosti koja nas nije prožela", dodajući potresnom uspored bom (koju trajno samokritično zove "patetičnom"), kako je nemoguće pisati o stvarnosti koju ne nosimo u sebi "kao rudar olovni prah u grudima". Ta, tako silna, pregnantna, i sasvim lično potresna potredba, suptilno je vezana na epohu – metafora stahanovska – i kao takva, kao podzemni most dovodi iz današnjice na samu realnost o kojoj nam je progovoriti kad govorimo o Danilu Kišu i tome gdje nam još uvijek najviše treba. To sigurno nisu apstrakcije i sigurni zakutci akademije, katedre i književne teorije kao busije za skrivanje, namjesto platforme s koje bi se progovaralo o istini a na liniji književnost-ideologija-stvarnost.

2.

"Knjige ipak nečemu služe", naslov je jednog intervjuja i rečenice koju je Kiš izgovorio 1973. godine, a čemu one služe vidjet će se tek mnogo godina kasnije, na temi koja će uvijek ostati prisutna, i po kojoj se upravo mjeri Kišova različnost

– kako je tom vlastitom rječu opisao svoje naročito stanje i poziciju. U njoj, u toj temi i mnogostrukim rukavcima njenih motiva, on se danas javlja kao glas sasvim neočekivan, kao kakav suvremeni, sad već onovremeni i *onostrani* komentar – možda, ako nam se dozvoli, čak u stanovitom talmudskom smislu – kao reakcija na Benjamin-Kleev *Angelus novus* – na anđela historije koji se u daljnjoj, recenoj, sasvim postmodernoj asocijaciji na mizanscenu spušta povezan špagama kao u kazalištu.

Ako za tren ostavimo po strani prvu polu Kišove historijske rascjepljenosti, a koja se zvala Holokaust – ostaje ona druga u dihotomiji kolektivnog uništenja humaniteta dvadesetog stoljeća. Uz tolike pisce koji su ispisali i opisali labirint staljinske i poststaljinske ere, u doslovnom i prenesenom smislu, kao "označiteљa" za komunistički totalitarizam, u luku od Solženjicina do Kundere, javlja se Kiš suptilnošću ali i *metodom* književnim koji se u tretiranju neljudskog doba, a nakon brda ideološki različito intoniranih knjiga ispisanih u međuvremenu, oblikuje i postvaruje pred čitateljem kao najbriljantniji od svih.

Nedavni britanski dokumentarac o Staljinu tako, tematizira dublje jednu od "epizoda" donedavno izguranih na rub kadra, unutar većih, ključnih događaja i obilježja perioda na vagi između strahovlade, čistki, gulaga i rata protiv nacizma. Odmah, od početka filma, kao u paralelnoj montaži krenuo je teći stravičnošću historije uslovjen, a uzorno "metaliteraran", kišovski narativ.

U nekoliko režiserskih zahvata ocrtava se kratko neizrecivost događaja nakon potpisivanja pakta Ribbentrop-Molotov, i nakon okupacije Poljske, iz toga, kao tema filma, čin ubojstva 22.000 poljskih oficira. Zamah i efikasnost, brzina zla zaplanjujuća je i danas s distance: što na poljskoj zemlji, što u ruskom zatočeništvu, u periodu 1940-41. NKVD-ovi noćima ubijaju iz revolvera Poljake u gluhim sobama, kao na traci. Poslije, zbog kršenja najdubljih humanih i, usudujemo li se reći, metafizičkih pravila, transgresije tako ekstremne da se ne može ni pojmiti ni opisati, mnogi počinitelji se sami ubijaju, a jedan je poludio – što sve priča preživjeli (!) oficir NKVD-a, na sirotinjskoj, izbljedjeloj vhs-snimci s početka devedesetih. Doba, reći nam je, kad su istine izlazile – iz najgorih motiva, ne zbog istina samih, nikako. To se poglavje tada malo koga ticalo osim kad je služilo (zapadnom)

triumfalizmu i sramotnom postkomunističkom pranju i agresivnoj samoviktimizaciji bivših zemalja Istočnog bloka, respective ruskom nacionalizmu, a sve usred najveće krađe vjerojatno ikada, potpunog rušenja sistema, nikad većeg i nikad u većoj, zaglušujućoj tišini i šutnjni srušenog.

Krug literarnih asocijacija koji se odmah javio, teško da može biti išta drugo osim psihološke strategije da se čovjek obrani pred nemogućnosti shvaćanja zla. Je li to moralno, posebno je pitanje, ali za gledanja toga filma, čak iz sigurne sjeverne i zapadne zavjetrine, likovi su sami od sebe izlazili pred oči u tom plesu mrtvih, plesu fantazmi i bivših ljudi što lebde tu gore negdje, iznad današnjice.

To je Čeljustnikov, to su doktor Taube i kapetan Morozov, to je dakako Novski kojega lomi isljednik Fedjukin – što na isti način, revolverom, ubija Isajjevića, mladog dvojnika, raniju verziju Novskoga. To je naravno – *Grobnica za Borisa Davidovića*. Lažni i stvarni dokumenti, historijati realnih, postojećih i fikcijskih likova, povijest i povjesnice do te mjere nestvarne da se u samoobrani naših čitalačkih i ljudskih svijesti na kraju čine "samo" piščevim konfabuliranjem.

Kiš je autentični, i posljednji istinski, jugoslavenski pisac, nestao i fizički s krajem zemlje

Radilo se dakle o jednom historijatu koji se mogao direktno fiksirati uz točno određenu Kišovu knjigu, jasno. Zbog spektra zla, međutim zbog nepodnošljive brojnosti takvih povjesnica, gdje je svaka različita i sve ujedinjene u stravičnosti i masovnosti zločina jednog režima, mogućnost priča skoro je neiscrpna. Ova prethodna, konkretno, bacila je svjetlo i na još jednu činjenicu: koliko god danas, četvrt vijeka nakon smrti autora i nestanka režima, po logici slobodne historiografije i uopće sa zdrave pameti djeluje da je sve zlo makar pobrojano ako ne tematizirano – jer bi to zapravo bilo nemoguće – čovjeka mora zgromiti pomisao da ta enciklopedija mrtvih zapravo još uvijek raste.

3.

"Između nade i beznađa" (naslov iz intervjuja Politici, 1980.)

"Sad bi telu bila potrebna forma ptice!" (*Homo poeticus*)

Ipak, našao sam jedan drugačiji, skriveniji motiv pak, koji nije doslovno ili konkretno (?) vezan ni na jednu od Kišovih knjiga, a u kojoj se važnost Kišova, njegova riječ i etika, njegova etičnost također javljaju neočekivano, a neizmerno potrebno i danas.

U BBC-dokumentarcu o Rudolfu Nurejevu, pratimo put genijalnoga plesača, a nakon 1961. kad umjesto da se vrati u Moskvu, 'optira', bježi s aerodroma u Parizu i postaje ono što se u sovjetskoj terminologiji zvalo *неозеращечец* – "ne-povratnik" – "onaj koji se ne vraća". Uspjeh mu je nakon bijega, kako se to kaže, meteorski – potpisuje ugovor s *Grand Balletom* samo tjeđan kasnije, a poslije, na vrhuncu, i s londonskim *Royal Balletom*, odakle će se njegova slava širiti do točke kad Nurejev postaje jedna od pojava po kojima se mjerilo prošlo stoljeće. Iako se u ledenoj tišini što je dopiralaiza zatvorenih istočnih granica učinilo da sistem sjedi

tromo poput zlog diva i da će pustiti plesača na miru, to je privid. KGB odlučuje da ga uništi.

U trenutku kad glas spikera to izgovori, i prije nego se priča odmotala dalje, stvorila mi se odjednom čitava serija mutnih a povezanih asocijacija, pomisli koje su govorile bezrječno, bezglasno, u slikama unutarnjim, o mogućnosti, brojnosti potencijalnih načina i metoda uništenja, kao i na *dramaturgiju* tadašnjeg aparata Sovjetskog saveza koji je on bio u stanju smisliti i stvoriti u provođenju uništenja. Vrsta užasa (koju sam iznenađujuće jasno u nekoj skrivenoj razini unutarnjoj osjetio unazad, ex-post facto i nakon toliko godina, u čudnom, dotad prikrivenom refleksu generacije kojoj pripadam), kao i užvitlalost misli o osjećaju egzistencijalne ugroženosti koje se uobičaju u naraciju na namjerno hladni, sarkastični način, notarski, taksativni – taj motiv bio je absolutno kišovski.

Kontrast u narativu nije mogao biti veći: to nije bio ni kemičar, ni filozof, ni pisac, ukratko niti znanstvenik niti čovjek ideja. Baletan, to delikatno biće, psihološki i duhovno, u svakom smislu, najdelikatnije u umjetnosti, u isto vrijeme utjelovljenje svega što ljudska snaga, fizička snaga i discipliniranost u umjetnosti može; otjelotvorena, utjelovljena izdržljivost i sve što je u stanju dostići, kakve visine. Suprotnosti dva pola bile su apsolutne – s jedne strane takvo biće, u svojoj krajnjoj individualnosti, u ekspresiji njenoj, u apoteoziji jedinke – i, s druge strane, ogromni, strašni a nevidljivi aparat, fantazam kojeg ima posvud, čak i u misli, i jednako, nema ga nigdje kad to neće pokazati. Javio mi se zaključak, rezigniran u strahu i prividno isto tako hladno sarkastičan, bez obzira na biografiju, bez obzira na život koji će završiti drugačije – unatoč dakle čak i samih kasnijih stvari kako su se dogodile, realnosti usuprot, kao alternativni scenarij, kao predskazanje: zavrnut će mu vratom. Nema sumnje, udavit će labuda nevidljivom stisnutom pesnicom, kao kad mužik pridavi gusku u blatu.

Samo očišćena, izbrušena riječ i stil u stanju su da opišu i prenesu izazove i cijenu povijesti

I naravno (?) – minutu ili dvije kasnije glas naratora u filmu kaže da se KGB zaista spremao za akciju. Način, međutim, metoda koja je isplanirana, svojom inteligencijom i mračnom kreacijom u zlu nadmašila je mašt: *Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti* (o, naši slavenski jezici u svojim homonimskim ironijama!), odlučio je da preko svojih krvnika – Nurejevu polomi noge.

Kao da se ruska, ur-slavenska skaska o dobru i zlu sljubila crno sa stvarnošću historijske totalitarne mašine, što u istom trenutno nudi strašni dokaz o neistinosti klišea o sistemu kao birokratski tupom i nemačtvom u svemu, pa tako i u zlu. Iz zemlje i kulture gdje je umjetnost, shvaćanje umjetnosti i poštovanje ka njoj neizmerno, kao nigdje organsko – tako i ovdje, kako drugačije, odnos zla i dobra, stilizirano je, kao da se čitava historija slučila tako da je "lakše" mogu analizirati Vladimir Propp ili Jakobson, a ne povjesničari: golema čelična, a nevidljiva ruka davi podlo, sa slavenskim neupitnim zlom ali i, začudo, nekako pomirljivo, definitivno, determinirano, s melankolijom gotovo. Davi plemenitu Plamen-pticu inkarniranu u plesaču koji u svojim scenskim okretima ne izgleda kao da pleše – Nurejev, po čemu je ostao nedosegnut i u formalnoj baletskoj historiji, djelovao

je, kažu, kao da lebdi, začaravao svojim pokretom u skoku, u seriji okreta i pirueta – figure koja se u terminologiji baletskoj zove *le ballon*, skoka tijekom koga se čini da se plesač neće spustiti na zemlju, kao da je pobijedio prirodu i fizičke zakone, dajući nam kod gledanja iluziju da je njegovo ponovno spuštanje na tlo, na binu, sporije nego kod ostatka smrtnika.

U vrtoglavoj ekstenziji događaja, gdje se život miješa s ovom čudesnom i strašnom bajkovitošću, zadržavajuće do koje mjere dosljedno ruskom, u izmaglici, u visini gdje se stvarno i "fikcionalno" (po milijunti put u Slavena – Realnost spram realnosti *priče*), to dvoje se dakle sljubljuje sasvim, postajući čvrsto prožeto, postajući jedno, bez granice.

**Kiš nam danas treba kao
korektiv svakog oblika gotovog
mišljenja o prošlom vremenu
i kao stav protiv kukavičluka
bivših voljnih subjekata sistema**

Dolazi do preokreta pak. Producena ruka aparata mijenja taktku: odustaje se od zločina da se Plesač uništi ovako, fizički, najbrutalnije, nestraljivo, eficijentno i definitivno (tko je taj koji je u kremaljskoj tmini odlučio ključnu promjenu – nepoznati KGB-ov oficir, jednim potezom, autoritativno, ili kakvo "kolektivno tijelo"?) i odlučuje se za drugi "pristup".

Minutu prije nego što će Nurejev izići na scenu da pleše legendarnu Žar-pticu Stravinskoga, koju je svojom neuporedivom artikulacijom i koreografijom, svjesno umjetnički odlučio tumačiti kao biće iz prirode koje se iz mraka zatočeništva odlučuje poletjeti u slobodu – stižu na portu teatra, pariške Opere, tri telegrama: jedan od majke umjetnika, koja ga preklinje da se vrati kući, drugi je od oca, člana Partije koji ga kritizira 'na liniji', i treći od plesačeva učitelja i mentora Aleksandra Puškina (!), u kojem mu ovaj govori da će na Zapadu izgubiti svoju plesačku tehniku i, ljudski i umjetnički, integritet. Stvar je očito dirigirana, ali – takav plan, klinički hladan i gotovo klasično-tragedski način da ga se uništi s tri najvažnije psihološke strane – kakva je to genijalnost zla da smisli ovako nešto? Čovjek gotovo da ostane "negativno zadržan", do koje mjere je pamet i kreativnost upotrebljena u nečovječne svrhe.

Nurejev čita telegrame i izbezumljen izlazi na scenu. Kao da je enkavedeovski Mefisto procijenio strateški da taj psihološki precizno strukturiran frontalni udar nije dovoljan, Sovjetska ambasada ima i *plan b*: u publici je skupila ništarije – dio tadašnjih pariških komunista (kako tu tek "sartrovsklaž" postaje jasna danas, laž jednog tipa zapadnog ljevičara u svoj svojoj hipokriziji i aroganciji), koji zaspisa scenu sitnišem i urla "izdajniku". Nurejev, u nadrealnoj unutarnjoj i fizičkoj snazi, plešući između *kovanica* da se ne oklizne i ne padne, levitirajući, u čudesnoj brzini pokreta između nevidljivog opasnog otočja kovanica na podu scene, daje sebi izazov nad izazovima, i nepobjedivo, kao klasični junak – autentično herojski izvodi vlastiti – i ruski, i slavenski, i umjetnički – magijski obred (baš na mjestu gdje je, ne zaboravimo izveden prvi put *Le Sacre du Printemps* Stravinskoga, scenski paganski obred i vrh moderne – je li nešto ostalo u zraku sve te godine, odredilo mje-

sto za takve magične stvari?). Do kraja izvedbe, sada nezaustavljiv, Nurejev pretvara sve loše pred sobom u ništa, dovršava scenu i na kraju priređuje trijumf.

Od trajne potresenosti nad ovim stvarnim dokazom o ljepoti koja pobjeđuje zlo, a bez i truha današnje kukavičke zakašnje pameti i površnosti, pokušavam nemoguće ovdje: reći nešto, zapitati se o prirodi toga sistema i epohe, bez retorike koju diše većina u nas, a na drugačiji način i Zapad, koji opravdanost i nužnost propasti sistema doživljava kao formalnost, kao ritual pristojnosti, nešto kao nepljuvanje po ulici, bez i mrve razmišljanja. Pokušavam naprotiv reći, ovako unazad, sasvim lično, u autentičnoj individualnoj introspekciji i traženju načina prenošenja spoznaje: kakav je to dakle bio sistem koji je tako gazio svoje najveće, svoje genije? – kakva dijalektika i kakav historijski konstrukt koji bi ih radile bio zgnječio i polomio ih fizički i moralno, nego da ih – makar im sâm bio ocem – pusti u slobodu da tamo, radosno i znalački pokažu svoj talent, da idu tamo gdje ih vuče sve u njima?

Tu se javila ideja, riječ i *suvremenost* Kišova i njegovih knjiga, *Grobnice*, *Enciklopedije* i *Homo Poeticusa*, i spoznaja koliko su ta djela "prebacila" granice naše kulture. Kao i to zašto traju: etički jasna, koja odbijaju relativizam, no, vidjeli smo, i književno-estetički moderna, nezastarjela, jedina možda što danas baš zbog svoje literarne metode i spisateljskih strategija, znaju dojaviti što je ključno. To pitanje stila može se učiniti opscenim upravo u kontrastu s cijenom historije, ali nije tako. Stil ovdje garantira upravo autentičnost stava i pisca, paradoksalno. Samo očišćena, izbrišena riječ i stil u stanju su da opisu i prenesu izazove i cijenu povijesti.

I odmah zato, ponovo ovdje na liniji Istok - Zapad, otvara se sljedeće: taj specifični pogled, vizura, kondicioniranost i (višak/nedostatak) slobode – naslućena istina o tome da – jednakao kao kod Makavejevljevih *Misterija*, Kusturičnih ranih filmova, kod Andrića i Krleže, Bijelog dugmeta i Bitef-a – ni djelo ni autor i nisu mogli doći niiodgde drugdje nego odavde, točno iz ove geografije.

Zbog svega toga, njegova književnost, jasna i bistra, duboko ljudska i odgovorna, komunicira sa svijetom danas i raste utjecajem – dovoljno je pročitati nedavnu maestralnu biografiju o Kišu, naslova *"Birth Certificate"*, britanskog akademika Marka Thompsona i recepciju te knjige, pa da se vidi do koje mjere svijet ozbiljno promatra velikog pisca. Ako iz toga pogleda u svijet, vratimo pogled ovamo, ustanovit ćemo se lako koliko će tek Kiš nama još trebati. Treba nam kao korektiv svakog oblika gotovog mišljenja o prošlom vremenu, najprije. Treba nam kao stav protiv kukavičluka bivših voljnih subjekata sistema koji čak i nije bio kao ovaj iz priče o plesačkom čarobnjaku – ali gdje se subjekti danas drže kao da jest, (pa i goril!), i udaraju po njemu kao da su sami razbijali grude soli u rudnicima. Čitava serija Kišovih tekstova pak, kao trajni *vade tecum* protiv bolesti etničkog nacionalizma – o tome svjesnome dijelu naših kolektiva gotovo ne treba ni govoriti posebno, ti tekstovi već su dvije decenije, u paralelizmu s udesom, postali dio neizdate ali zato mnogo stvarnije antologije od svih službenih.

Ali trebat će nam i kao korektiv endemskom inačenju današnjoj hegemoniji historijskih pobjednika, gdje se u frustraciji gubitnika sve više relativizira monstruozna narav sistema iz ove priče. Podrazumijeva se, i kao korektiv spram samozadovoljstva pobjednika sa suprotnog dijela globusa i ideološke linije, protiv njegova samodopadnog, trijumfalističkog, samozadovoljnog stava i naviklosti na apsolutno pravo tumačenja historije.

Knjiga, tekst, čitanje i pisanje, dakle – i veliki autor, opet u svojoj izdvojenosti, u različnosti vlastitoj, sasvim autonoman – između svjetova, ni na jednoj ni na drugoj strani. S jedinim sredstvom, što je imao, baš kao i davni subrat i usamljenik s početka teksta – *ово пишући у опрљеној књиги, на злoj хартији... (јакож и види се!)*.

Kao i uvijek. Nema druge.

UZ PREDSTAVU 'NEOPLANTA' NOVOSADSKOG POZORIŠTA

DOK JE SRCA, BIT ĆE I ÚJVIDÉKA!

Igor Ružić

**Pitanje o sadašnjosti i budućnosti
mađarske manjine u Vojvodini i Novome
Sadu, postavljeno pri kraju predstave
tijekom fingirano spontane rasprave
izvođača, ostaje bez odgovora. Je li
to namjerno ili slučajno, ovisi o stavu
prema asimilaciji, o prihvaćanju manjine
od strane većine ili obrnuto. Odgovor
ovisi i o tome je li različitost vrijednost
ili teret, dobitak zajednice ili urođeni
grijeh pojedinca, a multikulturalizam
veliki kozmetički pojam bez sadržaja ili
svakodnevni organski pristup
stvarima i – ljudima**

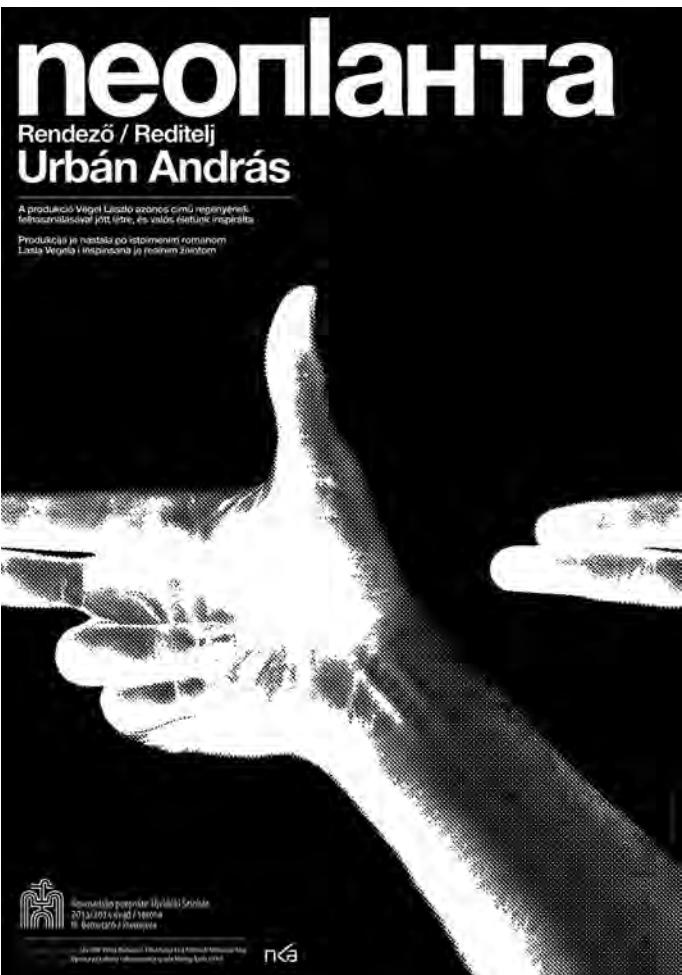
Povijest jednog grada ispisana kazališnim sredstvima već je dovoljno intrigantan sadržaj već u najavi, pogotovo kad je riječ o gradu kakav je Novi Sad. I predstava koju je prema motivima romana László Végha postavio András Urbán zaista jest intrigantna, iako zapravo – nije o Novome Sadu. Teško da će je uvrstiti u, recimo, turističke pakete ili školske programe, iako bi trebali jer ona, očitom paradoxu unatoč, ne promašuje svoju temu. Osjetivši to, i kazališna struka i takozvana obična publika složile su se tijekom ove godine kako je 'Neoplanta' Novosadskog pozorišta ili Újvidéki Színháza jedna od boljih ili barem najzanimljivijih predstava u regiji.

Maniom izvjestiteljskom novinarstvu rečeno, do zaključenja ovog teksta predstava je već osvojila nagrade za najbolju predstavu i režiju na Festivalu profesionalnih pozorišta Vojvodine, nagradu za najbolju predstavu na Sterijinom pozorju u Novome Sadu, nagradu publike i žirija lista Politika na beogradskom Bitetu. Slijedom toga, pozvana je, doduše samo kao gostujuća, na Boršnikovo srećanje u Mariboru i Gavelline večeri u Zagrebu, a godina još nije završila. Vjerojatno će, nakon ovakvog početka, 'Neoplanta' živjeti i dalje, jer festivalski se pozivi lijepe jedni na druge, a usmena predaja širi i brže od vijesti o nagradama ili službenih kritika. Nabranje dosadašnjih uspjeha predstave koja u Hrvatskoj još nije gostovala i redatelja kojeg dosad domaća publika nije mogla vidjeti na domaćim pozornicama, bilo s gostujućom produkcijom ili kao gosta-redatelja, ipak se može

zaključiti – nažalost. Nažalost zato što je 'Neoplanta' još jedna, kako ju je beogradski kazališni kritičar i praktičar Zlatko Paković nazao, 'razglednica iz pakla'. Uz dodatak: ovdašnjeg pakla.

Novi Sad je, u uljuđeno-neuljuđenim odnosima današnjih samostalnih a nekada samo republika, ostao gotovo sinonimom za neiskvarenost, prirodnost, civilizirani i smiren odnos prema životu i svijetu. Ravničarski panonski kraj, gdje je sve plodno i ravno, prožeto velikim i mirnim rijeckama mora biti i dom ljudima, navodnoj soli zemlje, jednak mirnima, staloženima, dovoljno okrenutima sebi da ih tuđe previše ne zanima i dovoljno zainteresiranim za druge da se društvo održava u prirodnoj ravnoteži. Pridoda li se tome još pokoji pisac i pjesnik koji pritom i kvalitetno opjevaju zemlju u kojoj, kako se kaže, čak i posađena metla daje plod, riječ je gotovo o Arkadiji, sasvim slučajno smještenoj na pogrešnom mjestu, tj. na samoj granici onoga što se kolokvijalno naziva 'bure baruta'. I tipična je karakterizacija takva: 'lale' su obični, fini, mirni ljudi, gotovo gospoda među onima koji žive na i od zemlje, s velikim emocijama samo kad je ljubav u pitanju, a i onda prije elegično nego agresivno, prije 'na čašu' nego 'na nož'. Sve je to istina, i sve to, na koncu ipak nije istina. Točnije, istina je onoliko koliko su mitovi najprije izmisljeni, a zatim dovoljno puta ponovljeni da bi uopće postali mitovima. A istine je u mitovima malo, čak i manje nego u šali. Na primjer, prozaik i dramatičar László Végel tvrdi da Novi Sad, i pritom, nažalost, nije bitno drukčiji od većine ljudskih nastambi na ovom području, okružuju masovne grobnice, pri čemu je i sam Dunav jedna takva. I time se, između ostalog, bavi njegov roman 'Neoplanta ili Obećana zemlja', nastao neovisno o predstavi András Urbána, kao što je i ona zamalo nastala neovisno o njemu.

Od 1748., kad je Marija Terezija prihvatile ponudu viđenijih stanovnika onoga što se dotad zvalo Petrovaradinski Šančevi, i za izdašan novčani doprinos potpisala edikt o osnivanju slobodnog grada koji svatko može zvati na svome jeziku: Újvidék, Novi Sad, Neusatz, Nova Loza, Neoplanta..., predstava ipak većinom prati dvadesetstoljetna zbivanja. S povijesnim odmakom i pripadajućom ironijom, ako ne i cinizmom, jer sudska grada bila je bitno drukčija od 'primjera mirnog, zajedničkog suživota', što mu je carica svojom dopusnicom poželjela. Naglasak je na međunacionalnim odnosima, prvenstveno iz mađarske perspektive, jer domaći su Mađari, kao i uvijek u takvim slučajevima, morali birati strane najprije tijekom upada trupa Miklósa Horthyja kao i kasnije, kad su Novi Sad oslobođili jugoslavenski partizani i Crvena armija. Prvi i drugi Mađari, dakle starosjedioci i dođoši, zatim prvi i drugi Srbi te na koncu i Nijemci, prava su tema ove fragmentirane kronike u kojima su domaći uvijek bili na najvećoj kušnji kad bi 'došli' njihovi, najčešće kao oslobođenci sa svim pripadajućim 'pravima', a u najvećoj pogibelji kad bi ti isti odlazili ili, točnije rečeno, bili otjerani od novih, navodno drugih ali često u suštini ipak istih. Međuetničke rane samo su prividno zacijselile, ali jazovi su ostali. Sve do takozvane antibirokratske jogurt revolucije 1988., kad je u organizaciji režima Slobodana Miloševića srušena vojvođanska autonomija, ili do danas, kad se u

Novome Sadu mađarski na ulici zapravo i ne čuje. Njemački, naravno, ne treba ni spominjati. Pitanje o sadašnjosti i budućnosti mađarske manjine u Vojvodini i Novome Sadu, postavljeno pri kraju predstave tijekom fingirano spontane rasprave izvođača, ostaje bez odgovora. Je li to namjerno ili slučajno, ovisi o stavu prema asimilaciji, o prihvaćanju manjine od strane većine ili obrnuto. Odgovor ovisi i o tome je li različitost vrijednost ili teret, dobitak zajednice ili urođeni grijeh pojedinca, a multikulturalizam veliki kozmetički pojам bez sadržaja ili svakodnevni organski pristup stvarima i – ljudima.

Végel i Urbán ipak se nisu našli na ovom projektu isključivo po manjinskom ključu, ali niti potpuno slučajno, iako možda jest baš običan slučaj htio da redatelj pozeli i već počne pripremati predstavu o Novome Sadu kad je čuo da je pisac završio roman istog naslova i gotovo iste teme, ili istih tema. Iako na različitim postajama životnoga puta, njih dvojicu kao pripadnike etničke manjine i, po umjetničkoj vokaciji prirodno senzibilizirane pojedince, očito je nešto slično zaintrigiralo u tom mitu o takozvanoj Srpskoj Atini, gradu koji je čak i geografski malo 'iznad' ostatka, kako god se taj ostatak zvao jučer ili danas. Književnik možda i jest u fazi kad piše iz povjesne perspektive, podvlači crt u sabire iskustvo, ali za Urbána se to teško može reći. Rođen u Senti, kazališno je stasao u Subotici, najprije kroz samostalne amaterske režije, zatim uz Ljubišu Ristića u njegovom čuvenom projektu KPGT – Kazalište, Pozorište, Gledališće, Teatar, nakon toga je i studirao režiju u Novome Sadu, pa se malo primirio tijekom ostatka devedesetih. Ozbiljno, ili ponovo ozbiljno, počinje raditi tek u ovom stoljeću, kad je u sklopu subotičkog teatra pronašao grupu glumaca koja je najprije nosila neformalno ime 'Ansambl András Urbána', da bi se kasnije transformirala u ono što je i danas: Pozorište Kosztolányi Dezső, u sklopu kojeg postoji i festival Desire Central Station ili kraće Desire.

Kad ne radi kod kuće, radi po Vojvodini i Srbiji, postavio je i autorski projekt

'Ljubav', dok ga prva prilika u Hrvatskoj tek čeka i to, prema najavama, u riječkom HNK Ivana pl. Zajca koje odnedavno vodi Oliver Frlić. Razlog nije samo vraćanje duga, s obzirom da je Frlić upravo kod Urbána postavio 'Kukavičluk', još jednu provokativnu predstavu što postavlja pitanja o vremenu i činjenicama kojih se i publika, a i prozvani sudionici projekta KPGT ne uvijek rado sjećaju. Naime, između njih dvojice, a tom paru treba pridodati i Boruta Šeparovića, postoje velike sličnosti u radu, odabiranju i pristupu temi, radu s glumcima, samoj prezentaciji ideje i korištenju kazališta kao etičkog alata a ne tek platforme za estetička istraživanja. Najpoznatiji upravo po autorskim projektima, iako u dosadašnjoj biografiji ima i vrlo zvučnih naslova iz novijeg i starijeg dramskog kanona, Urbán je u posljednjih desetak godina polako ali temeljito gradio reputaciju jednog od najvažnijih redatelja u Vojvodini i Srbiji, pa stoga premijere njegovih projekata očekuje stručna javnost i bolji poznavatelji kazališnih prilika iz cijele regije.

**Nagradama na Bitefu, ali i drugima
koje je osvojila ili će tek osvojiti,
Urbánova i Végelova 'Neoplanta'
pokazuje kako je spoj proznog
iskustva i suvremenog pogleda na
kazalište, prije svega na njegovu
svrhu i moć, dobitna kombinacija**

Nagradama na Bitefu, ali i drugima koje je osvojila ili će tek osvojiti, Urbánova i Végelova 'Neoplanta' pokazuje kako je spoj proznog iskustva i suvremenog pogleda na kazalište, prije svega na njegovu svrhu i moć, dobitna kombinacija. Pritom je još zanimljivije da je predstava koja povijest gleda s njene ružnije strane, iz masovnih grobnica, međunarodnih sukoba, nemilosrdne prošlosti i još opakije sadašnjosti, nagrade dobivala uvijek tamo gdje o njima odlučuju upravo domaći ljudi, a ne inozemni stručnjaci kojima nedostaje poznavanje konteksta i pravi uvid u situaciju 'na terenu'. Uspjeh je još veći čak i s nominalne strane, inače zanemarive ali u ovom slučaju od upravo presudne važnosti: 'Neoplanta' je predstava koja govori o manjini manjinskim jezikom, od manjinskih autora s manjinskim izvođačima. Redom to su: Crnkovity Gabriella, Elor Emina, Ferenc Ágota, Körösi István, Huszta Dániel, Német Attila, Krzszán Szilvia, Mészáros Árpád, Szilágyi Ágota, Sirmer Zoltán i Pongó Gábor, dok autorski tim, pored redatelja i scenografa Urbana, čine skladatelj Antal Attila, dramaturginja Gyarmati Kata i kostimografinja Marina Sremac.

Pozitivnost recepcije predstave relativno je lako diskreditirati činjenicom da je ipak riječ o kazališnoj publici i da se cijeli slučaj može podvesti pod 'propovijedanje preobraćenima'. Međutim, kazalište i jest mjesto gdje se takve stvari mogu dogoditi, ako treba i ponovno ili čak i iznova. Uostalom, kazalište i jest jedno od rijetkih mesta u Novome Sadu gdje se može čuti mađarski. Zato, kao odgovor na redateljevu uputu publici izgovorenu ipak nakon predstave, kako 'Ne moraš biti Novosađanin da bi razumeo!' jer ovđe nije riječ o lokalnom fenomenu nego o principu, treba reći tek: 'Svi smo mi Novosađani!'. Kao što smo, ako jesmo, razbijenim pločama i srušenim mostovima unatoč, i Vukovarci i Mostarc.

FESTIVALIZACIJA DRUŠTVA I DIZNILENDIZACIJA FILMSKIH FESTIVALA

ANIMAFEST I SVI OSTALI

Igor Marković

**Ljudi, uglavnom, više ne gledaju
filmove, već prisustvuju filmskim
festivalima. A festivali, iz svojih
interesa, usrdno opslužuju to stanje**

Postalo je praktički nemoguće prebrojati filmske festivale u Hrvatskoj. Hrvatski audio vizualni centar (HAVC), krovna organizacija za raspodjelu državnog novca filmu i filmskim djelatnostima, u ovoj godini sufinancirao pedeset šest (56), uključujući Dane hrvatskog filma u Zagrebu i Filmski festival u Puli, smotre aktualne domaće filmske produkcije. Pribrojimo li finančirane isključivo iz sredstava lokalne samouprave ili na druge načine, lako ćemo preći stotinu. Samo u Zagrebu godišnje ih se održi dvadesetak, dok se eksponencijalno širi stih stare pjesme u novoj obradi: "svaki grad na našem moru, film festival ima". Znači li to da su građani i građanke Hrvatske toliko "gladni" filma? Da im, uz četiri programa javne i još desetak komercijalnih televizija, fali vizualnih sadržaja? Ili je na stvari, ipak, nešto drugo?

Dvosjekli mač

Festivali, pa tako i filmski, naravno, imaju svoju svrhu i funkciju. Kako tradicionalnu tako i suvremenu. Festival, od latinskog *festivus*, podrazumjeva društveno okupljanje u svrhu proslave ili zahvalnosti. Ovaj relativno opći pojam tokom vremena je preuzeo niz značenja, tako da festivali mogu biti više ili manje umjetnički obojeni događaji ili proslave zajedničkih političkih ili komercijalnih događaja dizajniranih za promicanje određene ideje ili određenog proizvoda. Riječ festival također se koristi da bi se označili događaji okupljeni oko jednog kulturnog proizvoda (kao što je slučaj s recimo filmskim festivalima) ili koncentriranih participativnih aktivnosti, poput dječjih festivala. Iako termin obično ima pozitivne konotacije, širenjem značenja koncepta, ali i sve češćom upotrebom u najrazličitije svrhe javlja se prostor za proturječna tumačenja.

Rasprrava o festivalima u društvenim znanostima je uglavnom usredotočena oko pitanja treba li, kada i koje festivale promatrati kao "spektakl", "rituale" ili kako drugačije. Manning, primjerice, definira spektakl kao "veliki ekstravagantni kulturni proizvod, prepun markantnih vizualnih slika i dramatične akcije za masovnu publiku". Ritual, s druge strane, uključuje – kako kaže Rappaport – "obavljanje manje ili više nepromjenjivih sekvenci formalnih iskaza koji nisu kodirani samim izvođačima", odnosno radi se o obnav-

ljanju tradicionalnih gesti najčešće u svrhu potvrđivanja identiteta; najbolji su primjer toga "rituali prelaska", odnosno aktivnosti kojima se obilježava prelazak iz djetinjstva u odraslost. Festivali su često i ritual i spektakl. Ritualni elementi su povezani s transformacijom usmjerenom prema preobrazbi društva. To je vrlo jasno u izvornom značenju karnevala, koji su, makar za jedan dan, društveni poredak okretali naglavce. To je, ipak, pasivni oblik jer postojeći društveni poredak ostaje nepromijenjen i više je u funkciji "kruha i igara".

Suvremeni festivali sve više uključuju "strance". Izvorno, festivali su organizirali i slavili domaći ljudi, bez neke posebne želje za uključivanjem geografski šire zajednice. Današnji se festivali usmjeravaju sve više (čak do mjere izmišljanja, pa i bezočnog lažiranja tradicija) na privlačenje turista i pozornost medija. Mnogi su autori identificirali taj odmak od izvorne ritualne funkcije festivala, prema sve većem spektaklu kao *festivalizaciju*. Taj pomak zapravo proizvodi i gubitak značenja za lokalno stanovništvo i često pretvara festivale u robu – proizvod koji se nudi na tržištu čija je glavna nerijetko i jedina funkcija zarada. Takvi se festivali mogu koristiti za *branding* gradova (pa i regija) i mogu biti značajan izvor prihoda, ali pri tome – kako ukazuju stručnjaci na brojnim primjerima – valja biti iznimno oprezan. Dovoljno je pogledati primjer Venecije, a sve više i Dubrovnika, pa shvatiti da nepregledne mase turista sa sobom ne nose samo prihod već i mnogo problema, a na duži rok postaje upitna i sama dobit. Međutim, suvremeni festivali često su

platforma za brojna popratna događanja, neka vrst otpora globalno nametnutim načinima potrošnje i proizvodnje i održavanja društvenih veza, prema otvorenijem, individualiziranom stjecanju životnog iskustva. Festivali tako postaju kreativno izražajno mjesto za mnoge, osobito među mlađim naraštajima.

Iako će neki frknuti u prisjećanju na socijalističke kolektivne "pohode" na sve i svašta, staro je pravilo da i publiku i javnost treba odgajati i znati privući, treba s njome aktivno sudjelovati, a ne samo mamiti marketinškim trikovima

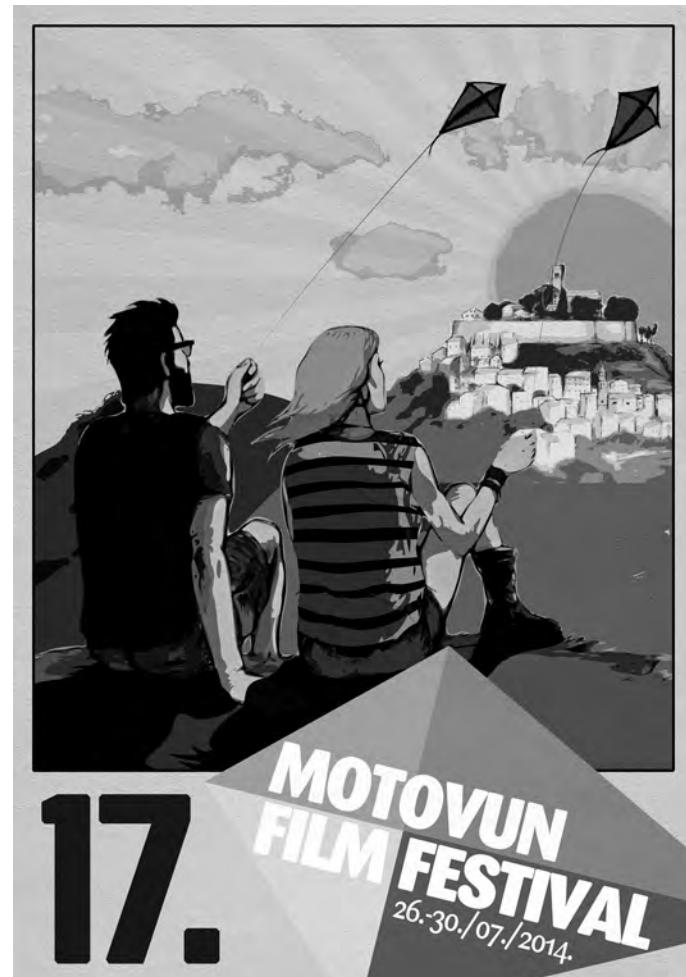
Generalno govoreći, pogotovo ako se radi o velikim događanjima, festivali su za lokalnu zajednicu često dvostrukli mač. S jedne strane, stanovnici snose najveći teret troškova povezanih s njima. Ovi troškovi mogu biti novčani poput rasta cijena stambenog prostora ili povećanja poreznog opterećenja u slučaju da grad/mjesto "preizdašno" otvara blagajnu za potporu, ali također mogu imati i nemonetarne oblike, kao što su socijalna isključivost, gentrifikacija, uništavanje okoliša, poremećaji u radu gradskih službi i tako dalje. S druge strane, festivali mogu dovesti do povećanja prihoda, urbane revitalizacije i mogu djelovati kao katalizatori za unaprjeđenje urbane infrastrukture i javnih usluga. Također mogu obogatiti inače manjkavi kulturni i društveni život. Priljev gostiju može dovesti do otvaranja novih radnih mesta i povećanja poreznih prihoda... Svi se stručnjaci – u rasponu od urbanista do ekonomista – slažu da su uspješni oni festivalski projekti koji minimaliziraju prvi, a maksimiziraju drugi segment.

Mala seoska priredba

To sve zvuči zanimljivo i lijepo u teoriji, ali pogledajmo praksu naših (preko)brojnih filmskih festivala. Ove su godine dva među najpoznatijima (onaj Motovunski i nešto mlađi Vukovarski) punili medije ne toliko filmskim sadržajima koliko prepucavanjem čelnih ljudi oko toga tko je i koliko dobio iz državnog proračuna za organizaciju. Tu već dolazimo do prvog ozbiljnog problema s našim festivalima.

Filmski festival u Cannesu ima budžet od 20 milijuna eura, ali najveći dio toga iznosa dolazi iz privatnih izvora. Sam Grad je u 2009. odobrio sredstva u iznosu od 2,2 milijuna. Grad i regija ("županija") odgovorni su i za funkcioniranje infrastrukture osnovnog prostora: *Palais des Festivals*. David Lisnard, tadašnji zamjenik gradonačelnika iznio je podatke da se tijekom održavanja festivala u grad od 70.000 stanovnika, slilo preko 120.000 turista i 30.000 profesionalaca iz filmske industrije. Prihode je procijenio između 170 i 200 milijuna eura. U slučaju Berlinskog festivala oko trećine otprilike jednakog velikog budžeta osigurali su Grad i regija.

Nije teško zaključiti da se ulaganje zajedničkog, gradskog novca više-

strukuo isplatilo, ali pri tome nikako ne treba smetnuti s umu da je većina sredstava došla s drugih strana. Koja je stvarna direktna ekonomski korist naših velikih i malih festivala, posebno za lokalnu zajednicu ne zna se. Sami prihodi festivala spadaju u domenu poslovne tajne, a ozbiljne ekonomski analize nitko nikada nije radio. Prema objavljenom broju posjetitelja može se eventualno procijeniti koliko su potrošili tijekom trajanja festivala. Ovisno koliko ste dobrohotni taj iznos će varirati od "pozitivne nule" do prihoda od maksimalno 10-20 posto. Posebno ako ("sporna") sredstva iz državne kase promatraste kao ulaganje koje zahtijeva povrat uloženoga, odnosno odbijete ih od ukupne dobiti.

Ako pogledamo manje razvijane, situacija je još gora. "Festival hrvatskog katoličkog filma" na Trsatu, "Kinookus Food Film Festival" u Stonu, "Festival kreativne kinematografije" u Rijeci, kao ni najveći broj ostalih ne mogu ni u ludilu zadovoljiti striktno ekonomski preduvjete za vlastito postojanje. Kada se radi o brojnim "obalnim" festivalima, vjerojatno su dobrodošao dodatak na tradicionalno očajnu ponudu sadržaja "izvanpansionske potrošnje", ali proglašiti ih sredstvom privlačenja turista (koji bi inače otišli negdje drugdje) naivno je i diletantsko.

Što pak reći za filmsku festivalizaciju Zagreba? Pokušajte poznaniku iz, recimo, Pariza ili Londona objasniti smisao i svrhu 20 filmskih festivala kroz godinu u istom gradu i u najboljem slučaju će pomisliti da je to neka bizarna šala; ta poznato je da Slaveni imaju "čudan smisao za humor".

Statistički problemi

Ekonomski, dakle, za većinu od tušta i tma filmskih festivala nema nikakvog opravdanja. Što je, onda, s njihovim drugim funkcijama? HAVC kaže da

su "od iznimnog značaja za promoviranje audiovizualnog stvaralaštva i kulture u Hrvatskoj, platforma za prikazivanje umjetničkog sadržaja i nekomercijalnih filmskih rodova zbog čega imaju velik lokalni, regionalni, nacionalni, a neki od njih i međunarodni značaj."

Statistika pak (Eurostat, preciznije) kaže da svaki stanovnik Hrvatske prosječno godišnje ode u kino 0,6 puta, pri čemu su samo Bugarska i Turska lošije (za usporedbu, svaki stanovnik Švicarske pođe u prosjeku u kino dva puta, što je i EU prosjek, dok je recimo u Irskoj taj broj dvostruko veći). Situacija je nešto bolja kada govorimo o broju kina – u Hrvatskoj na svakih 36.000 stanovnika dolazi jedno kino (što jest negdje u rangu Poljske), ali je tisućama daleko od recimo Francuske (12 kina na 1.000 stanovnika) ili Irske (10). Da gornje brojke nisu "statistička pogreška" potvrđuje činjenica da se na ponekim projekcijama čak i razvikanijih – ili izdašnije financiranih, kako vam drago – možete gotovo "izgubiti" u prostoru kino-dvorane jer se gledatelji mogu nabrojati na prste.

Dakle... imamo koliko-toliko pristojan broj kina, istovremeno u kino više ne idemo nego što idemo, ali festivali su od "iznimnog značaja"?! Nekima sasvim sigurno, ali većini očito da nisu.

Kada se radi o brojnim "obalnim" festivalima, vjerojatno su dobrodošao dodatak na tradicionalno očajnu ponudu sadržaja "izvanpansionske potrošnje", ali proglašiti ih sredstvom privlačenja turista (koji bi inače otišli negdje drugdje) naivno je i diletantsko

"Umjetnički sadržaj", nastavlja HAVC. Ranije spomenuti festival Revolucija "manifestacija je usmjerena na inovativno i neovisno filmsko stvaralaštvo i prezentaciju široke paleta recentnih kreativnih kategorija". Talambas riječi, kako bi rekao Šimić, koji u osnovi ne znači ništa.

"Promoviranje audio-vizualne kulture" svakako je društveno značajno i nadasve potrebno u zemlji u kojoj se vizualna kultura u obrazovnom sustavu tretira nešto slabije od heklanja i kukičanja. No, uz poneku iznimku ("Festival tolerancije", primjerice, svake godine organizira radionice za djecu) popratne aktivnosti koje bi bile usmjerene ka aktivnom uključivanju publike izostaju – percipira ih se kao pasivne konzumente. Svakako da sama činjenica da se festivali održavaju, kao i medijska popraćenost pridonose javnoj percepciji filma (i vizualne kulture) kao nečega bitnog, ali je iluzorno to upotrijebiti kao argument u opravdavanju uloženoga. Svakako da je (ponekad) zanimljivo vidjeti filmove koji igraju na najpoznatijim – i najprofitabilnijim! – svjetskim festivalima bez desetogodišnjeg čekanja da prava otkupi "javna" televizija, ali većina kvalitetnih i tako će uslijed ubrzaniosti globalizacijskih procesa i permanentnom insistiranju na novim proizvodima i tako doći u redovitu distribuciju.

Krenimo u kino!

"Velik međunarodni značaj", nastavljaju gordo, podržavajući ispravno ideju o festivalima kao sredstvima promocije. Ali... Kada ste zadnji put čuli da je neki film (po mogućnosti strani, naravno) imao premijeru na nekom od naših festivala? Kada ste zadnji put vidjeli da se neki film (po mogućnosti strani) naglašeno ili primarno reklamira sudjelovanjem (ili nagradom) na nekom od naših festivala?

Ipak, postoji iznimka koja iako ne opravdava sveopću festivalizaciju pruža praktični model za iskorištavanje pozitivnih strana festivala. Dok su se ljetos organizatori/medijski kritičari/distributeri dvaju festivala (od kojih je lako moguće Željko Kerum preuzeo tezu da "sukob interesa ne postoji") prepucavali na razini mlađe vrtićke djece, medijima ni na kraj pameti nije bilo objaviti vijest da je organizacija Festivala animiranog filma i u sljedeće četiri godine dodijeljena ekipi Hulahopa koja već dva "mandata" sve uspješnije obavlja taj posao.

Animafest, festival animiranog filma od samog je početka ucrtao Zagreb i Hrvatsku na svjetsku kartu kulture. Kada je 1969. godine na sastanku ASIFAE u Londonu odlučeno da se pokrene zagrebački festival bilo je predviđeno da se u bijenalmom ritmu izmjenjuje s festivalom u Annecyju, koji se do tada održao osam puta. Drugi je to najstariji filmski festival u potpunosti posve-

ćen animaciji, pokrenut zahvaljujući globalnom ugledu autora Zagrebačke škole crtanog filma. Treći ASIFA-in festival, koji je u međuvremenu ugašen, održavao se tada u rumunjskom ljetovalištu Mamaia, dok se Annecy i danas smatra najznačajnijim svjetskim festivalom animacije. Nema iole značajnog animatora koji od prvog Animafesta 1972. do danas nije barem jednom bio u Zagrebu. Tijekom 90-ih počeo je, ponešto na ugledu a svakako na sadržaju gubitki na kvaliteti da bi se dolaskom novih organizatora preporodio.

To je lijepo, netko će reći, ali što je tu toliko posebno? Možda će za 50 godina i, recimo, Festival podvodnog filma biti svjetski poznat. Ono što Animafest, barem u posljednje vrijeme, izdvaja iz mase stotinjak ostalih ide društvenog značaja i funkcije. Postoji niz drugih festivala koji prikazuju recentne, kvalitetne filmove. Postoji određeni broj festivala koji imaju ugledne goste. Postoji i nekoliko onih koji uza same projekcije imaju i popratne sadržaje.

Međutim, Animafest je na zgušnutoj festivalskoj karti Hrvatske jedinstven po nekoliko stvari. "Animafest u nezavisnim kinima – Krenimo u kino!" jedini je, za sada, festivalski pokušaj da se iskoriste silni milijuni uloženi u digitalizaciju nekomercijalnih kino-dvorana. Tijekom čitavog trajanja Animafesta publika diljem Hrvatske, u čak 16 nezavisnih kina, u Čakovcu, Daruvaru, Gospiću, Koprivnici, Korčuli, Novskoj, Pazinu, Poreču, Puli, Rovinju, Samoboru, Sisku, Splitu, Velikoj Gorici, Zaboku i Osijeku istodobno (sic!) sa zagrebačkim izdanjem festivala mogla je uživati u umjetničkoj animaciji, koju nema prilike vidjeti u redovnoj kinodistribuciji. Koliko je to kvalitativno različito i društveno značajnije od, primjerice, "Motovuna u Zagrebu" jasno je svakome.

Potom, na dio projekcija primjereno uzrastu, a u suradnji s profesorima likovne kulture ili razredne nastave organizirane su posjete čitavih razreda.

Iako će neki frknuti u prisjećanju na socijalističke kolektivne "pohode" na sve i svašta, staro je pravilo da ne samo publiku, već i javnost treba odgajati, treba privući, treba s njome aktivno sudjelovati, a ne samo mamiti marštinškim trikovima – pravilo koje su mnogi (uključujući brojne u Ministarstvu kulture) očito zaboravili. Ako su ga ikada i znali, neki bi zlobno dodali.

Statistika kaže da svaki stanovnik

**Hrvatske prosječno godišnje
ode u kino 0,6 puta, pri čemu su
samo Bugarska i Turska lošije.
Za usporedbu, Švicarac je u kinu
prosječno dva puta, što je i EU
projek, dok je u Irskoj taj broj
dvostruko veći**

Organizacija znanstvenog skupa Animafest Scanner još je jedan iskorak izvan uobičajenog konzumerističkog modela naših festivala u kojem je malo mjesta za propitivanje, za analizu, za dijalog, za stručnost i znanje – ako ga uopće ima. Poznata je "anegdota" o jednom iznimno popularnom "filmskom kritičaru" koji je izjavio da nema veze što ne zna razliku između plana i kontraplana; on je iznimno stručan jer je "pogledao jako puno filmova". Ako nekoga to podsjeti na izjave iz hrvatskog Sabora to je vjerojatno zato što dolaze iz istog mediokritetskog, populističkog i antiintelektualnog miljea.

Protiv simulakruma

Naravno, Animafest nije savršen, imaju oni i svojih gafova (objava na-grade publike prije posljednjih projekcija pred neku godinu; očajan odabir arhivskih kopija ove itd.), ali očita je strateška usmjerenost ka drugačijem, našoj stvarnosti primjerjenjem ne samo poimanju već i izvedbi festivala.

Adorno i Horkheimer davno su ustvrdili da standardizacija i masovna proizvodnja kroz industrije kulture dokida kreativnost. Jezgra je današnje festivalizacije – dakle osnovnog motiva organiziranja najvećeg broja filmskih festivala – zabava, u skladu s dominantnim tendencijama globalnog kapitala (igara, ako već kruha nema). Baudrillard uzima Disneyland kao savršen model "simulakrume", nadstvarnih i imaginarnih kopija originala koji više ne postoji. "Ljudi se više ne gledaju, ali za to postoje instituti. Više ne hodaju, ali se bave trčanjem, džogingom itd." Slobodno možemo dodati da, uglavnom, više ne gledaju filmove, već prisustvuju filmskim festivalima. A festivali – svaki iz svojih partikularnih, isključivo osobnih interesa – usrdno opslužuju to stanje. U skladu sa sveopćom karnevalizacijom društva, u kojoj je jedino bitno osigurati prostor za fiktivne igre promjene, dok se dominantni odnosi moći, pasivizacija pojedinaca i nametanje gotovih stavova, ideja i tema, većina se filmskih festivala dobro uklopila. Nastojanja Animafesta u suprotnom smjeru, ka podruštvljavanju ne samo značenja, već i forme pa i sadržaja festivala zato svakako treba pozdraviti.

ARHIVI, PRERASPODJELE I PREMJERAVANJA,
KLOVIČEVI DVORI: 10. 9. - 2. 11. 2014.

F-18-1-1-9
 Photographic contact sheet nos. 68041-68076.
 (Note: Contact sheet nos. 68043 and 68050 are missing. The
 negatives are missing also.)
 1968

IMC
 SFU SIT-11
 24-11-68
 68068

ZAHTEV ZA PAMĆENJEM

Leila Topić

Radovi umjetnica i umjetnika povezanih izložbom „Arhivi, preraspodjele i premjeravanja“ osmišljavaju projekte kojima tematiziraju „krizu“ fotografске slike koristeći arhive, metodologiju arhiviranja i daljnje prerade materijala immanentne digitalnoj kulturi

Sabine Bitter & Helmut Weber, *Events Are Always Original*

„Naše poimanje prošlosti je nasilno prisvajanje onoga za što znamo da nam više ne pripada. Izgubili smo ono za čim tragamo, stoga smo prisiljeni promjeniti kut gledišta.“

Pierre Nora

Suvremeno sjećanje prvenstveno je arhivsko sjećanje – bilježi Pierre Nora u eseju „Između sjećanja i povijesti“ te se takvo sjećanje oslanja na ono najpreciznije u tragovima, najmaterijalnije u ostacima, najkonkretnije u snimci i najvidljivije u slici. Proces započet pisanjem završava snimkom koja se smatra vjernom i autentičnom reprezentacijom stvarnosti. No riječ *arkhe*, kako napominje Derrida na početku knjige „Arhivska groznica“, imenuje u isto vrijeme zahtjev za pamćenjem, sakupljanjem i čuvanjem, odnosno početak institucije arhiviranja. Ova Derridina aporia u početku dijeli komemorativni stav u dva nepomirljiva zahtjeva, simptoma, koje Derrida imenuje sa Arhivska groznica (*Mal d'archive*). Zahtjev za arhiviranjem u sebi upisuje, dakle, i nužnost da se od toga zadatka odustane kako bi se suočili s nemogućim pritiskom zaborava arhiva kako bi se dogodilo pamćenje.

Upravo događaj pamćenja kao hlapljivog iskustva osvijestila sam prilikom posjeta izložbi naslovljenoj „Arhivi, preraspodjele i premjeravanja“ čiju cjelovitu kustosku viziju potpisuju povjesničarka umjetnosti Sandra Križić Roban i voditelj galerije Camera Austria Reinhard Braun koja je nastala u organizaciji Hrvatskog fotosaveza i Camera Austrije te u suradnji s Galerijom Klovićevi dvori i Austrijskim kulturnim forumom u Zagrebu. Vođena vizualno privlačnim i intelligentnim postavom Ane Dane Beroš, preko takozvanog platoa Gradec, stigla sam pred vrata istoimenog galerijskog prostora koji je, privremeno, nakon dva naest godina otvorio vrata *site-specific* intervenciji Michaela Strassera. Strasser, čija praksa obuhvaća fotografsku umjetnost, instalacije i skulpturu, istražio je

68068

Attend the Socialist Students Conference University of Toronto

povijesne činjenice i trenutačno fizičko stanje prostora koja nisu nužno traumatska, na što smo često navikli, nego potiču na događaj pamćenja. Umjetnik je dva kata zanemarenog i zaboravljenog izložbenog prostora pretvorio u živi arhiv spajajući vlastite fotografije zatečenog stanja s pronađenim katalozima umjetnika koji su nekoć ovdje izlagali te tehničkim crtežima arhitekta zgrade Igora Emilia. Tako sam, zahvaljujući ponovnoj aktivaciji Gradeca, koji je djeloval poput *madeleine* kolačića, iznova proživjela izložbene susrete koji su obilježili početke mog proučavanja umjetnosti, a listajući ostavljene kataloge i šećući već pomalo oronulim izložbenim prostorijama zažljela sam odgovor na pitanje zašto smo zaboravili ovaj prostor. Strasser je, pristupajući projektu, razgovarao s nekadašnjim ravnateljem MGC-a Antom Sorićem te mi je taj razgovor, predstavljen u formi audio instalacije, prizvao, između ostalog, u sjećanje kolone građana koje su vijugale Katarinskim trgom kako bi ušle na Sorićevu monumentalnu izložbu kineske umjetnosti.

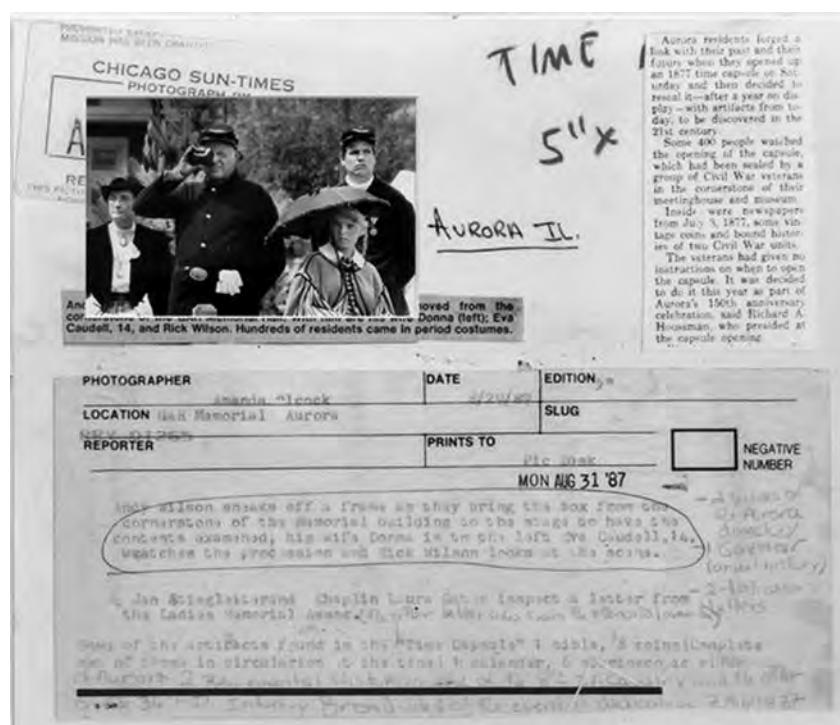
Ideja o prizivanju pamćenja i bilježenja uspomena polazišna je točka rada dvojca Nicole Six i Paula Petritscha naslovljena „Put oko svijeta“. Kako sami autori bilježe, tijekom njihova putovanja teretnjakom preko Atlantskog oceana do New Yorka, javila se ideja da se to putovanje nastavi zauvijek. U namjeri da prevale put koji odgovara opsegu Zemlje, odveli su se na maleno trkalište na sjever-

ru Španjolske koje je smješteno na nultom meridijanu i oblikovano kao petlja. Vozeci se satima mopedom po petlji stvorili su fotografsku dokumentaciju koja simbolički odgovara putovanju oko Zemlje. Niz fotografija ništa ne nudi identifikaciju, prepoznavanju ili označavanju no pokazuje otpor koji umjetnički dvojac iskazuje prema povijesnim formama imperijalnog osvajanja prostora i prisvajanja egzotičnog dokazujući kako se kultura arhiviranja reproducira u svakodnevnoj praksi atomiziranog pojedinca. I serija fotografija Michaela Hoepfnera „Predstraža napretka“ nastala je tijekom višetjednih lutanja pustinjskim krajobrazima kako bi se pronašli neodredivi prostori bez posebnog značaja. Umjetničko pješčenje bilo je nezakonito jer u krajeve Zapadnog Tibeta pojedinačnim putnicima je, uglavnom, zabranjen pristup. Hoepfnera nisu toliko zanimali jedinstveni i netaknuti pejzaži nego područja obilježena društvenim prevratima i krajobraznim katastrofama. Zajednički nazivnik svih fotografija postaje tako arhiva neizmjerne i apokaliptične pustoši dodatno obilježene neprimjerenim ljudskim intervencijama koje se događaju i bez tehnološkog napretka.

Rad dvojca Sabine Bitter i Helmut Weber „Explosion: Marxism and the French Revolution“ prikazuje fotografije iz nastavnog medijskog centra Sveučilišta Simon Fraser dokumentirajući odjeke događanja iz 1968. kada je nekolicina studenata zauzela upravnu sveučilišnu zgradu

Suodnos civilizacije i vremenskog tijeka tema je serije radova Christiana Mayera naslovljena „Putting in Time“ čija je građa prikupljana šetnjom buvljcima u potrazi za sačuvanim novinskim isjećima u kojima se opisuje fenomen vremenskih kapsula. Vremenska kapsula, kakvu poznajemo iz američke popularne kulture, je spremnik najčešće zakopan pod zemljom kojeg valja otvoriti tek nakon određene vremenske udaljenosti kako bi se neke stvari koje karakteriziraju određenu svakodnevnicu prenijele sljedećim naraštajima. Fotografije koje je Mayer sakupio iz napuštenih arhiva američkih novinskih agencija ostale su bez vlastitog vremenskog konteksta i upravo u tom trenutku, kao fotografski siročići, postaju zanimljive autoru. K tome, on se posebno zainteresirao za poleđinu fotografija: rukom pisane bilješke i uredničke oznake koje su na taj način svaku od fotografija učinile jedinstvenom. Upravo korištenjem uvećanja fotografiskih naljica a koja postaju svojevrstan okvir izvorne fotografije, Mayer stvara nove i začudne spojeve koji pripovijedaju posve nove narative upravo kao i vremenske kapsule.

Posebni naglasak na fotografiski medij, koji se, između ostalog, postavlja kao jedna od vodećih formi samog arhivskog materijala, ostvario je dvojac Sabine Bitter i Helmut Weber kroz projekt „Events are Always Original“ čiji je naslov preuzet iz knjige Henrika Lefebvrea „Explosion: Marxism and the French Revolution“ što je nastala nakon studentskih nemira iz '68. Rad prikazuje fotografije iz nastavnog medijskog centra Sveučilišta Simon Fraser, a dokumentira odjeke

Christian Mayer, *Putting in Time*

* Fotografije su vlasništvo Galerije Klovićevi dvori

događanja iz 1968. kada je nekolicina studenata zauzela upravnu sveučilišnu zgradu. Samoorganiziranje, prisvajanje prostora i iskazivanje zahtjeva upisano je u fotografije zajedno s brojčanom oznakom fotografskog kontakta i kratkim zapisom ispisanim pisaćim strojem no posebna ljepota ovih fotografija proizlazi iz njihove arhivske nedostatnosti jer prikazuju ostatak zbivanja, trenutak u kojem je glavni događaj već završen. Jednako tako u radu „The Tempelton Five Affaire, March 1967“ dvojca Bitter i Weber, protagonisti događaja studentskog bunta svedeni su samo na bijele obrise pred zgradama sveučilišta. Foto-tapeta ne kojoj je rad prikazan, otkriva prosvjedni prizor sa sveučilišta iz kojeg su, skal-pelski precizno, odstranjeni prosvjednici ostavljajući samo modernističku arhitekturu sveučilišta. Četiri ploče, koje čine drugi dio rada, promišljeno postavljene u atrij Klovićevih dvora, prikazuju, pak, samo prosvjednike koje kao da lebde zrakopraznim prostorom bez arhitekture. Na taj način umjetnički dvojac snažnim isticanjem jaza između protagonista i arhitekture upućuje na tezu Henrika Lefebvrea o njezinom definiranju posredstvom društvene interakcije.

**Suodnos civilizacije i vremenskog
tijeka tema je serije radova Christiana
Mayera naslovljena „Putting in Time“
čija je građa prikupljana šetnjom
buvljacima u potrazi za sačuvanim
novinskim isjećima u kojima se
opisuje fenomen vremenskih kapsula**

Međuodnosi arhitekture i ljudskog života okosnica je i rada Karine Nimmerfall koja je dokumentirala i indeksirala šest lokacija socijalnih stanova u Los Angelesu koje je projektirao Richard Neutra. Zbog svjetonazorskih promjena u američkoj politici proteklih desetljeća, Neutrini socijalni stanovi postali su „ne-američki“ te su zgrade, zaudarajući na komunističku misao, bile zanemarivane i prepuštene propadanju. Autoričine fotografije dokumentiraju trenutno stanje zgrada zajedno s informativnim lecima koje sadrže obavijesti o etapama mijenja arhitekture tijekom desetljeća pri čemu svaki vremenski sloj otkriva vlastitu ideološku potku „boljeg života“. Niz vizualno ujednačenih podataka omeđeno je s lijeve strane kolor-kartom koja postaje poveznicom između arhivski tretiranih snimki i očekivanja promatrača. Autoričin arhiv tako otkriva dinamične odnose između utopije, politike, arhitekture, tržišta nekretnina i stvarnog života. Srodnna problematika suodnosa ljudi i arhitektura tema je i video rada, svojevrsne arhive u nastajanju, Heidrun Holzfeind. Umjetnica je posegnula za citatom znamenitog austrijskog arhitekte Waltera Sobotke o stvaranju prostora za stvarni život kroz maksimalizaciju iskoristivosti uz minimum resursa. Njeno istraživanje stvarnog života dokumentirano je gotovo neprekinitim lutanjem kamere koja prati stanovnike bečkog radničkog naselja uz poneki snimljeni usmeni komentar. Umjetnica, uočavajući neobično u svakodnevnom, naglašava nizove ljudskih pokreta, radnji, prolaska prostorima uz izvanredni dar za uočavanje radnji koje graniče s gotovo *lynchevski* nelagodnim performansom. Izvedbe posve

privatnog karaktera dio su kućne arhive koju prisljava i koristi Tatiana Lecomte. Ona je, naime, pronašla u kontejneru za stari papir kutiju s natpisom „Nudistička plaža El Alamein“ koja je sadržavala vizualne fragmente zajedničkog života jednog para. Umjetnicu su zaintrigirale izazovne erotske pozne u kojima je žena pozirala, valja pretpostaviti, vlastitom partneru na plaži El Alameina. No samo nekoliko desetljeća ranije, ista je plaža bila poprište sukoba njemačko-talijanske i savezničke vojske kojeg povijest pamti kao jednu od velikih tenkovskih bitki te značajnu pobjedu savezničkih snaga. Izmjenjujući u postavu erotske položaje protagonistice s položajima tenkovskih trupa sukobljene vojske, autorica nam, alternirajući sliku za slikom, predstavlja vlastitu viziju egipatske plaže. Upravo zahvaljujući njenoj intervenciji preraspodjele dva arhiva, fotografije postaju ponovno vjerodostojni dokumenti kako privatne tako i službene povijesti. Rad „Surface Treatment“ Anite Witek koja sustavno prikuplja, obrađuje i premjerava oglašivačke plakate percipiram prvenstveno kao vizualno polje sila nego kao određenu sliku ili referencijski znak. Naime, umjetnica reže plakate koristeći prazan prostor bez slika te tako onemogućava izvorno čitanje originalnog sadržaja kojeg su zamisili oglašivači. Šireći se zidovima galerije rad ukida granice visoke i niske kulture postajući visokoestetizirano djelo koje spašava sliku od baudrillardovske zle sudbine pada u realno.

**Karine Nimmerfall dokumentirala
je i indeksirala šest lokacija
socijalnih stanova u Los Angelesu
koje je projektirao Richard Neutra.
Zbog svjetonazorskih promjena
u američkoj politici proteklih
desetljeća, Neutrini socijalni stanovi
postali su „neamerički“ te su zgrade,
zaudarajući na komunističku misao,
bile zanemarivane i prepuštene
propadanju**

Radovi umjetnica i umjetnika povezanih izložbom „Arhivi, preraspodjele i premjeravanja“ osmišljavaju projekte kojima tematiziraju „krizu“ fotografске slike koristeći arhive, metodologiju arhiviranja i daljnje prerađe materijala imantentne digitalnoj kulturi. Imajući na umu već postojeće obilje fotografskih slika u našem hiper-dokumentiranom svijetu ne iznenađuje potreba kustosa i umjetnika da uobiča fotografsku i izlagачku praksu temeljem već postojećih, „tuđih“ fotografija. Spomenuta praksa, dakako, nije ništa novo jer su apropijacija, intervencija i korištenje pronađenog materijala već odavno upisane u suvremenu umjetničku proizvodnju. No, izvori, metode i ciljevi posezanja za tim praksama postaju inovativni. Ukoliko prihvatićemo činjenicu kako je digitalna kultura značajno preobrazila fotografsku umjetnost, ne smije se smetnuti s umu u kojоj je mjeri duboko transformirala načine na koji se pronađeni i arhivski materijali promišljaju i koriste a o čemu izvrsno svjedoči upravo ovaj izložbeni projekt.

ТРЕБА ИЗЛОЖБА СЛИКА ПЕТРИЊСКОГ ПОДОДБОРА СКД “ПРОСВЈЕТА”

БАНИЈСКИ ПЕЈЗАЖИ

Марко Миљановић

Изложени радови дјело су већег броја аматерских сликара и осморице академски образованих који свједоче о различитим естетским вриједностима и ликовним дометима

Трећом изложбом слика, насталих на ликовним сусретима од 2001. до 2014. године, организованих од стране петрињског пододбора Српског културног друштва “Просвјета” из Загреба, петрињски пододбор представио се овога љета публици у петрињској галерији “Крсто Хегедушић”. На изложби се двадесет шест аутора представило са четрдесет шест радова, рађених техником оловке, туша, пастела, уља, акрилика, акварела и комбинованом техником. Тематика ликовних радова креће се од меморијалних форми, преко слободних композиција, мртве природе па до завичајних пејзажа, у стилском распону од академског реализма, преко натурализма, импресионизма, експресионизма па све до метафизичког сликарства, апстрактног експресионизма и чисте апстракције.

Изложени радови дјело су већег броја аматерских сликара и осморице академски образованих, и свједоче о различитим естетским вриједностима и ликовним дометима. Наш визуелни и психички доживљај изложених радова утврдио је наш перцептивни осјећај снажног колористичког ангажмана свих сликара, који су за главно изражайно средство узели боју, у свим њеним визуалним и техничким сензацијама, и тиме потврдили колико боја стоји у самом центру стваралачког простора. Наравно, свако је то чинио на основу властитог ликовног искуства и естетичког става и поетике властите интиме, те феноменолошког доживљаја бојеног пигmenta.

Да се стваралачком упорношћу и занатским усавршавањем могу досегнути ликовне вриједности, у ситуацији када се уметник бори са стално присутном мишљу што уметничко дјело јест, може нам посвједочити и слика мртве природе (*Кошара с воћем, уље, 2013.*) сликарке Власте Кристић, која је иза себе оставила занимљив сликарски запис. Њена мртва природа формално је структурирана на подлози слике академског реализма и постимпресионизма, али је

Љубица Шакић, *Банијска идила*

интерпретирана, на интимистички, романтизован начин властитог доживљаја предмета.

Као и за многе друге сликаре, боја је изазов и за Власту Кристић, те понесена колористичком експресијом остварује интеграцију тонског и колористичког израза. Иако остаје у оквирима натурализма, Власта Кристић у сликану материју уноси снажан извор светlosti te tako podiže zvучnost kolorita i snajan kontrast svijetlih i tamnih površina. U živom koloritu egzistira još живља природna materija, u čijoj se optičkoj vizuri sagledava autorkina emocijonalna transformacija, izražena prije svega u средишtu slike, košari s voćem. Kompozicija mrtve prirode sачињена je od košare u kojoj je grожђe, oko koje su raspoređene jabuke, kruške, lubenice i tirkviće, na malom, bijelom, ovalnom stolnjačku. Iz košare s voćem je neutralna, tamna pozadina zida, kojoj se придружује и тамна površina stola. I dok je grожђe naslikano plenerističkim stilom, suptilnom gradacijom tonova i boja, voće oko košare, naslikano gustom, pastuzoznom bojom, svojom koloristичком gestom otišlo je u snajno ispoljenu ekspresiju. Чини се да је сликарка намјерно применила динамичке ритмичке вибрације, како би потенцирала евидентну виталност предмета. Предмет није само натуралистички природан и веристички јасан, већ у себи садржи и сликаркин унутрашњи доживљај, записан рукописом који настоји да у слику унесе љепоту сликарске материје и афирмацију светlosti и колористичких сензација.

Са највећим бројем радова, по четири, на изложби су најзаступљенији Владимир Грегурић и Стеван Живанов. Грегурић се представио цртежом у оловци (*Чича Љубан*, 2013.), комбинованом техником туша и акварела (*Стари град Сисак*, 2013.) и пастелима (*Стари град Сисак*, 2013. и *Свети Илија Блиња*, 2013.). И док је цртеж оловком урадио на основу фотографске фактографије, у остale радове уноси појачану потребу за емоционалном реакцијом и то га одводи у свијет експресионизма. У представљању цркве Светог Илије у Блињи, у експресивни оквир слике уноси идиличну атмосферу, са људима, који духовно оснажени у цркви, радосно одлазе својим кућама, и стоком која мирно пасе поред цркве.

На изложби се двадесет шест аутора представило са четрдесет шест радова, рађених техником оловке, туша, пастела, уља, акрилика, акварела и комбинованом техником

Када пастелом приказује стари град Сисак Грегурића занима и његова далека прошлост и властито меморијско памћење. Да би на најбољи начин интерпретирао мотив приказања се експресивном изразу и јако наглашеном контрасту, у којем доминира таман и пригашен колорит, чиме на овај начин старом сисачком граду Грегурић "навлачи" ауру прошлости и објашњава значај ове фортификационске утврде. Присуство јаког контраста црног и бијelog дало је прилику Грегурићу да у слици оствари пун емоционални набој, посебно приказом кумулативних и покртљивих облака, из којих само што нису просути громови и олује. Грегурић нас је сјајно подсјетио на стари град Сисак; битка само што није почела. У приказу истог мотива комбинованом техником туша и акварела, Грегурић одступа од експресије, саобразно поетичнијем доживљају, посебно воде ријеке и њеног приобаља.

Да академско образовање даје могућност остваривања већег ликовног квалитета, између осталих, показују и радови Стевана Живанова. На изложби се представио пастелима (*Банијска кућа у Блињи*, 2013. и *Свети Илија у Блињи*, 2013.) те акварелима (*Три цвијета*, 2003. и *Чамци поред моста*, 2003.). По нашем мишљењу најбољи рад на изложби му је слика *Три цвијета*. Ова слика малог формата, на један осебујан, интимистички начин биљжи природну појавност; три убрана цвијета, положена на неутралну позадину овалног облика, исечак су из неког космичког простора љепоте. На профињено нијансирano блиједожутој позадини наслоњена су три цвијета, милозвучно осликана профињеним тоновима љубичасте боје. Ова, необично компонована слика пуни је дomet сликарске имагинације и завидне техничке вјештине.

У акварелу са приказима чамаца поред моста локална боја замијењена је субјективном и на овај начин Живанов остварује неку

посебну атмосферу призора. И док се у приказу цркве Светог Илије у Блињи опредељује за сажет колорит и сумарну дефиницију облика, у слици *Банијска кућа* на трагу је стила оствареног у акварелима. Успостављена је хармонија свих ликовних елемената, хармоничан однос топлих и хладних боја, а у просвијетљеном колориту буја живот природе и људи.

У акварелу *Врбе у води* (2010.) Хајрудин Османагић природне облике претвора у "оностране", управо онако како се то може визуелно закључити проматрањем врба у води. Под ведрим небом, обучене у богато валерско руко, у дубоким дубинама воде наслђују се природни облици. У биљењеу "оностране природе" Османагић је отишао још даље у слици *Лејзаж* (2010.), у којој је, широко захваћеним панорамским погледом упризорио олујно небо и сву могућу драматику тренутка. Колорит је богат и снажно оснажен наглашеном експресијом затамњених простора; у слици је мноштво детаља, и контрастних ритмова, што овом експресивном призору даје извјесне звуке надреалног.

Ликовни свет и приступ у сликању природе другачији је код Фикрета Абдића-Тоде, којега је ријека Петрињчица надахнула да оствари два изузетно вриједна акварела (*Петрињчица*, 2012. и *Ушиће Петрињчице*, 2013.). Обје слике су стилски истозначна дела и носе дубок траг сликаревих снажних импресија. У поетично-интонијираним призорима савршено су усклађени сви елементи форме и свједочанство су врхунског мајсторства Фикрета Абдића-Тоде. Одличан је мајстор у валерској моделацији, избору профињеног колорита, динамизацији форме, структуралним рјешењима слике која својом природом радује свако визуелно око и блиска је његовим осјећањима. Ови акварели спадају у редове најбољих остварења на изложби и недвосмислено говоре о богатом ликовном свету овог аутора.

Тематика ликовних радова креће се од меморијалних форми, преко слободних композиција, мртве природе па до завичајних пејзажа

Врхунским акварелским умијећем руководио се Ђорђе Петровић приликом стварања својих акварела, трудећи се да досегне већ досегнуте стваралачке висине. И док Фикрет Абдић-Тоде отворено свједочи о блиској повезаности са видљивим облицима природе и не скрива своје импресије, дотле Петровић емоције сакрива у забити душе и посматрачу препушта улазак у метафизику слике, да сам просуђује о суштини визуелних појава.

Ако у слици *Дуње* (2012.) осјетимо чисту ликовност то је због сликарске способности да сликарску материју вјешто конципира у наизглед једноставној композицији, из чијег средишта затамњене позадине израњају зреле и сочне дуње. Да је сликар изузетне креативности Петровић је доказао и у двама, ликовно потпуно:

Милош Поповић, Црква Св. Спиридана

другачије забиљеженим акварелима. Минималистичком технологијом осликава цвијеће (Цвијеће, 2007.), тако што цвијеће стапа са обликом вазе, избацујући контурну линију додира, чинећи да се разноврсни облици стапају у један предмет.

Посебна сликарска магија примијењена је у дефиницији колорита, у којем се прозрачно ружичаста боја цвијећа увукла у означену атмосферу позадине. Племенитост акварелског пигмента засијала је у бравурозним, лакоћом руке нанесеним потезима киста.

Хитрим, кратким и експресивно снажним потезима чисте боје Петровић слика *Пајаца* (2011.), постављајући фигуру пајаца у лежећи положај, са намјером да појача гестуалност овог циркуског забављача. Пајацо се грохотом смије и на тај начин још више привлачи пажњу посматрача, а да би то визуелно вјеродостојно представио Петровић посеже за напетим контрастом топлих и хладних боја, брзом и динамичном фактуром, у форми кратких потеза. Ако, у коначници, саберемо визуелне доживљаје Петровићевих слика (конструкција, интима, експресија) остајемо у сазнању да његове слике у себи носе есенцијалну материју непатвореног уметничког доживљаја.

Са таквом сигурношћу можемо говорити и о сликама Милоша Петровића, који својим дјелом недвосмислено утврђује снагу академског образовања и пуноћу особеног талента. Морфологија његових слика открива сву комплексност ликовног израза. Петровић је досљедан у афирмацији експресионистичког ликовног израза, али са варијацијама које снажно истичу његову креативну личност. *Одмор у Градовцу*, слика насликана ујеном техником 2014. године, својом експресивном иконографијом и изузетно звучним колоритом, те рециклажом натуралистичких облика на асоцијативне волумене упућује нас на размишљање да ли се овде заиста ради о јасном призору активног одмора или је слика илustrација емотивног присуства људи у природном окружењу.

Комплементарни контраст, и динамизирана, закривљена линија

Поповићевог цртежа прати нас и у слици петрињског парка (*Петрињски парк*, уље, 2012.), али са видљивим колористичким варијацијама и разноврсном фактуром површина. Дрвеће осликава живим, готово сировим бојама густе фактуре, да би у приказу парковских стаза употребио профињенији колорит деривираних боја и мекшу моделацију. И овде облике сажима на веће, синтетизоване површине, чиме успоставља нови предметни поредак.

**Врхунским акварелским умијећем
руководио се Ђорђе Петровић
приликом стварања својих
акварела, трудећи се да досегне већ
досегнуте стваралачке висине**

Мотив православне цркве Светог Спиридана у Петрињи, порушене у Другом светском рату, налагао је посебну ликовну дијалектику и иконографију слике, што је у слици *Свети Спиридон* (уље на шперплочи, 2010.) Милош Поповић маестрално приказао, учинивши да ову слику слободно можемо сматрати најбољим остварењем на изложби. Ако смо за Владимира Грегурића рекли да се сликом старог града Сиска симболички вратио у прошlost, захваљујући ликовној интерпретацији мотива, на особен начин, исто то можемо поновити и у случају Милоша Поповића, који се у прошlost вратио, на ликовно још увјерљивији начин, претварајући живо људско памћење у живо сликарско ткиво. Ова слика је меморијална метафора и у себи садржи много затајених симбола, у складу са порукама које слика носи. Да би сачувао значај физичке и психичке материје Поповић девастирани објект приказује у пуној физичкој појавности и тренутку тек започетих девастационих радњи, како би црква својом архитектонском пуноћом свједочила о уметничкој лепоти.

Како бисмо препознали сву трагику догађаја Поповић бира најбоље ликовно рјешење и опредељује се за снажан експресиван израз. Експресивну форму гради незаobilaznim, комплементарним односом боја, који му омогућује неслућене изражajne могућности. Колористички односи носе снажна симболичка значења, а водећа улога дата је љубичастој боји, која превладава у слици и која својом симболиком носи дубоке, агресивне и готово сурове поруке, снажно задирујући у ткиво предметне материје.

Поповић нас симболиком љубичасте боје одводи у измаглицу и поноре историјске збиље. Присуство физички непостојећег објекта у живом људском памћењу Поповић представља метафизичком зеленом бојом, придржујући њену симболику симболици љубичасте, сликајући куполу непорушеног звоника цркве, симбола духовне вертикале. Како би слика била у хармонији и изражавала пуноћу стила, љубичастој боји супротстављена је жута, њен комплементар, у једно врло профињеној

тектонској обради површина. Да би метафизику и експресију повезао у ћелину Поповић гради необично занимљиву композициону структуру, уносећи у доминантну линеарну перспективу и елементе инверзне перспективе. Због тога смо добили мноштво дивергентних површина које просторну дефиницију градског трга са црквом Светог Спиридана чине необично занимљивом.

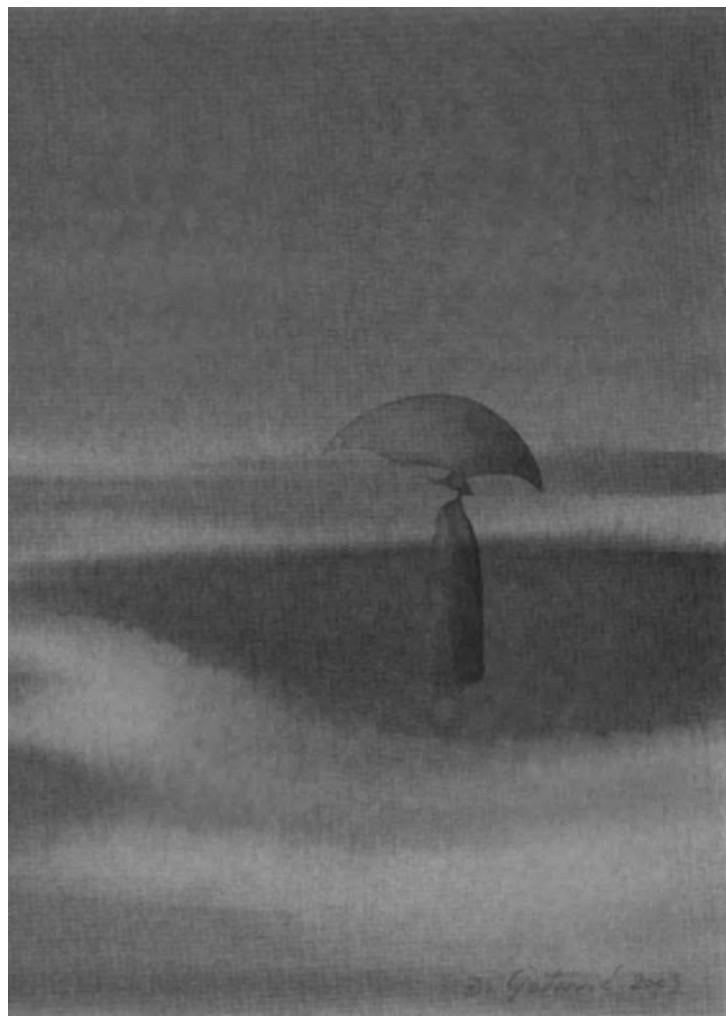
Луцидност Поповићеве ликовне замисли још више сагледавамо у "редефиницији историјског простора" и апстрагирању још и данас постојећих објеката, како би њиховим визуелним "одстрањивањем" у "ослобођеном" градском простору волумен цркве Светог Спиридана био центар визуелног доживљаја. Из естетских, формалних и иконографских разлога линија хоризонта је значајно спуштена према тлу, што представљеном простору даје необичан изглед, у складу са наглашеном метафизиком призора, којег је Поповић представио на заиста чудесан начин.

По снази ликовног израза, а у интерпретацији сличног мотива, уз бок Милошу Поповићу стао је Хасан Бекановић, сликар без академског образовања, али високе ликовне сензибилности. Сликама; *Свети Ловре* (2011.) и *Пролеће* (2012.), сликаним техником уља исказао је пуни таленат и доказао да пуну креативност може остварити и онај ко се сликарством бави аматерски. Бекановић је заљубљеник у колористичко сликарство импресионистичког стила, којему на чудесан начин даје елементе лирског експресионизма и прославља додир са природом: озареним, просвијетљеним бојама. Све што је у слици требало урадити Бекановић је урадио на ликовно најбољи начин, од првог па до задњег потеза киста.

У његовом потезу киста препознајемо радост у додиру са техничким и формалним проблемима у обради теме. Бекановић је експлицитно јасан и у тренутку приказивања католичке цркве Светог Ловре. Његова сликарска машта оваје је достигла врхунац.

И док би други сликари, рекли бисмо чак уобичајено, централни мотив ставили у предњи план слике (у овом случају цркву Светог Ловре), Бекановић се опредељује за потпуно другачији начин и ликовно узбудљивије рјешење. Древче петрињског парка (дрво као симбол вјечног живота) поставља у предњи и средњи план а тек у позадини препознајемо звоник цркве Светог Ловре, ту симболичку вертикалу духовног уздижења човјека. Оваква симболика: доведена је до врхунца употребом свјетлих, спектралних боја, које мултилицира, по свим површинама у форми пастелизованих боја. Ако је Милош Поповић својом slikom цркве Светог Спиридана ликовно туговао, за Хасана Бекановића се слободно може рећи да се радовоа и своју радост подијелио са свима нама. Његова слика цркве Светог Ловре је омаж новом животу овог страдалног објекта.

Да се без фотографског предлошка не може објективно представити црква Светог Спиридана у Петрињи показују и слике Ане Трнинић (*Црква Свети Спирилон*, уље, 2011.) и Љубице Шакић (*Црква Свети Спирилон*, уље, 2013.) којима је фотографија почетна основа, у ликовној интерпретацији мотива. И док Ана Трнинић слику, насликану 2011. године, подређује натурализму и волумен цркве ставља у предњи план, дотле Љубица Шакић одступа од строгог натурализма, примјењујући поетски реализам као одредницу стила.

Борђо Петровић, *У сусрет киши*

Црква Светог Спиридана представљена је у ширем градском простору, аутентичном за вријеме у којем је визуелизирани призор представљен у овој занимљивој слици, насликаној 2013. године. Сликарка није жељела да се изгуби документарни карактер слике, али исто тако и њен лично наглашени креативни субјективитет. Сликарки је било довољно да примијени богат колорит и фину моделацију тонова, утишан ритам контрастних површина, обликованих маниром конструктивизма и геометријске стилизације, па да оствари веома занимљив призор петрињске градске ћелине, у тренутку када се на небу гомилају густи облаци.

У тренутку сликаркиног обраћања мотиву град је потпуно пуст и празан, само једна жена стоји на улазу испред куће и својим усамљеним бићем наговјештава могући догађај, догађај заплетеног духовног сјећања. Врхунско досезање сликарске вјештине Љубица Шакић је остварила у слици *Банијска идил* (2010.), исказавши снагу свог сликарског талента и темперамента кроз визуелну емоцију сјећања на свој завичај. Захваљујући одлично савладаним принципима графичког и сликарског изражавања, на неколико уметничких школа, Љубица Шакић је дошла у позицију да за своје сликарске радове заслужи и међународна признања и да се развије у изузетно занимљивим уметничким ауторитет, што и завичајни пејзаж Баније, симбол сликаркине жудње за духовном вертикалом и слободом ликовног изражавања, потврђује.

Слика банијског пејзажа означена је као идиличан приказ и

он то заиста и јесте. Сликаркин ликовни сензибилитет предметну перцепцију тумачи кроз снажан психички доживљај. Супротности живе у хармонији, једнако онако како то и људско биће чини. Посебна драж ове слике је просвијетљен колорит и експресивна калиграфија површина, која својом текстуралношћу акцентује снажну димензију тектонских и колористичких истраживања. Способна да суптилно моделује и распоређује свјетлост омогућили су сликарки да идилично осунчан банијски пејзаж претвори у осебуно колористичко сликарство и интимни доживљај. Сликарска материја постала је ментална својина, знак надмоћи психолошке перцепције над визуелном и знак да се аспекти природе претварају у аспекте сликарске материје, у знакове универзалне умјетничке љепоте.

**Поповић својим дјелом
недвосмислено утврђује снагу
академског образовања и пуноћу
особеног талента. Морфологија
његових слика открива сву
комплексност ликовног израза
досљедног у афирмацији
експресионистичког
ликовног израза**

Свој боравак у Паризу, на усавршавању сликарскогумијећа, Недељко Тинтор је искористио на најбољи начин, донијевши импресионистичку свјетлост у свијет својих слика. Све три његове изложене слике (*Љетно поподне*, 2011, *Ридич на Петрињчици*, 2012. и *Грабовац Бански*, 2014.) имају иста стилска обиљежја и ликовни квалитет. Садрже у себи доминантну улогу свјетла, обавезно присуство сјенки, прецизну и чврсту моделацију, паустозан намаз и наглашен пластицитет, карактеристике произашле из постимпресионистичких схватања. Сва забивања у природи Тинтор биљежи у вријеме сунчаног дана, неког љетног поподнева, када у живу, пулсирајући атмосферу сјенке уносе ритам радосне природе. Пуни пластицитет и чулност природе остварени су одмјереним тоновима, рационално промишљеном палетом боја, чистим и мирним плохама, прожетих свјетлосним меандром. На површину слике просути су племенити тонови жуте, наранчасте и зелене боје, који приказаној природи удахњују животну снагу захваљујући моћној сликарској имагинацији.

У акварелу Јошка Леша (*Ридич на Купи*, 2011.) проналазимо асоцијације на Тинторово сликарство, понајприје на композиционо решење у којем доминира хоризонтала, те примјени сјенке у простору. Ове асоцијације су само спољашње ликовне манифестије а суштина се скрила у чињеници да ова слика нема ликовне вриједности какве има

Тинторово сликарство. Тврда цртеж и груба форма никако не приличе медију акварела, а уз то је и примјена земљаних боја у приказу воде знаковито упитна. Но, има сликара који земљаним бојама приказују воду и сликаој материји дају пуну чулност, а таква је и Ана Поточки, која у слици *Сутон на Купи* (уље, 2013.) даје пун ликовни квалитет.

На Купи (уље, 2013.), одлично слици Ксеније Талијанчић садржан је пун пластицитет експресивне форме. Сликарки није било довољно да у моћној моделацију кист употребији на уобичајен начин, већ њиме гребе по површини и ствара текстуралне ритмове велике експресивне снаге. Пуну експресивну снагу имају и слике Велимира Секулића (*Чамци на Купи*, 2009. и *Жељезни мост на Петрињчици*, 2010.), чији колорит је богатији и звучнији у односу на слику Ксеније Талијанчић.

Као што је Ксенија Талијанчић своју слику обрадила необичним техничким поступком истим маниром послужио се и Љубомир Радованчевић приликом сликања своје мртве природе (*Букет у вази*, акрилик, 2011.). Слика је остварена у форми сажетих облика, затворених црном контурном линијом и представљених живим бојама. На позадини чисте и јако звучне црвене боје, без означене дубине простора, у вази плаве боје, постављено је цвијеће жуте и наранчасте боје, чији се модрозелени листови, овлашно осликани, тек назиру. Готово све површине су осликане полуусвим и сувим кистом, чиме се компактност боје губи у траговима и сликаој површини утврђује текстуралне вибрације, потенциране и примјеном прскања боје. Техника акрилних боја привукла је и пажњу Наташе Филиповић која у слици *Цвијеће* (2013.) остварује декоративни карактер. Декоративни карактер носи и слика Невенке Божичек (*Сива ваза*, 2014.), али је структура њене колажне слике много сложенија и у себи крије значајне ликовне вриједности. Прије свега то се види у мајсторској рециклажи папира и зналачком одабиру одговарајућих елемената површине, те зналачки спроведеној композицији. Видљив је логичан контраст позадине и предмета у њој. И на крају, креативна досјетка Невенке Божичек да цвијеће од позадине одвоји црном контурном линијом и није досјетка, већ логична посљедица и функционални знак овог вриједног дјела.

Мада нагиње декоративности, Ана Милашиновић у слици *Цвијеће у вази* (2014.) показује да се пут ка декоративности може скратити садржајнијом моделацијом, култивиранијим колоритом, јасним цртежом, и савршеном техником. Друга Анина слика (*Шума ујесен*, 2014.) одступа од декоративности и иде у правцу особеног натуралистичког приказа, богатог свјетлосним инсценацијама. Минијатурна слика Љубице Леш (*Павитина*, пастел, 2010.) носи црту декоративности или и неодољивост стваралачког субјективитета, постигнутог овлашним ликовним записом. На линијској врежи "окачено" је неколико зелених листова и поред њих постављена су три цвијета љубичасте боје, од којих су два отворених латица а један виси полуузатворен. Да није овакве композиционе конструкције и симболичке интерпретације мотив би ликовно био незанимљив. Када смо већ код мотива цвијећа укажимо и на пастел Јасне Анђелић (*Цвијеће у вази*, 2008.), једну питому слику интимног формата, у којој је савршеним техничким поступком пастелизирани колорит пренио искрена сликаркина осјећања.

Разноврсност мотива, естетских ставова и ликовних поступака изложених радова умножио је и Мирослав Крнић својом монохромном

Борје Петровић, *Карловач у сутон*

сликом *Превоз трупаца* (уље, 2011.). Скицозно, и само једном, наранчастом бојом, Крнић, добро осмишљеном дијагоналом у композицији биљеки занимљиве ритмичке односе, дајући овом једноставном садржају изворну свежину и сугестивност. Од истих позиција кренуо је и Милутин Кнежевић у слици *Дрворед* (уље, 2009.), само што је код њега већа заступљеност колорита у сажетој форми, која се граничи са апстракцијом.

Сликарски опус Славка Марића, академски образованог умјетника, у корпусу изложених радова од посебне је важности и доказ да се овакав индивидуални ликовни израз може остварити било где и било када, па и на уприличеним ликовним сусретима. Марићеве слике, насликане уљем, оправдано су назване као *Визуелне слојенице* (2012.), *Визуелне слојенице I* (2013.) и *Визуелне слојенице II* (2013.), јер у себи носе пуну апстракцију и од посматрача траже "читање" сликарске дескриптивне експресије. Марић се потпуно ослободио фигуративности и приклонио наглашеној сензуалности боје и линије. У сва три рада заступљена је моћна снага линије, варирајући однос структуралних елемената и емоционалних садржаја. У слици *Визуелне слојенице* до пуног изражава је дошла сензуалност колорита, да би у *Визуелним слојеницама I* извршио редукцију боје и у структуру слике уградио густ растер црних линија, у чијем ритмичком обраћању се исказује напретнутост психичког стања. Марић овакав графички растер смјешта и у *Визуелне слојенице II*, али са много више празног простора, чинећи да сукоб црних и бијелих површина још више потенцира експресивност. Марићеве закривљене линије су силовите и напете, неухватљиве и неукротиве, онакве какве су и људска осјећања.

Свој дубоки, лични осјећај снажне експресије сликарка Марија Шорђан преточила је у експресивну ликовну форму, са смислено уграђеном црном контуром, у слику *Чамци на Купи* (уље, 2010.). Ако смо и у случају Марије Шорђан знали да је и она власница међународних признања за своје сликарство, нисмо ни могли очекивати мањи резултат, већ напротив, бриљантну сликарску мајсторију. Сликом *Црква у Блињи* (уље, 2013.) Ерика Дуковић осваја наше признање за учињено, јер се очитовала као једно искрено сликарско биће, које без већих сликарских претензија слободно, спонтано, неусиљено и одговорно гради властиту сликарску визију, утемељену на искреној емоцији и познавању ликовних принципа. Стварну атмосферу банијског пејзажа, у свој његовој натураној појавности, градила је пригушеним колоритом и одмјереним свјетlosним акцентима.

**Бекановић је заљубљеник
у колористичко сликарство
импресионистичког стила, којему
на чудесан начин даје елементе
лирског експресионаизма и
прославља додир са природом**

У панорамском простору Блиње главно место припало је цркви Светог Илије; постављањем цркве у средиште слике околни простор се прилагодио основној идеји да црква доминира својом бјелином и због оваквог става Ерика Дуковић концентричном ротацијом просторних сегмената, исте према споља све више затамњује. Када дође у простор неба враћа се свјетлијој палети и поглед посматрача поново враћа на бјелину црквеног здања, чинећи му угођај асоцијација на повезаност неба и цркве.

Ако у сажетку, са неколико реченица, можемо описати утиске добијене у сусрету са ликовним дјелима и њиховим ауторима, можемо истаћи одговоран однос свих учесника досадашњих ликовних сусрета према задатку да слободно изразе своју сликарску визију, и ликовним језиком опишу један тренутак инспирације.

Свако се трудио да својим креативним бићем сликарску материју провуче кроз личну оптику и методологију. Неко је у томе мање а неко више успио, у складу са количином стваралачке енергије и тренутне инспирације. Са уважавањем и разумевањем биљежимо уочену разлику у умјетничким дometима, без пријеке потребе да уочену и логичну појаву прогласимо битним меритумом ове изложбе. Сликарски простор није једнозначан већ хетероген, па се свако сликарско биће у њему креће по властитом осјећају и индивидуалном ликовном систему, узимајући слободу као темељно право у стварању умјетничког дјела. Остаје за нагласити да су побројани атрибути учинили да изложба буде занимљив културни догађај и још занимљивија ликовна манифестација.

JOVAN VORKAPIĆ – SAKUPLJAČ BANIJSKIH NARODNIH UMOTVORINA

NA MUCI SE POZNAJU JUNACI

Boris Vrga

Zahvaljujući značaju koji je pridavao narodnom usmenom stvaralaštvu te sustavnom prikupljanju i zapisivanju narodne književnosti, Vorkapić je ne samo sačuvaо od zaborava brojne primjere narodnog stvaralaštva, već i ukazao na duhovnu samobitnost srpskog naroda na Baniji, inauguirajući putem usmenih narodnih umotvorina njegov jezik i etiku, identitet i mentalitet, nacionalnu i kulturnu tradiciju

Zaboravljeni i svestrani društveni, pedagoški i kulturni radnik Jovan Vorkapić rođen je 20. III. 1859. u siromašnoj seljačkoj obitelji u Vorkapić Selu, pokraj Topuskog. Po završetku osnovne i dva razreda građanske škole u Topuskom, polazio je gimnaziju u Sremskim Karlovцима 1881., gdje 1888. završava i bogosloviju. Djelovao je kao kapelan u Topuskom (1888. – 1889.) i Perni (1889. – 1890.) te kao paroh u Blinji (1890. – 1895.).¹ Nakon što je položio katehetski ispit, postavljen je za nastavnika odnosno profesora vjeroučstva na maloj realnoj gimnaziji i Učiteljskoj školi u Petrinji na kojima je djelovao od 1895. do umirovljenja 1924. godine. Preminuo je u Petrinji 22. XI. 1939. godine.

Djelujući kao aktivni narodni prosvjetitelj, Vorkapić je svoj dom pretvorio u pravo prosvjetno i kulturno ognjište. U njemu se učilo pjevanje i čitale narodne pjesme, prieđivale svetosavske besedje i prosvjećivao narod putem književnih djela koje je kao povjerenik Srpske književne zadruge Vorkapić dobivao ili jeftinije kupovao te dijelio među ljudima, posebice među svojim literarno talentiranim

učenicima, od kojih su neki, zahvaljujući Vorkapićevim podsticajima, kasnije postali istaknuti pedagoški pisci ili književnici, npr. Ilija P. Opačić, Matija Krajčinović, Đorđe A. Petrović, Gligor Čikara i drugi. Kao pedagog zalagao se je za načelo individualnog odgojnog pristupa zasnovanog na krilatici „Svaka ptica svojim glasom pjeva“. Njegove brojne mudre izreke, poslovice i citati, među kojima su najpoznatije: *Na muci se poznaju junaci!, Bez muke se sablja ne sakova, bez muke se pjesma me ispjeva, Govori istinu i ne kloni u nevolji, Budite potomci Starca Vujadina koji su kadri stići i uteći i na strašnom mjestu postojati, Prezrite nepoštenje i nepravdu, Istrajte u borbi i jačajte svoju volju za nova pregaranja, Iza kiše i zrak bolje miriše, poslije suza i oko je bistrije, Ni po babu ni po stričevima, već po pravdi Boga istinoga i druge, vodile su porijeklo iz srpske narodne epeke i Vukovih narodnih pjesama, Njegoševih stihova iz Gorskega vijenca te biblijske i kršćanske baštine te su kao takve imale prosvjetiteljsku i mobilizatorsku ulogu u formiranju životnih stavova te promicanju nacionalnoga i vjerskog duha kod mladih ljudi. Zbog svega toga, bio je u doba dvojne Austro-Ugarske monarhije etiketiran kao politički sumnjiv, a za vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata nalazio se je u strogom kućnom pritvoru.²*

Važnu prosvjetnu ulogu odigrao je Vorkapić i na gospodarskom području, budući da je u Petrinji osnovao i vodio Srpsku štedionicu (1901.) nastojeći da preko nje potakne materijalni preporod seljaštva te sprijeći zaduživanje seljaka kod zeleništa i pozajmljivanje novaca uz visoke kamate, što je često dovodilo do propasti seljačkih porodica.³

Premda u prvi plan svoga djelovanja nije postavljao aktivno bavljenje politikom, Vorkapić je – od njezina osnivanja 1919. godine – bio član Demokratske stranke koju je vodio Svetozar Pribićević, a koja se je programski zalagala za unitarizam i integralno jugoslavenstvo.⁴ Izazvan raspravom stranačkog kolege, odvjetnika i političara Milana Rojca koja je pod naslovom *Prilike u Hrvatskoj*, objavljena u „Novoj Evropi“ 1921., on piše svoj osvrт koji pod pseudonomom Ćirilo Obnovljenski i nazivom *Tko je kriv?* štampa u Petrinji 1921. godine. Za razliku od Milana Rojca, koji uzroke nestabilnosti u Kraljevini SHS i nezadovoljstva u Hrvatskoj naspram centralizma i monarhije vidi isključivo u korištenju sile (vojske i žandarmerije) protiv nezadovoljnika, „žigosanju i markiranju novca“ te omjeru zamjene krune u dinare koji su Hrvati smatrali nepovoljnim, davanju nadležnosti vojnim sudovima pri suđenju civilima u nizu slučajeva itd., Vorkapić zastupa stav da uzroke izostanka pravog i iskrenog narodnog jedinstva treba tražiti i na jednoj (srpskoj) i na drugoj (hrvatskoj) strani, navodeći u knjižici brojne konkretne primjere „koje je sam doživio i video“, a koji potvrđuju njegovu tezu, što se posebice odnosi na one pojedinosti iz Rojčeva osvrta koja se tiču Petrinje.

¹ Svojim svećeničkim djelovanjem u Blinji, preporodio je cijelu parohiju. Uz to što je ukinuo novčana davanja prilikom vjenčanja, krštenja, posvećenja vodice i drugih obreda, propagiranjem zadružarstva unaprijedio je gospodarstvo, posebice voćarstvo.

² O karakteru ovog pritvora, ponajbolje svjedoči sljedeća činjenica. Kada je njegov sin Bogdan kao student medicine (kasnije vršni petrinjski liječnik, op. p.) pri odlasku na ratište 1914. prolazio vlakom kroz Petrinju, policijska vlast nije dopustila roditeljima (oci mu Jovan i majci Mili, op. p.) da izđu iz kuće i da ga bar na trenutak vide i pozdrave. Inače, etiketu politički nepodobne osobe aplicirala je austro-Ugarska vlast

Vorkapiću još 1889. godine, kada je mladi kapelan u Topuskom organizirao obilježavanje 500. godišnjice kosovske bitke.

³ Koliko je bio važan za funkcioniranje petrinjske Štedionice, dokazuje činjenica da je ubrzo nakon njegove smrti (1939.) ista prestala djelovati. Vorkapić je zaslužan i za osnivanje Srpske čitaonice (1895.), Društva Sv. Save (1897.), Srpskog sokola (1907.), Građanskog glazbenog društva (1920.) i drugih petrinjskih društava. Osim toga bio je i dugogodišnji član SPD „Privrednik“.

⁴ Član je mjesnog odbora stranke kojim predsjednikuje advokat dr Josip Nemeć.

Narodne pripovijetke, pjesme, poslovice, pitalice, običaje i druge narodne tečevine, Vorkapić je započeo skupljati i bilježiti još kao gimnazijalac 1879. i taj je proces obavljao praktički cijeli život. Svoju zbirku, sastavljenu od 52 pripovijetke sakupljene do 1902. godine poslao je Srpskoj kraljevskoj akademiji 28. III. 1903. godine. U integralnom obliku, one su pod nazivom *Zbirka Jovana Vorkapića*, objavljene u knjizi Srpske narodne umotvorine, knjiga I., Beograd – Zemun, 1927. godine koju je za tisak priredio poznati srpski folklorist i historičar religije Veselin Čajkanović.⁵

U doba dvojne Austrougarske monarhije Vorkapić je etiketiran kao politički sumnjiv, a za vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata bio je u strogom kućnom pritvoru

Vorkapićevi usmeni pripovjedači bili su Toma Vorkapić, ratar iz Vorkapića (35), Tanasije Oblaković, gimnazijalac iz Baćuge (1) Lazar Vilus, ratar iz Petkovca (4), Ljubica Martinović, gimnazijalka iz Petrinje (1), Nikola Vorkapić, zastavnik iz Vorkapića (1), Sava Ivošević, gimnazijalac iz Kupinova (2), Petar Vučković, mladić iz Trnovca (1), Petar Vujičić, ratar iz Majske Poljane (1), Đorđe Petrović, gimnazijalac iz Klasnica (2), Milan Dejanović, pripravnik iz Poloja (2) i Antonije Srnić, gimnazijalac iz Gornje Oraovice (1).⁶ Prema vlastitim navodima, on je pri zapisivanju zadržavao autentične riječi i govor naratora, a „udešavao samo način izlaganja“. Iz ovog priznanja vidi se da je Vorkapić poštovao narative priča, a mijenjao samo metodu izlaganja, udešavajući ga, kako je to sam priznao, prema načinu iznošenja građe svog najagilnijeg pripovjedača Tome Vorkapića, budući da je on „znao vrlo lijepo pripovijedati“ pa je stoga i njegov narativni postupak preuzeo kao amblematski stilski obrazac.

U popratnom pismu, upućenom Akademiji, Vorkapić navodi kako su njegovi kazivači poslije svake pripovijetke znali da „dodadu pouku, a osim toga znali su poslije u razgovoru o predmetu moralisati“. Možda upravo ova činjenica objašnjava redaktorski komentar Veselina Čajkanovića kada, znanstveno valorizirajući Vorkapićevu sakupljačku aktivnost konstatira kako je on „vrlo inteligentan i pažljiv skupljač“ i kako njegov stil „ipak, nije uvek narodan; naročito smetaju moralne refleksije, koje duduše, ne moraju biti nenarodne (osobina zapadnih pripovedača!)“.

Kada je Srpska kraljevska akademija 1893. godine razaslala poziv i uputstva za sakupljanje onih narodnih riječi kojih nema u Vukovom *Rečniku*, ili ukoliko pak

postoje, iste imaju drugačije značanje i akcente, Vorkapić je 1900. godine poslao Akademiji 12.000 riječi koje je čuo u narodnom govoru, ukazujući i ovom činjenicom na bogatu narodnu terminologiju. Na istu upućuju i njegovi prilozi objavljeni u *Brankovom kolu* (1899., br. 36 i 37) u kojem Vorkapić piše o specifičnostima i značenjima riječi: migorep, krivokapa, doći ili otići na prelo i tovar.

U njegovim rukopisima postoji i jedna zbirka ženskih lirske pjesama te knjiga narodnih običaja, igara, zagonetaka, vračanja itd. kao i 2.000 protumačenih narodnih poslovica, od kojih je neke, pod pseudonimima *Justin* i *Stražar s Korduna*, objavljivao u raznim listovima i časopisima, uglavnom u *Javoru* (1890.), *Srbobranu* (1892.), *Bosanskoj vili* (1897.), *Istočniku* (1897., 1898. i 1901.); *Nevenu* (1898.), *Vencu* (1925.), *Srpskom etnografskom zborniku* (1927.), *Srpskom kolu* (1929.) i drugdje.⁷ U petrinjskom tjedniku *Jedinstvu*, glasilu Demokratske stranke za Petrinju i Baniju, kojemu je upravo Vorkapić bio jedan od osnivača, objavio je 1929. godine zanimljiv tekst *Mi i naši susjedi Latini u narodnoj pjesmi*.

Prevodio je s ruskog, a kao odličan poznavalač njemačkog jezika, prevodio je priče Cristopha von Schmida, Ernsta Teodora Amadeusa Hoffmanna i Hans Christiana Andersena. U knjiškoj formi objavio je u Petrinji 1913. prijevod djela *Otac svome sinu austrijskog pisca Petera Roseggera*. Da bi učenicima nižih i srednjih škola olakšao vjerouauk, Vorkapić je sastavio i 1925. godine u petrinjskoj tiskari Aksentija Miloševa u vlastitoj nakladi izdao *Mali zbornik molitava i crkvenih pjesmica*.

Posebice je zanimljiv njegov prilog objavljen u novosadskom *Javoru* (1890.) u kojem usporedno objavljuje Andersenovu priču *Mali Nikola i veliki Nikola* te srpsku narodnu pripovijetku *Prometalu*, koju mu je ispripovjedao već spomenuti, nadareni usmeni kazivač Toma Vorkapić, seljak iz Vorkapića nedaleko Topuskog. Objavljajući ih istodobno, Vorkapić je želio ukazati na njihovu paralelnost i istaći srodnost njihova porijekla zaključujući pritom kako je „karakter, rad i ponašanje Andersenovog malog Nikole toliko slično karakteru, radu i ponašanju našeg prometala, da sličniji ne mogu ni biti“ tako da „mali Nikola ništa drugo nije, nego pravi prometalo, a veliki Nikola prava je slika i prilika našijeh Turaka, s kojima naš prometalo trži“. Ištčući kako je postojanje upravo ovakvih primjera izuzetno važno za „komparativnu mitologiju i etnologiju“, zalagao se je za to da se „što više gradiva sakupi i da se komparacija što zrelijie, zbiljskije i bolje prouči“. U smislu ukazivanja na simbiotičke elemente zapažene između srpske i evropske usmene književnosti, navijestio je objavljuvanje još „jedne narodne pripovijetke koja je dosta slična jednoj Šilerovoj pjesmi“, no koliko mi je poznato, tekst ovakvog sadržaja u *Javoru* nije publiciran.

Zaključujući ovaj prikaz, još jednom ću istaći značaj koji je Vorkapić pridavao narodnom usmenom stvaralaštvu te ozbiljnom i sustavnom prikupljanju i zapisivanju narodne književnosti. Zahvaljujući tome, on je ne samo sačuvao od zaborava brojne primjere narodnog stvaralaštva, već i ukazao na duhovnu (samo)bitnost srpskog naroda na Baniji, inauguirajući putem usmenih narodnih umotvorina njegov jezik i etiku, identitet i mentalitet, nacionalnu i kulturnu tradiciju.

⁵ Riječ je o sljedećim pripovijetkama: *Carev sin armičar, I najmanje dobročinstvo na zemlji naplaćuje se na nebu, Najbolje je što Bog čini, Kravaric Marko, Najveći grijeh ili kako su se posvetili Sveti Ignjatije i Sveti Vartolomej*, *Zna Bog šta čini, Mjesec ga prokazao, Pravednik ne gine, Smrt kuma, Kako treba svetkovati nedjelu, Milostivi soldat, Ko pod drugim jamu kopa, sam u nju upada, Prometal, Carev sin i Ćiganin, Oteto prokleti, Slijepac bio, slijepac i ostao, Kažnjena lakomost, Kome Bog pomaže, niko mu ne odmaže, Sveti Sava i grobar, Sveti Sava i siromah, Uriš, K vragu po tri dlake, Tri brata i careva kći kao krčmarica, Miloš i Divonja, Bolje je umjeti nego imati, Prometal II, Ubila ga paprica, Čoso, Joso i Moco, Cigu mudrost prebacila, Kad je sve propalo!, Vrag naučio ženu njemački, Otkad kamen ne raste, Pauk i balac, Kome je tica pjevala, Mati kod sina u kaznionici, Kakve su dlake, onakve su i čudi, Da ga je lani video, Doskočio mu, Odšalio mu, Najbolji*

junak, Sjećam se majol, Šokac i njegovo proso, Kolišna peča, a koliki skok, Bistra braća, Zgodan odgovor, Ne mogu mu, čako, ni da Zubima vučeš!, Popova krava, Dva muža i rovita jaja, A ki je vrog plot zdelal?, Radino prometanje, Kradljivac i Rade služi kod Turčina.

⁶ Brojevi u zagradi označavaju broj pripovjedaka koje je Vorkapić čuo te izravno i doslovno zapisao od pojedinih kazivača.

⁷ Realna je pretpostavka da su spomenute narodne umotvorine pohranjene u arhivi Etnografskog odbora SANU.

NAŠA PREZIMENA (6)

RIJETKA I NESTABILNA PREZIMENA U BUKOVICI

Živko Bjelanović

Prezimena *Breulj* i *Ušljebrka* razlikuju se od ostalih sličnih prezimena po tome što im ni po kojoj asocijativnoj vezi ne možemo naslutiti smisao koji se krije u njihovoj postavi kao motiv nastanka

Pristup temi

Atribut "rijetka" uz imenicu "prezimena" kojima se bavimo u ovom prilogu ima dva prevladavajuća značenja. Prvo značenje: rijetka su ona prezimena koja se ne susreću na širem prostoru. Drugo značenje: rijetka su ona kojima nije označen velik broj članova neke društvene zajednice. Prezimena *Breulj* i *Ušljebrka* u Bukovici rijetka su po oba ova kriterija. Zajednička im je i osobina da im forma nije obilježena završetkom po kojem razlikujemo prezimena od ostalih vrsta antroponima.¹ U Bukovici bi se, doduše, našlo još prezimena koja udovoljavaju ovim kriterijima, ali se ova dva razlikuju od svih ostalih još i time što im ni po kojoj asocijativnoj vezi ne možemo naslutiti smisao koji se krije u njihovoj postavi kao motiv nastanka.

Prezime *Breulj*

Ovo sam prezime zabilježio u svom istraživanju osamdesetih godina prošloga vijeka samo u dva sela u Bukovici i to u Kruševu i u Kuli Atlagić. Između popisa stanovništva 1948. i popisa 2001. godine nema znatnije razlike u broju ljudi koji nose ovo prezime jer ih je prema prvom popisu bilo 24 u sedam obitelji, a prema drugom 21 u šest obitelji u obadva ova sela. Ovakvu ujednačenost pripisujem činjenici da su *Breulj* kao pripadnici hrvatske nacionalnosti ostali na svojim ognjištima i nakon znatnije depopulacije u Bukovici krajem prošloga vijeka. Prezime je zabilježeno u talijanskim dokumentima kao *Brehulg*, što znači da je svojim postanjem starije od 1684. godine kad se pojavilo u ispravi pisanoj talijanskim jezikom i u formi prezentiranoj talijanskom grafijom.

Po tvorbenoj bi strukturi prezime bilo dvodijelno, jednako kao i prezime *Smijulj*.² Završetak i u jednog i u drugog prezimena nema u strukturi njihova značenja nikakvu drugu vrijednost, osim da poimeniči glagol iz osnove i da imenici označi pripadnost muškom rodu. Zato bi prvotno značenje prezimena *Smijulj* moglo biti protumačeno preoblikom „onaj koji se smije“. Ovakav smisao možemo prezimenu

prepostaviti samo po tome što mu se ispred završetka -ulj nalazi osnova prozirnog značenja.

Takve prozirnosti nema u prezimena *Breulj* jer mu je osnova deformirana zamikanjem suglasnika /h/, u skladu s jednom od osobina govora ovoga kraja. Zamknuti se glas zamjenjuje vrlo raznoliko. Jednu vrstu zamjene nalazimo u varijaciji koja se u gotovo svih govornika čuje u formi *Brevulj*.³ Još se češće zamknuti glas zamjenjuje glasom /k/. Takvu zamjenu susrećemo u osnovi prezimena *Brekic* u Bukovici ili u prezimena drugačijeg tvorbenog načina: *Breka* (u Lici) i *Breko* (u Cetinskoj krajini). Zamjenjuje se i glasom /j/. Takvu zamjenu nalazimo u osnovi obiteljskog nadimka *Brejinovci* u Bukovici. Glagol u osnovi prezimena *Breulj* stoji prema imenici *breha* značenja „veliki kašalj“ pa bi prvotno značenje ovoga prezimena moglo biti protumačeno preoblikom „onaj koji puno kašlje“. Motiv pripada velikoj skupini onih kojima se nadimci oblikuju tako da njihove nosioce neposredno identificiraju u svojoj sredini svi oni koji se nadimcima služe u komunikaciji.

Prezime *Ušljebrka*

U svom sam istraživanju i ovo prezime zabilježio u dva sela Bukovice. U jednome od njih, selu s miješanim stanovništvom, u Bjelini, nosioci su ovoga prezimena Hrvati, a u drugome su Srbi, kao i svi ostali u Bogatniku. Onih u Bjelini bilo je prema popisu stanovništva 2001. godine približno onoliko koliko ih je bilo i 1948. godine, tj. deset u dvije obitelji, a od onih u Bogatniku bila su 2001. god. samo dva člana u jednom domaćinstvu: u odnosu na 13 članova u tri domaćinstva, koliko ih je bilo u popisu prije pedesetak godina.

Prezimenu postava varira samo na način da se u govoru izostavlja početni vokal. U takvom se obliku, tj. obliku *Šljebrka*, zatire dvokomponentna struktura znaka s prepoznatljivim drugim članom kakav je u prezimena *Bjelobrk* u Bukovici ili *Ćulibrk* na Baniji. Brk kao vidljivo obilježje čovjekove ličnosti, nerijetko kao očit dokaz muškosti, čest je motiv ne samo u antroponima tvorbenih osobina kakve su u spomenutih prezimena nego i kao osnova u antroponima drugačijeg načina tvorenosti, u prezimena, npr. *Brkić*, u ličnih nadimaka, npr. *Brčin*, *Brkaš*, *Brkonja*, u obiteljskih nadimaka, npr. *Brkići*, *Brkonjići* itd. Zato je prezimenu *Ušljebrka* jasna motivacija samo prema drugom članu njegove strukture. Zbog neprozirnosti prvoga dijela tvorenice te zbog neuobičajenog rasporeda nekih signala u njezinoj postavi, prezimenu *Ušljebrka* prvotno je značenje protumačeno u jezičnoj literaturi kao „ušće brka“.

Budući da se u kompozitnih tvorenica Bukovice nalazi ispred imenice, dakle u prvom dijelu njihove strukture, ili glagol ili pridjev, poput već spomenutog prezimena *Bjelobrk* još i u ličnih nadimaka *Ćulibrk*, odnosno *Šišibrk*, prezimenu *Ušljebrka* početnu značenjsku vrijednost treba povezati s pridjevom ušliv, kao prvim, i imenicom brk, kao drugim članom kompozitne strukture. S nadimkom ovakva značenja identifikacija člana u užoj zajednici bila je vrlo precizna.

¹ Za razliku od prezimena *Breulj* prezime *Breuljević* i po formalnom je obilježju prepoznatljivo kao prezime bez obzira na to što mu je osnova na jednak način defektiva kao što je defektiva u prezimenu *Breulj* i što s prezimenom *Breulj* ima još mnogo zajedničkih osobina, npr. da se u dokumentima javlja u istom vremenu, na istom prostoru i da je na jednak način prezentirano talijanskom grafijom (*Breuglieuich*).

² Samo u jednom selu u Bukovici, ali se prezime nalazi i na Baniji. Podudarnost u vrsti antroponima i u njihovu obliku u Bukovici i u susjednim regijama (Lika, Kordun, Banija te Bosanska krajina) posljedica je zajedničkog historijskog naslijeđa stanovništva ovih krajeva.

³ Usp. varijaciju *Puvača* u odnosu na prezime *Puača* u Radučiću.

Ostale zajedničke osobine

Obadva su prezimena porijeklom nadimci i obadva su prešla iz jedne vrste u drugu vrstu antroponima bez promjene oblika. Zajednička im je osobina i činjenica da su kao znakovi za identifikaciju postala uz lična imena odgovarajućih lica stalnim članovima u imenskoj formuli i to članovima nasljednog tipa. Osobinu nasljednosti zadobili su, vjerojatno, pod utjecajem zapadnoevropske kulture, zapravo mletačke administracije koja je nastojala da na cijelom području pod mletačkom upravom antroponijske forme za identifikaciju imaju u administrativnoj upotrebi jednak karakter. Zato se ljudske osobine koje su bile motivima za oblikovanje ovih prezimena u nekom dalekom vremenu odnose kao značenjske vrijednosti samo na nekadašnje pretke današnjih *Breulja* i *Ušlebrka*.

U suvremenom antroponomikonu svako od ovih prezimena znači samo prezime i svako od njih obavlja svoju funkciju bez ikakva odnosa na značenje koje je imalo u trenutku nastanka. To znači da bi danas među *Breuljima* moglo biti i onih koji za života nisu zakašljali, a među *Ušlebrkama* i onih koji ili briju brkove⁴ ili ih njeguju u skladu s higijenskim mogućnostima kakvih, u odnosu na ove sadašnje, davno nekad nije bilo.

Nestabilna prezimena

Pristup temi

Nestabilna su ona prezimena koja se ne javljaju uvijek u istom obliku. Neka od njih mogu varirati na nekoliko načina. Od takvih iz Bukovice ponešto će kazati samo o dva, o prezimenu *Vujasinović* i o prezimenu *Manojlović*. Zajedničke su im obje osobine naznačene u naslovu, i jedno i drugo prezime završava na -ović, i jednom i drugom od njih osnova u strukturi znaka nije potpune jasnoće.

Tek će naznačiti odgovor na pitanje zašto su prezimena nestabilna. U odgovoru će se naći samo glavni razlog: prezimena variraju svojim oblikom i u govoru i u pismu zbog toga što osim značenja *prezime* nemaju u funkciji identifikacije članova u ljudskoj zajednici nikakav drugi značenjski sadržaj, što je, dakle, prekinuta veza između motiva po kojem je oblikovana njihova postava u nekom dalekom vremenu i oblika u kakvom se danas javljaju u komunikaciji, što je, drugim riječima, s vremenom upotrebe iščezavao razlog zbog kojega su prezimena na početku pojave u jezičnom sistemu oblikovana onako kako su oblikovana.

Prezime *Vujasinović*

Prezime je nedvosmisleno dvodijelne strukture zahvaljujući završetku -ović. Zbog kompaktnosti tog završetka prezime varira samo varijacijom segmenta ispred njega, dakle varijacijom osnove. U osnovi je lično ime višeslojne tvorbene strukture. Na početku tog imena nalazi se dvosložna varijanta *Vujo*. Ona je sufiksom -as izvedena u varijantu **Vujas* (usp. u Bukovici imena *Dujas*, *Dukas*, *Đuras* ili *Nebas*), a od te je varijante sufiksom -in-a izvedena varijanta **Vujasin/a* (usp. u Bukovici imena *Miladin*, *Veselin*, *Vukašin*, *Živojin*, odnosno *Đurina*, *Markutina* itd.). Preinake osnove u prezimena *Vujasinović* ponajviše su posljedica nejasnoće u načinu kako je tvorena.

Prva se preinaka očituje u obliku *Vujasnović*. Varijaciji je uzrok dijalektološka odlika novoštakavskog govora u sjevernoj Dalmaciji da govornici ne izgovaraju nenaglašeno /i/. Za razliku od prezimena *Brajnović*, *Vojnović* ili *Vujnović* koja se u Bukovici ne čuju u etalonskoj formi **Brajnović*, **Vojnović*, **Vujnović* ostala

prezimena slične strukture alterniraju kao *Vujasnović*. U Bukovici to su *Ćir'tović*, *Kal'nić*, *Mar'nović*, *Večer'na*, *Vej'nović*, *Vul'nović* itd.

U drugoj vrsti preinake ovoga prezimena, u obliku *Jasnović*, očituje se tendencija da se isti sadržaj, kad god je to moguće, iskaže što ekonomičnijom formom, sa što manjim utroškom energije, dakle što kraćim jezičnim znakom. Tendencija se najpotpunije može ostvariti znakovima kojima za identifikaciju kakvog etniteta u prostoru (kakvog toponima) ili u društvu (kakvog antroponima) u etiketi nije potreban nikakav poseban sadržaj. Zato među prezimenima Bukovice ima poput prezimena *Vujasinović* podosta onih kojima etalonska vrijednost varira pokraćivanjem postave za jedan slog: *Lavanja* (: *Alavanja*), *Gravac* (: *Graovac*), *Pačić* (: *Opačić*), *Purača* (: *Peurača*), *Škljajica* (: *Škiljajica*), *Urkalo* (: *Urukalo*), *Zelac* (: *Uzelac*) itd.

Prezime *Manojlović*

Na tri načina varira osnova iz strukture ovoga prezimena. Prvi bismo način mogli nazvati zamjenjivanjem. Zamjenom vokala /o/ vokalom /a/ nastaje varijacija *Manajlović*. Drugi bismo način mogli nazvati premetanjem. Pemetanjem nastaje drugačiji poređak slogova u postavi, pa prezime varira u obliku *Malajnović*. Treći bismo način mogli nazvati pojednostavljinjanjem. Ovim načinom varijacije, tj. uklanjanjem suglasničke skupine u središnjem slogu, osnova u strukturi prezimena postaje jednostavnija za izgovor, pa prezime varira kao *Malanović*.

Uzrok svim ovim varijacijama treba povezati s činjenicom da se u osnovi prezimena nalazi lično ime stranoga porijekla (tj. *Manojlo*) i to lično ime koje nije dovoljno prilagođeno obrascima kakvi su u rasporedu glasova u našem jeziku. Rasterećivanjem postave od suvišne suglasničke skupine uklanja se i potreba da se središnji slog izgovara posebnom dužinom.

Ostale zajedničke osobine

U svakog od ovih prezimena javljaju se nestabilnosti i u onom dijelu forme koju im oblikuju akcenatsko-kvantitativne vrijednosti. Nestabilnosti se očituju ne samo u tome što im naglasak može biti na dva mesta u postavi nego i u tome što im naglašeni slog može biti i dug i kratak. Kada se nestabilnosti ovoga tipa pomiješaju s onim varijacijama o kojima je već ponešto kazano, onda se svako prezime može svojim oblikom ostvariti na neobično mnogo načina.

U posljednjoj karici do koje dopremo tvorbenom analizom ovih prezimena ne treba tražiti značenjske vrijednosti kakve možemo naći u nekim antroponima ove vrste drugačije motivacije jer je i u jednog i u drugog prezimena ispred tvorbenog završetka lično ime. Stanovite bi razlike između ova dva prezimena mogli biti samo u tome što se lična imena iz njihove osnove međusobno razlikuju po tvorbenoj strukturi.

Za razliku od ličnog imena *Manojlo* iz osnove prezimena *Manojlović*, lično je ime u strukturi prezimena *Vujasinović* tvorbeno višeslojno. U toj bismo višeslojnosti jezične naravi mogli kao uzrok vidjeti višeslojne osobine čovjeka po kojem je nazvano njegovo potomstvo. Ako između prezimena *Vujasinović* i prezimena *Manojlović* postoji razlika zbog značenjske razlike između obilježenog i neobilježenog značenja ličnog imena iz njihove osnove, u svijesti onih koji su se u komunikaciji služili ovim antroponimima razlika je trajala samo onoliko vremena koliko je trajao spomen na ljudi po kojima su antroponimi motivirani. Danas svako od ovih znakova znači samo „prezime“ bez obzira na to bio znak ostvaren u etalonskom ili u kakvom obliku, varijacijskog tipa.

⁴ Već spomenuti nadimak *Šišibrk* kazuje da je brijanje brka nekad bila toliko rijetka pojava da je po njoj jedan član zajednice bio posebno poznat.

ИЗ НЕОБЈАВЉЕНОГ ПРВОГ БРОЈА "СРПСКЕ РИЈЕЧИ"

ПРВО, ДРУГО, ТРЕЋЕ И, НАРАВНО, ЧЕТВРТО

Момчило Попадић

**Објављени подаци о убијенима у
Јасеновцу су читки и јасно речени.
Међутим, разликују се бројке. Како се
ради о истим мјестима, о истим логорима;
неко лаже, то јест неко употребљава
лажне, измишљене, или непровјерене
бројке. Како је ријеч о људима, а не о
кромпирима, чини се да није нађена
најзахвалнија метода за вježbanje
алгебре. Или аритметике. Не знам тачно о
чemu је ријеч, али неко овде лаже**

Прво: „Знам да они који удесетостручују број убијених, рецимо у Јасеновцу, једноставно, знаду добро да је у том логору убијено далеко највише Хрвата, али они хоће да уновче туђу крв и потежу је за своје нечисте сврхе.“ (Хрватски тједник, бр. 31, Вјекослав Калеб: „Говорим о толеранцији“)

Друго: „Према подацима Републичког завода за статистику СР Хрватске, од тих постројби (од окупаторских и квислиншких постројби – оп.п.) на подручју СР Хрватске изгубило је живот 185.327 особа. Највећи број их је погинуо у НОБ-у и савезничким војним постројбама: 51.949 или 28,03 посто од укупног броја житеља СР Хрватске који су обухваћени овим пописом. У логорима интернираца (Oswiecim, Buchenwald, Mathausen, Dachau, Јасеновац, Стара Градишка, Јадовно, Сријемска Митровица итд.) настрадало је 51.534 особа, а у директном терору непријатељских постројби убијено је 50.806 особа, које нису уопће одвођене у логоре и затворе. Остали, њих 31.038, настрадали су приликом бомбардирања, на присилном раду, у затворима, депортацији и слично.“ (Хрватски тједник бр. 32, Бруно Бушић: „Вањске и унутрашње миграције хрватског народа“)

Треће: У Енциклопедији лексикографског завода, у књизи 3. (стр. 566) износе се подаци по којима је само у логору Јасеновац страдало „око 700.000 особа“, у Јадовну 35.000, у Старој Градишки 75.000.

Четврто: У Војној енциклопедији, у књизи 4. (стр. 629) износе се подаци по којима је у Јасеновцу убијено „око 600.000 људи“ (од 1941-43.), у Старој Градишки „око 75.000“, у Јадовну „око 72.000“.

Пето: Прво сам цитирао искључиво ради атмосфере илити угођаја и уопће не мислим питати који су то „они“ које друг Калеб спомиње десетак или тридесетак пута. Ја нисам толико оштроуман да бих знао тко су ти „они“. А друг Калеб очевидно припада оним храбрим, поштеним и бритким миротворцима (када кажем миротворцима онај је јасно да мислим заиста миротворцима) који су увијек били храбри, поштени и бритки па су именовали своје стварне или своје измишљене противнике. Срам их било. Те противнике.

ДРУГО, ТРЕЋЕ И ЧЕТВРТО не морам посебно образлагати. Подаци су читки и јасно речени. Међутим, разликују се бројке. Како се ради о истим мјестима, о истим логорима; неко лаже, то јест неко употребљава лажне, измишљене, или непровјерене (произвољне) бројке. Како је ријеч о људима (о мртвим то јест побијеним људима), а не о кромпирима, чини се да није нађена најзахвалнија метода за вježbanje алгебре. Или аритметике. Не знам тачно о чему је ријеч.

Понављам да неко лаже.

Жао ми је што се бавим овим. Збиља ми је жао. Мене не занимају иначе бројеви. Нимало ме не занимају. Али, ето, који пут ме заинтересирају.

Ако неко лаже, питам ја Институт за раднички покрет СРХ, питам ја Институт за раднички покрет СФРЈ, питам ја Војно-историјски институт Југославије и питам ја Савезни завод за статистику ко лаже.

Збиља питам.

Јер на kraju krajeva није исто 50.000 људи или 800.000 људи. Постоји извесна разлика. Мала.

А неко лаже.

Часна ријеч.

Можда чак неко „удесетостручује“ како каже друг Калеб. Јасно, то „они“ удесетостручују. Само који „они“. Да је знати који су то „они“, да је само знати.

А иначе жао ми је што ову рубрику почињем овако жалосним питањима.

Али да се вратим на горње: неко лаже. А ако неко лаже, онда имамо лијепи члан 52. Закона о штампи и другим облицима информисања који је прилично прецизан као говори о „онима“ који износе лажне, изопачене или алармантне виести или тврђење које изазивају узнемиреност и тако даље и тако даље.

Члан 52. горњег закона могао би се који пут и корисно употребити. И који пут на правом мјесту.

Ријеч је о људима, не о кромпирима.

Кажем; жао ми је што ову рубрику почињем овако жалосним питањима.

**VIŠNJIĆ, ČEDOMIR: SRBOBRAN 1901 - 1914.; SRPSKO KOLO 1903 - 1914, BEOGRAD:
SLUŽBENI GLASNIK; ZAGREB: SKD "PROSVJETA", 2013, 731 STR. (BIBLIOTEKA POSEBNA IZDANJA)**

ZAGREBAČKA GLASILA SRBA

Bosiljka Milinković

Broj autora koji su punili stranice i

**"Srbovana" i "Srpskog kola" brojčano
je skroman – samo 102 suradnika.**

**Međutim, riječ je o imućnim, školovanim i
nacionalno osviješćenim intelektualcima
koji su ozbiljno shvaćali svoj posao i
kojima se čak zamjerala oština i smjelost
s kojom su nastupali. Među njima su bili
i braća Pribićevići koji su zapravo iznosili
najveći teret trajanja tih listova**

Čedomir Višnjić, dugogodišnji predsjednik Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" i pregalac u istraživanjima srpsko-hrvatskih i hrvatsko-srpskih odnosa, prošle je godine objavio novo, opsežno djelo, manje-više upravo na temu političkih stavova prema "srpskom pitanju" u Hrvatskoj. Riječ je zapravo o anotiranoj bibliografiji radova objavljenih u dvama srpskim zagrebačkim glasilima: Srbovanu 1901-1914. te Srpskom kolu 1903-1914. S obzirom da je kasnih 1990-ih u SKD "Prosvjeta" započela realizaciju opsežnoga znanstveno-istraživačkog projekta pod nazivom *Bibliografija o Srbima u Hrvatskoj u 19. i 20. stoljeću*, ova najnovija Višnjićeva knjiga rezultat je nastavka rada na tom projektu. Kako je Višnjić u okviru toga projekta već ranije objavio također opsežnu knjigu pod naslovom "Srbici u Hrvatskoj 1918-1941.: anotirana bibliografija" (Zagreb, 2000.), ovom novom knjigom on istražuje još stariju prošlost Srba u Hrvatskoj, temeljito joj pristupajući svojim promišljanjima, ali potkrepljujući ih i anotacijama radova objavljenih u ovim glasilima.

Opseg knjige je impresivan (731 str.), a podijeljena je u svega pet cjelina: 1. Gajeva 4: bilješke i razmišljanja (str. 7-44); 2. Osnovna literatura (str. 45-46); 3. Srbovan 1901-1914: Srpsko kolo 1903-1914, (str. 49-722); 4. Autorski registar (str. 723-725); 5. Predmetno-geografski registar (str. 726-730). Na nepaginiranoj 735. str. je bilješka o autoru.

U uvodnom dijelu autor problematizira političko-društvenu klimu u Hrvatskoj s početka 20. vijeka. To je vrijeme Supilove "Riječke rezolucije" (1905). djelovanja združene Srpsko-hrvatske koalicije (1906-1909), te Pribićevićeve Srpske samostalne stranke; to je vrijeme dovršavanja nacionalno-integracijskog procesa kod Srba u Hrvatskoj i Slavoniji, ali i vrijeme dramatičnih političkih zbivanja nakon sarajevskog atentata na austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda. U tom kontekstu je napisan i Višnjićev uvodni tekst "Gajeva 4: bilješke i razmišljanja", jer je na toj adresi bila locirana redakcija "Srbovana".

U izradu same bibliografije autor je uložio golem trud: pribrao je, s iscrpnim anotacijama, čak 2.561 bibliografski zapis. Pritom se strogo držao kronološkog kriterija jer je glasila pratilo iz broja u broj, što mu je u određenom smislu onemogućavalo klasificiranje građe po daleko prikladnijoj problematskoj shemi (autor je to ipak kompenzirao izradom predmetno-geografskog indeksa). U naslovu knjige spominje se "Srbovan". No u svome je

četrnaestogodišnjem izlaženju list mijenja naslov u "Novi Srbovan" (od 1902. do 1906.) pa opet u stari naslov. Zato ćemo detaljno prikazati koje je brojeve iz tih variranih naziva lista Višnjić obradio. Od – kako sam autor kaže – prelistanih preko 3.500 brojeva, u ovaj izbor radova iz "Srbovana" obrađeni su brojevi od 1/1901. do broja 176/1902.; "Novi Srbovan" je pregledan od broja 1/1902. do 275/1906., a stari/novi "Srbovan" od broja 1/1907. do 175/1914. Među radovima iz obaju "Srbovana" po kronologiji su uklapani i radovi iz "Srpskog kola". Kako je "Srbovan" bio glasilo Pribićevićeve Srpske samostalne stranke, a "Srpsko kolo" predstavljao "narodni list" za selo, to je pomalo profiliralo i priloge objavljivane u oba lista.

Osnovni smisao ove bibliografije – piše autor – bio je:

- prezentovati novi "Srbovan" i "Srpsko kolo" u cjelini njihove političke uloge i autorskog doprinosa;
- objaviti jedan dobar izbor građe gotovo primarnog karaktera za historiju Srba u Hrvatskoj, a relevantne za historiju hrvatskog i srpskog naroda;
- stvoriti hroniku zbivanja u Hrvatskoj i okruženju pred Prvi svjetski rat" (str. 40.)."

Ako se detaljnije uđe u sadržajnu analizu citiranih radova potvrđuje se Višnjićeva postavka. U obuhvaćenim radovima dominantne su sljedeće teme: praćena su aktualna politička zbivanja u Hrvatskoj (s uobičajenim hrvatsko-srpskim razmircama, mirenjima i tolerancijom), ali i aktualna zbivanja u Srbiji, Bosni i Hercegovini, te Rusiji. Nakon atentata u Sarajevu 1914. dominirali su napisi na temu tko je organizator ubojstva austrougarskog prestolonasljednika, što je u Zagrebu izazvalo žestoke hajke frankovaca i radićevaca protiv hrvatskih Srba, a ovi su opet uzvraćali nimalo ublaženijim tonom osuđujući nepravedno optuživanje nedužnoga srpskog stanovništva u Hrvatskoj. U prilozima je analizirana i ekonomsko-socijalno-kulturna problematika, pa su brojni napisi referirali o Srpskoj banci, "Privredniku", Srpskoj štedionici, srpskim zemljoradničkim zadružama; pisano je i o statusu učitelja, radnika, zdravstvenoj problematiki, ulozi dobrotvorne zadruge "Srpskinja" i sl.; zastupljeni su i napisi o studentima, srpskim srednjim građanskim i učiteljskim školama, svetosavskoj besedi i drugim važnim temama za široku populaciju; velik je i broj nekrologa posvećenih, između ostalih, Svetozaru i Stjepanu Miletiću, Nikoli pl. Miliću, Georgiju Branoviću, Stojanu Novakoviću, L. N. Tolstoju, Bogdanu Lastavici, Budi Budisavljeviću, Jovanu Skerliću i drugim brojnim zaštužnicima.

Nakon ovoga parcijalnog uvida u sadržajnu stranu bibliografije, izložit ćemo i nekoliko formalnih zapažanja. S obzirom na broj suradnika u oba proučavana lista, a po uvidu u autorsko kazalo, broj autora koji su punili stranice i "Srbovana" i "Srpskog kola" brojčano je skroman – samo 102 suradnika. Međutim, riječ je o imućnim, školovanim i nacionalno osviješćenim intelektualcima koji su ozbiljno shvaćali svoj posao i kojima se čak zamjerala oština i smjelost s kojom su nastupali. Među njima su bili i braća Pribićevići koji su zapravo iznosili najveći teret trajanja tih listova. Za ilustraciju pobrojiti ćemo napise svih autora koji su se učestalije javljali svojim prilozima: vodeći u tome je sam urednik, Svetozar Pribićević – sa 242 priloga; slijedi ga brat Adam – sa 172, pa Milan – sa 92 te Milan Grčić – sa 49 priloga. Za njima daleko manje je sudjelovanje Milana Marjanovića (28), Aleksandra Omčikusa (22), Paje Obradovića (13), Mihajla Medakovića (10), Stevana Jelače i Bogdana Lastavice (9), Bude Budisavljevića (6), Veljka Lukića i Laze Popovića (5). Ostali su suradnici objavili od jedan do najviše četiri rada, pa su u toj grupi i ostala dva brata Pribićevića – Stojan sa 2 priloga, i dinamični Valerijan sa tek 1 napisom.

Iz napomene o autoru s kraja knjige, izdvojiti ćemo da uz dugogodišnju funkciju predsjednika SKD "Prosvjeta" te rada u Ministarstvu kulture RH, Višnjić obnaša i uredničke poslove nekih "Prosvjetnih" edicija, i uz sve to učestalo objavljuje priloge u časopisima a – uz ovu najnoviju knjigu (2013) – ranije je objavio još 3 knjige: *Kordunaški proces* (1997), *Srbi u Hrvatskoj 1918-1941.* (2000) te *Partizansko ljetovanje* (2002). Za osobu rođenu 1960. godine, sve ovo najbolje svjedoči o njezinoj neumornoj energiji, silnoj volji i stremljenju prema novim izazovima.

**MATULIĆ, RUSKO: BIBLIOGRAPHY OF SOURCES ON THE REGION OF FORMER YUGOSLAVIA. – NEW YORK:
COLUMBIA UNIVERSITY PRESS. – VOL. I, 1998., VIII, 441 P.; VOL. II, 2007., X, 450 P.: VOL. III. 2013., IX, 332 P. –
(EAST EUROPEAN MONOGRAPHS)**

SVE ŠTO TREBA ZNATI O JUGOSLAVIJI

Bosiljka Milinković

Matulićeva knjiga zapravo je završetak autorova tretomnoga kapitalnoga bibliografskog djela o Jugoslaviji na kojem je Matulić radio punih šesnaest godina. U prijevodu riječ je o Bibliografiji radova o regionu bivše Jugoslavije, objavljene na stranim jezicima, ovisno o tome na kojemu su jeziku izvorno publicirani radovi

Rusko Matulić, podrijetlom Bračanin, koji živi u Jersey Cityju u Americi, prošle je godine (2013.) u New Yorku objavio svoju treću knjigu bibliografije radova o bivšoj Jugoslaviji. Ta knjiga je zapravo završetak autorova tretomnoga kapitalnoga bibliografskog djela o Jugoslaviji na kojemu je Matulić radio punih šesnaest godina. U prijevodu riječ je o Bibliografiji radova o regionu bivše Jugoslavije, objavljene na stranim jezicima, ovisno o tome na kojemu su jeziku izvorno publicirani radovi. Golema bibliografska građa broji nevjerojatnih 30.364 neanotiranih bibliografskih jedinica, s tim da neki izvori datiraju čak iz 16. i 17. stoljeća, još iz vremena Marka Marulića ili Bartola Kašića.

Uz publicirane radove autor je evidentirao i pozamašnu nepubliciranu građu iz fonda u Americi i Britaniji (za prvu knjigu), s tim da je pretraživanje proširio na Italiju i Njemačku (za drugu knjigu) te još na Kanadu i Nizozemsku (za treću knjigu). Evidentirao je i videozapise u 1. knjizi, ali i audiovizuelne zapise u 2. i 3. knjizi. Pritom je prvu knjigu obogatio s priloženih 25 geografskih karata s prikazom područja na koja su doseljavala slavenska plemena na Balkanski poluotok, polazeći od karte Istočnog Rimskog Carstva (od Peć do Constantinopola) do pojedinačnoga kartografskog prikaza srednjovjekovne Srbije, Hrvatske i Bosne; potom Srbije s kronologijom vladavine Nemanjića te cara Dušana, kneza Lazara i Đurđa Brankovića; karte Venecije i Dalmacije te Dubrovačke Republike – 1409-1721.; prikazuje i ilirske provincije u vrijeme maršala Marmonta – 1809-1814. te tako redom, prateći kroz povijesna razdoblja južnoslavenske zemlje, a na kraju su karte s prikazom samostalnih država nastalih raspadom Jugoslavije 1990. te karta Bosne i Hercegovine nakon Daytonskog sporazuma iz novembra/studenoga 1995. godine.

U drugoj knjizi autor je priložio samo dvije karte: kartu s prikazom rasporeda multinacionalnih brigada u Srbiji u vrijeme NATO-va bombardiranja Srbije 9. juna/lipnja 1999.; druga prikazuje granice Srbije i Crne Gore nakon raspada Jugoslavije. U trećoj knjizi nema geografskih karata.

Kada sve ovo sumiramo, spoznajemo da je svojim šesnaestogodišnjim trudom Matulić obdario javnost impresivnim djelom nezaobilazne vrijednosti za znanstvenike, studente i sve zainteresirane građane i bivše Jugoslavije ali i brojne slaviste. Sve tri su knjige opremljene nužnim pomagalima: autorskim i uredničkim/editorskim te predmetnim indek-

som/kazalom, čime je korisnicima bibliografije znatno olakšao najbrži pristup i autorima i problematici koja ih zanima.

Valja spomenuti da je svaka od ovih triju monografija strukturirana po istom kriteriju. Sadržajno su podijeljene u osam poglavlja: uvod; dodatne napomene; bibliografija; nepublicirani radovi; geografske karte; videozapis i audiovizuelni prikaz; indeks autora i urednika/editora; predmetni indeks. Gledano po kronologiji objavljivanja, prva je knjiga objavljena 1998. godine i sadrži 12.578 bibliografskih zapisu; druga je objavljena 2007. s 10.065 publiciranih priloga; treća je publicirana 2013. godine i bilježi 7.719 obuhvaćenih radova. Za razliku od ovdje predočenog stvarnog broja bibliografskih jedinica po svakoj knjizi, autor ih je nizao kumulativno tako da je treća knjiga završila s 30.364. rednim brojem. Matulić je s tim impresivnim brojem bibliografskih jedinica bez sumnje premašio sve dosadašnje individualne pokušaje u ovoj vrsti znanstvenih istraživanja. Ovako se nešto može ostvariti samo u kolektivnoj produkciji, bibliografskih instituta ili leksikografskih zavoda!

Ovo je bio tek prikaz formalnih karakteristika Matulićevih knjiga. No kada se analizira sadržajna struktura njegova osnovnog poglavlja – bibliografija – i ono što je sve u njoj zapisano, onda su pohvale autoru na njegovu trudu daleko veće. Naime, Matulić je svu prikupljenu građu strukturirao u šesnaest problemskih grupa, a neke je razradio u podgrupe. s ukupno 64 podgrupe. Osnovne klasifikacijske grupe čine radovi iz sljedećih znanstvenih područja (ispisanih u originalu): 1. Agriculture; 2. Archeology, Earl and Ancient History; 3. Arts and Sciences; 4. Bibliographies and Directories; 5. Description, Travel, and Culinary Skills; 6. Fiction Set in Former Yugoslavia; 7. Geography; 8. History (razrađena čak u 12 podgrupe); 9. Language (s 4 podgrupe); 10. Literature (s 3 podgrupe); II. Philosophy; 12. Politics and Government (s 15 vrlo opširnih i interesantnih podgrupa); 13. Destruction of Yugoslavia (From 1990) (s 15 također vrlo razrađenih podgrupa); 14. Religion; 15. Social Science (s 10 podgrupa); 16. Expatriates (s 5 podgrupa). Presmiono bi i preopširno bilo ulaziti u sadržajnu analizu grupa s razrađenim podgrupama, no za neke, pretpostavljamo interesantnije grupe (poput one o poljoprivredi/agraru (1), historiji/povijesti (8), jezicima (9) te raspodu Jugoslavije (13) i religiji (14), djelomično ćemo promotriti koje je domicilne autore s istraživanoga područja Matulić evidentirao u svome djelu, s napomenom da je taj uvid rađen samo na građi iz prve knjige. Također bi bilo interesantno detaljnije komentirati i 12. grupu o politici i vlasti/upravi te 15. grupu o društvenim znanostima, koje su isto tako bogato razrađene po podgrupama, ali to prepustam samim korisnicima bibliografije.

U 1. grupi radova o agraru/poljoprivredi autor starta s imenom Luja Adamovića a potom u daljnjem nizanju slijede Simeon Babić, Ranko Bašić, Rudolf Bičanić, Jovan Žujović, Oton Pancer, Otto Franješ. No od američkih autora spomenuto je i Joela M. Halperna, znanstvenika koji je ranih 1960-ih godina u zagrebačkom časopisu "Sociologija sela" objavio bibliografiju radova o jugoslavenskom selu i poljoprivredi na stranim jezicima.

U 8. problemskoj grupi – historija/povijest – razrađenoj čak u osam podgrupa počevši od odrednice Balkan i Slaveni, do pojedinačnih podgrupa o bivšim jugoslavenskim republikama i pokrajinama, pa sve do regionala Dalmacija i Dubrovačka Republika – evidentiran je rad Janka Draškovića iz 1835.; (B) Valtazara Bogišića iz 1874.; Jovana Cvijića iz 1893.; potom radovi Vladimira Dedijera, Milorada Ekmečića, Joze i Nebojše Tomaševića.

U 9. problemskoj grupi – o jezicima – bez obzira na razradu na četiri podgrupe (makedonski, srpsko-hrvatski, slovenski i jezici manjina), izdvajamo sumarno neke od zastupljenih slavista: Bartol Kašić, Vatroslav Jagić, Jernej Kopitar, Milan Rešetar, Vatroslav Oblak., Ivan Bauer, Josip Hamm, Aleksandar Belić, Radoslav Katičić.

U 13. (sujevjerno nesretnoj) grupi evidentirani su radovi o destrukciji/razaranju Jugoslavije (od 1990.). Ova je grupa razrađena u 15 velikih podgrupa, od preludija i uloge medija u psihološkim pripremama za rat, inozemnih intervencija, do stradanja ljudi u ratu, devastaciji prostora, ratnih izbjeglica, povratnika, pa do radova o novonastalim republika-

ma na tlu bivše Jugoslavije. Prema ovoj je problematici autor pokazao poseban senzibilitet, spominjući dramatičnost kroz koju su prolazili i jugoslavenski narodi i manjine u vrijeme raspada Jugoslavije 1991. i 1992. godine. Normalno, u ovom golemom fundusu radova je i najveći broj zastupljenih ex-jugoslavenskih autora: Ivo Banac, Christopher Cvić, Stjepan G. Meštrović, Vladimir Gligorov, Milovan Đilas, Ljubo Boban, Branko Horvat, Pavle Ivić, Dimitrije Đorđević, Zagorka Golubović, Vesna Pešić, Vojin Dimitrijević, Mihajlo Mihajlov, Sonja Lieht, Laslo Sekelji, Žarko Puhovski Slavenka Drakulić, Silva Mežnarić, Dubravka Ugrešić i još desetak autora, da ih dalje ne navodimo.

U 14. grupi – o religiji – inače nerazrađenoj u podgrupe – evidentirani su radovi Marka Marulića (iz 1506. g.), Primoža Trubarja (iz 1584.), Manoila Bročića, Franza Bučara, Sime Ćirkovića, Čedomira Draškovića, Milenka Filipovića, Alije Izetbegovića, Luke Jelića, Franca Kidriča, Svetozara Kraljevića, Jure Krište, Marka Oršolića, Aleksandra i Justina Popovića te Miloša M. i Nikolaja D. Velimirovića.

Ovdje ne bismo dalje pratili koji se sve ex-jugoslavenski autori citiraju u ovim trima monografijama. To prepustamo korisnicima ove bogate bibliografije, vjerujući da će ih broj autora ugodno iznenaditi.

Na kraju jedna formalna napomena. S obzirom na način prezentiranja autorskih priloga Matulić je primijenio dva kriterija: za samostalne radove objavljene u knjigama ili zbornicima radova dao ih je abecednim redom autora s ostalim relevantnim podacima; za

radove publicirane u časopisima odrednicu nosi naslov časopisa pa tek potom slijede podaci o autoru i njegovu radu. To isto vrijedi i za kolektivne autore, poput institucije Ujedinjeni narodi, UNESCO, Amnesty International, Helsinki Watch i sl., gdje su oni nositelji odrednica slijedom abecednog reda citiranog izvora.

Zaključno se može reći da ovo kapitalno bibliografsko djelo Ruska Matulića zasluzu je istinsko divljenje. Ono primarno svjedoči o autorovoj ljubavi za rodni kraj, ali i velikoj strpljivosti u prikupljanju literature iz brojnih konvencionalnih i nekonvencionalnih izvora (nepubliciranih radova, videozapisa i audiovizuelnih zapisa) prikupljenih iz fondova u Americi, Britaniji, Italiji, Njemačkoj, Kanadi i Nizozemskoj. Tko god bude proučavao brojne aspekte življenja i stvaralaštva u republikama, pokrajinama i regionima bivše Jugoslavije, ova će baza podataka biti od goleme pomoći. No budući da su radovi objavljivani na brojnim svjetskim jezicima, svakako bi prevođenje za širu javnost bilo otežano, osim možda u parcijalnom obliku.

Možda na samom kraju usputno vrijedi spomenuti da je Rusko Matulić objavio i knjigu o zbjegu stanovništva s područja Dalmacije i Like u Drugom svjetskom ratu u El Shatt 1944. Naslov knjige je: *El Shatt, Egypt: Feb. 1944 – Nov. 1948*. Iz nekih podataka o knjizi evidentno je da je u organiziranju povratka izbjeglica u domovinu 1946. i 1948. sudjelovao i autorov otac, Roko Matulić, kojem je (uz ostale) i posvećeno ovo djelo.

ЦРТИЦА

ПАШИЋ И ДОМАНОВИЋ

Кад је изишла из штампе позната Домановићева приповетка „Вођа”, у којој писац приказује слепца како води гомилу, настало је у уредништву „Самоуправе” велико узбуђење.

Највише се револтирао Стојан Протић. Не само да је енергично протестовао, него је запретио да ће Домановићу пребити ноге ако га још који пут затекне у уредништву. И остали чланови редакције били су огорчени. С правом се мислило да ће се Пашић највише љутити, јер је цела прича била против њега и уперена.

Домановић ту претњу није озбиљно узимао, те је и даље навраћао у „Самоуправу”.

Разуме се, старао се да избегне сусрет са Стојаном Протићем и Николом Пашићем.

Једнога дана, таман кад је хтео да изиђе из редакције, утрча у собу један сарадник и довику:

– Раде, склањај се, ено га иде „вођа”.

Пожури Раде низ степенице. И таман да изиђе, а на вратима се појави Пашић. Домановић се хтеде склонити устрани да га пропусти и да што брже сам измакне, јер се надао сигурном сукобу.

Пашић, кад угледа Домановића, мало се насмеја и пружи му руку.

– А, ти ли си Домановић...

Домановић прихвати пружену руку, али осети у том тренутку да се збунио.

– Шта радиш? — упита га Пашић мирно.

– Ето, пишем којешта...

Пашић га потапша по рамену и рече:

– Е, немој да пишеш којешта... него пиши добре ствари. Мени је мило и волим да читам твоје ствари, јер ти имаш добро перо.

Рукова се с Домановићем и крену мирно уз басамаке.

Миле Павловић: Анегдоте из живота наших књижевника и уметника,
Народна књига, Београд 1953.

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

БАСНА О ЛИСИЦИ И ЛИСИЧИЋИМА

Некадашњи војвода усташки, Голуб Бабић, дође неким послом у уредништво „Сарајевскога Листа”.

Упутише га у једну собу.

Закуца и уђе.

„Помозбог!” викну војвода с врата.

“Бог ти –” и Мирославу Хубмајеру запе реч у грлу, када угледа пред собом свога војводу. Брзо уста иза стола и полете к њему.

“Ти ли си, Мирославе!” рече војвода и пољуби се са својим некадашњим четником.

Зађуташе.

Заплака се Мирослав најзад:

“После оних дана — зар овде да се састанемо?” и погледа на слику која је више њих висела.

Борили су се заједно за ослобођење и уједињење Јужних Словена, а сада су се заједно састали — под лицом Фрање Јосифа!

“Хе, знаш како је то?” рећи ће војвода. “Када су лисичићи поодрасли, рече им матерка: Већ сте велики, хајд сада свако својим путом! — А зар да се никада више не нађемо, мајко? — Наћи ћемо се, децо, наћи ћемо се, не брините за то! — А где, мајко? — Код Ђурчије. — Тако је ето и с нама, Мирославе.”

Милан Шевић: О нашим људима великим и малим, Београд 1928.

МИХАЈЛО ПАНТИЋ: ХОДАЊЕ ПО ОБЛАЦИМА, АРХИПЕЛАГ, БЕОГРАД, 2013.

НЕКОЛИКО ЦЕНТИМЕТАРА ИЗНАД ТЛА

Сања Шакић

Аутор је склон друштвеним маргиналцима и аутсајдерима, градским несретницима и редикулима који су најтрагичнији и најљепши топоси урбаног пејзажа. Њима и новобеоградској атмосфери посвећени су најуспјелији и најувјерљивији дијелови збирке, али је штета што се губе у слабашним и сладуњавим љубавним заплетима

„Да, све је стихија. Само облаци умишљају да плове куд им се хоће. Ни то, наравно, није тачно. И они увек хитају на руб света.“

(Ходање по облацима, 134)

Ходање по облацима, посљедња збирка прича Михајла Пантића, једног од значајних савремених српских писаца кратке приче, својим насловом упућује на барем два тумачења: „ходање по облацима“ као метафору заљубљености и „главом у облацима“ као метафору за некога тко је у мислима одлуто из стварности. Осим тога, наслов упућује и на лакоћу приповиједања о једној од доминантних тема, како ове збирке тако и књижевности уопће, а то је љубав. Упућивањем на поприлично окошталу метафору заљубљености и љубави сугерирана је неоригинална и непроблематична обрада теме која ће засигурно забавити незахтјевне читатеље, док ће код оних који су од Пантића навикли добивати више оставити само мрак дојам и вјеројатно бити убрзо заборављена.

Збирку чини петнаест приповијетки које су распоређене у три цјелине чија подјела остаје нејасна ма колико се домишљали о ономе што лежи иза овакве организације грађе. Увјетно речено, сваку цјелину уједињава заједнички мото (тј. цитат на почетку), али доминантне теме и мотиви се преклапају у сва три дјела.

Међутим, успркос нејасном распореду, збирку одликује стилско и тематско јединство па је у том смислу ријеч о добро промишљеном избору приповијетки.

Приповијетке говоре о свакодневици београдског и новобеоградског живота у којој љубав искрсава као емоција која је темељна жеља сваког протагонисте. При томе, није увијек ријеч о романтичној и страстичној љубави, него и о љубави унутар обитељи, пријатељској љубави, инцестуозној љубави и љубави међу потпуним странцима. На љубав се не гледа као достижен и дефиниран циљ, она је за све протагонисте несхватаљива, трајно недовршена, изгубљена у животној стихији и, поједностављено, недоступна. Као таква, она се логично појављује као предмет промишљања махом средовјечних протагониста у контексту њихове запитаности над осмишљавањем властитог живота. Старење, „тренутак кад се душа постепено одваја од тела, јер душа не зна за време“ (76), један од мотива већине приповијетки, није сведено само на године и физичко пропадање, него оно може започети изненађујуће рано, па дјевојка из Опекотине

трећег степена с „голим ужасом“ (78) схваћа како има већ десет и пет година (!) и да је дошло вријеме кад ће почети крити године. Међутим, љубав и старење су процеси у којима се ликови ријетко кад препознају, тј. препознају се тек кад је прекасно: „љубав [се] открива једино на даљину. Никада овде и никада сада, стално некуд измиче“ (133). Будући да друштво за оне мало старије „више не ствара снове“ (76), бијег од стварности постиже се понирањем у љубав и страст („која је поништавала мисао на старост“ (69)). Неостварене љубави остат ће само то – неостварене и неподношљиве незавршене – ма колики утјецај имале на животе ликова, јер су им љубав и живот појмљиви само кад се догађају неком другом: „Увек неко други има те наше неостварене љубави“ (131). Могли бисмо овде додати и то да љубав и живот имају смисла само у уметничкој обради забиље, тј. док су приповиједани, будући да живот, за разлику од књижевности, нема никаквог смисла.

**Збирку чини петнаест
приповијетки које су
распоређене у три цјелине чија
подјела остаје нејасна ма колико
се домишљали о ономе што лежи
иза овакве организације грађе**

Насловна приповијетка доноси у овој збирци фантастични момент постигнут поствареном метафором јер њезин протагонист заиста може лебдjetи неколико центиметара изнад тла. Међутим, развијање те вјештине осујећено је животом у којем „нико не може преко сопствених моћи“ (90) те ће приповједач на kraju закључити да никад неће ходати по облацима. Овде је такођер видљива и склоност аутора за друштвене маргиналце, аутсајдере, приче градских несретника и редикула који су најтрагичнији и најљепши топоси урбаног пејзажа. Њима и новобеоградској атмосфери посвећени су најuspјелији и најувјерљивији дијелови ове збирке, а штета је што се они готово увијек изгубе у слабашним и сладуњавим љубавним заплетима. Наime, у причама као што су *Леонардо, пљачкаш бензинске пумпе*, *Кратка историја Светозара* или *Реквијем за Цибулку* стјечемо дојам како је инзистирање на тематском уједначавању потиснуло приче о градским јунацима чије су се судбине саме по себи доималеовољно интригантним да причу држе до kraja. Чак и у понајбоље осмишљеним дијеловима приче изненадно заврше недовољно мотивираним љубавним заплетом којег слиједи неупитна патетика.

**АЛЕКСАНДАР ХЕМОН: КЊИГА МОЈИХ ЖИВОТА,
BUYBOOK, САРАЈЕВО, 2014.**

ПРЕМАШИТИ ОКВИР ЈЕДНОГ ЖИВОТА

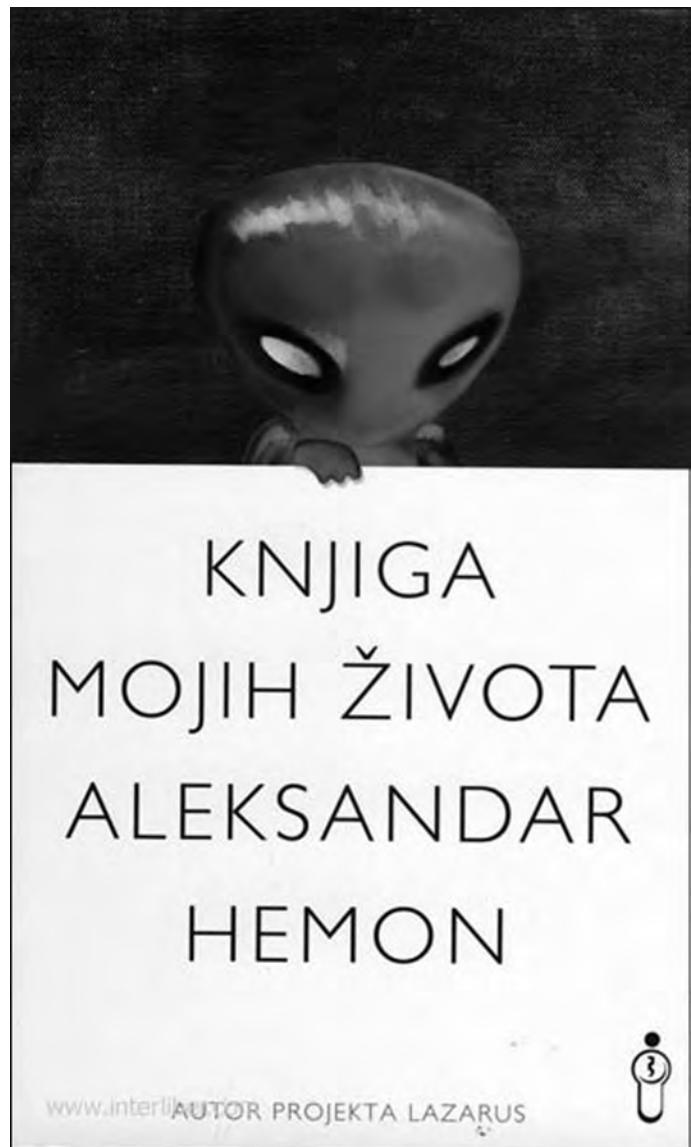
Сања Шакић

**Успркос неколицини слабих
дијелова, Књига мојих живота је
у цјелини успјело дјело које може
заинтригирати и читатеља којему је
жанр аутобиографије незанимљив
и то зато што, унаточ неумољивим
хисторијским и особним догађајима,
Хемон успијева у први план
извући свој списатељски талент
и депатетизирати свакодневицу
зачуђујуће добро**

„Шта ако је моја стварност нечија фикција?
Шта ако сам ја слијепи угао властите перцепције?“
(Књига мојих живота, 53)

Прва „нефикционална“ књига Александра Хемона сачињена је од шеснаест поглавља објављених, и потом дорађених, у различитим америчким часописима и зборницима у раздобљу од 2000. до 2014. године. Иако је истост аутора, приповједача и лица неупитна, процеси селекције и комбинације животне грађе за потребе приповиједања су освијештени те можемо у исто вријеме говорити о аутобиографији као и о збирци есеја или збирци прича.

Необичност Хемонова приступа осмишљавању властитог живота као приче с почетком и крајем назначена је већ насловом којим се сугерира да је и постојање јединствене животне приче и јединственог идентитета схваћено као проблем, а не као саморазумљива чињеница. „Моји животи“ нису само и искључиво живот Александра Хемона у свим његовим појавностима, него и животи других, тј. приче о другима и приче других које инкорпорира у властите

автобиографске записи, а који су неодвојиви од његове властите приче – кад покушава описати себе, приповједач тврди да је он „гомила питања без одговора, скупина других људи“ (28).

Садржано и стилски разнолике приче окупљене су око два периода (прије и послије исељења у САД) и два мјеста боравка: Сарајево и Chicago. Међутим, оно што би се могло очекивати као кључни догађај, тј. само исељење, описано је поприлично штуро: „Ја сам у Chicago предао захтјев за политички азил. Све остало је остатак мог живота“ (137). Иако о тренутку раскида с бившом земљом приповједач нема што да каже, то не значи да његово приповиједање о предностима и недаћама емиграције не пати од стереотипа и клишеизираних мотива егзилантског живота. Таква је примјерице прича о емигрантима који заједно играју ногомет у Chicago (*Да има добра, био ћи солидан везни играч*) или о украјинском боршчу којег протагонист не може сам направити јер је кључни састојак „велика, гладна породица“ (*Породични одјед*, 42). Томе можемо приододати различите, а опет увијек исте, описе емигрантског стања који као да призывају реченице Адорна, Саида или Бродског: „имиграција је онтолошка криза“ (22), „искусно сам један облик измјештености“ (127), „неповратно измјештени посетилац“ (128), „осјећао сам метафизичку бол“ (137),

„враћајући се из посјете кући, вратио сам се кући“ (147) итд. Оваквих и сличних примјера је превише, посебице ако узмемо у обзир дијелове у којима Хемон показује како о трагичним догађајима може иtekako мајстарно приповиједати и вјешто заобићи сваку патетику и сентименталност.

Будући да је ријеч о књизи написаној на енглеском и намијењеној прије свега западном тржишту (књигу је с енглеског превела Ирена Жлоф), читатељу нашег говорног подручја могла би засметати залихост информација и појашњења којима, како се чини, обилује свака књига о овим просторима намијењена страном тржишту. Тога је на тренутке свјестан и приповједач: „Многим Американцима било је тешко појмити оно што су сваком Босанцу биле темељне чињенице“ (101). Чак и кад занемаримо ове дијелове, остаје чињеница да приповједач у неколико дијелова иритантно тумачи и износи закључке из прича који су читатељу ма које земље и ма којег језика сами по себи јасни.

**Хемонова прва „нефикционална“
књига сачињена је од шеснаест
поглавља објављених, и потом
дорађених, у различитим
америчким часописима и
зборницима у раздобљу од
2000. до 2014. године**

Успркос неколицини слабих дијелова, *Књига мојих живота* је у целини успјело дјело које може заинтригирати и читатеља којему је жанр аутобиографије незанимљив и то зато што, унаточ неумољивим хисторијским и особним догађајима, Хемон успијева у први план извући свој списатељски талент и депатетизирати свакодневицу зачуђујуће добро. У једној од најпотреснијих прича *Мој заробљеник* протагонист у Лондону прати утакмице Свјетског првенства, док његов најбољи пријатељ Веда преживљава рат, страх, неизвесност и сусрет с оцем у логору („сав рат, сва бол и губитак садржани [су] у том једном немогућем долиру“ (118)). У посљедњем дијелу (*Аквариј*) аутор описује смрт кћери Исабел у којем је упоробом медицинског рјечника у потпуности депатетизирао невјеројатно болан губитак. Приповједач ће се запитати „Како наставиш даље након таквог тренутка?“ (223), тј. како живјети око те празнине коју је немогуће испунити. Једини свијет за којег се послије тог може држати је свијет начињен од ријечи, и то ријечи које премашују оквире једног живота тј. једне (ауто)биографије: „Требао ми је наративни простор у који ћу се проширити: требало ми је више живота“ (220). Књига и умјетност нису, према том аутопоетичком исказу, бијег од стварности него средство за преживљавање и посвећивање живота.

DRAGO KEKANOVIĆ: VEPEROV SRCE, SKZ, BEOGRAD, 2012.

VEPAR KOJI TRAŽI SVOGA LOVCA

Nenad Rizvanović

U *Veprovom srcu* su konstatirani poznati događaji: rušenje Bakićevog spomenika u Kamenskom, naoružane noćne straže, otpuštanje Srba s posla, no pisca više od političke zanima privatna reakcija likova: suočen s drastičnim situacijama, primjerice s grafitom "Smrt Srbima", narator kaže kako samo nekoliko dana kasnije na te grafite više nije obraćao pažnju, „jer sami znate koliko nam malo treba da započnemo uživati u porazu“, jer si ne želi dozvoliti nasladu u vlastitoj izopćenosti i samosažaljenju

Postoji određen javni dojam da se romanom *Veprovo srce* Drago Kekanović (1947.), vratio na književnu scenu nakon duže pauze, premda je ovaj pisac u zadnjih petnaestak godina objavio ukupno pet proznih knjiga: riječ je o romanima *Američki sladoled* i *Riblja staza* (oba 1997.) *Veprovo srce* (2012.) te dvije knjige priča: *Na nebu* (2002.) i *Usvojenje* (2013.), koja je nedavno dobila Andrićevu nagradu.

Većina Kekanovićevih novijih knjiga nije tiskana u Hrvatskoj, osim *Američkog sladoleta* u izdanju Prosvjete: tako je i izdavač posljednjeg njegovog romana *Veprovo srce* Srpska književna zadruga, no on je i ranije objavljivao u Beogradu, poput recimo romana *Ivanjska noć* u izdanju BIGZ-u 1985. godine.

Veprovo srce se od novijih naslova izdvaja iznimnom recepcijom: prošle godine je osvojio čak tri prestižne nagrade u Srbiji (Vitalova nagrada, Stankovićeva i Čorovićeva nagrada) a slovio je i kao ozbiljan kandidat za NIN-ovu nagradu (koju je na kraju dobio Aleksandar Gatalica za roman *Veliki rat*). Kekanović je očito i hrvatski i srpski pisac: ranijim djelima, pogotovo naslovima kakvi su *Ledeni šuma* ili *Potomak sjena*, on pripada generaciji tzv. hrvatskih borhesovaca, zajedno s Pavličićem, Tribusonom, Barbierijem, Čuićem ili Horozovićem, dok danas važi za jednog od važnijih srpskih pisaca.

Veprovo srce, koje se događa u Slavoniji, točnije na Papuku, u jesen 1991. nije ratni roman kao što bi se možda moglo pomisliti. Premda oko

trojice lovaca (starac, izbjeglica i dezerter) dramatično tutnji pravi rat, oni svejedno u slavonskoj šumi kreću u posljednji lov na vepra. Okvir priče smješten je u Beč dva desetljeća kasnije kad se na nekoj svadbi susreću četiri prijatelja od kojih je samo jedan, Ranko Musulin, kasnije narator, sudjelovao u lovnu na vepra. Taj vremenski odmak od dvadeset godina otvara piscu prostor za artificijelnu konstrukciju protkanu fantastičnim elementima: sam pri povjedač veli kako je njegov roman „silazak u prošlost“, što znači u prostor gdje se prošlost i sadašnjost sudaraju, što podsjeća na postupke koje je Bruno Schultz koristio u svojim pričama.

Kekanović sličan postupak omogućava da svoju pri povijest udalji od dnevno-političkog konteksta, ali ne i da je potpuno izmjesti, jer bi tako vjerojatno potonuo u antiratni eskapizam, što bi obesmislio čitav koncept. U *Veprovom srcu* su konstatirani poznati događaji: rušenje Bakićevog spomenika u Kamenskom, naoružane noćne straže, otpuštanje Srba s posla, no pisca više od političke zanima privatna reakcija likova: suočen s drastičnim situacijama, primjerice s grafitom "Smrt Srbima", narator kaže kako samo nekoliko dana kasnije na te grafite više nije obraćao pažnju, „jer sami znate koliko nam malo treba da započnemo uživati u porazu“, jer si ne želi dozvoliti nasladu u vlastitoj izopćenosti i samosažaljenju.

No Musulin ipak bježi od nove stvarnosti u slavonsku šumu očeku-

jući kako će ga šuma izlijeciti i on stoga „grli visoke hrastove”, „spava u krošnjama bukava”. Prostor slavonske šume je naravno klasičan motiv regionalne (slavonske) književnosti, no intimistički bijeg ne može biti u ovim (pred)ratnim okolnostima drugo nego puka iluzija: ni šuma, koliko god arkadijska bila, ne može izmaknuti raljama stvarnosti. Ni lovачke muke ne mogu biti ništa drugo nego ljudske muke, a rat je uvijek i atak na prirodu. Musulin se naposljetku izgubi u šumi koju poznae „kao svoj džep”.

Središnji motiv priповijesti ipak nije šuma nego lov na vepra, što je smislenije tumačiti u simboličkom nego alegorijskom ključu. Vepar je mitska životnija i simbol životne strasti, a Kekanovićev vepar nije bilo kakav vepar, već vepar „najveći u svom vijeku” (str 20.) „veći i divlji od svih veprova na Papuku”, „neulovljen a ranjavan”. Pisac otkriva kako se „s takvom snagom i ljepotom još niste susreli”: „ne biste ni pomislili na pucanj, pušku ili hitac” kad biste ga ugledali. Niti je vepar obična lovina, niti su lovci samo lovci.

Musulin misli da je vepra sudbina namijenila baš njemu, što u svakom slučaju upućuje na specifičan odnos: još u Beču on konstatira kako je izdao svog vepra „ostavljenog na milost i nemilost granatama i rafalima”. Vepar je ujedno i središnji motiv isprepletenih odnosa s bečkim prijateljima, kojima Musulin i opraprošta i ne opraprošta što su ga ostavili samog s veprom („da ste me izdali, svaki na svoj način”, „svima opraproštam i nikome ništa ne zamjeram”). Vepar je ostao prepušten sam sebi i rodnom kraju, kao što su i lovci na kraju ostavljeni sebi samima.

Veprovog srca, koje se događa na Papuku, u jesen 1991. nije ratni roman, premda oko trojice lovaca dramatično tutnji pravi rat, oni svejedno u slavonskoj šumi kreću u posljednji lov na vepra

Veprovog srca, pomalo pojednostavljeni, manje je priča o lovnu a više o životu: Kekanovićevi likovi, lovci, suočeni s dramatičnim okolnostima, pokušavaju svaki na svoj način nekako domisliti i zaokružiti vlastite životne priče.

Zanimljivo je da u ovakovom kontekstu Kekanović otvara prostor za mnoštvo različitih interpretacija. Rat je u ovom romanu više ekološki nego politički problem: rat je ekološko onečišćenje i zagađenje tako temeljito i sveobuhvatno da melje sve pred sobom, i prirodu i civilizaciju bez razlike. I naravno, i samog moćnog vepra. Rat je taj koji je otrovan vepra i najednom je sve drukčije – sada on, vepar, tako otrovan, zaražen traga za lovcima kako bi ga ustrijelili. Vepar se iz principa života preobrazio u princip smrti koji truje sve oko sebe.

Priča o otrovanom vepru duboko je promišljena. Kekanoviću je stalo

da čitatelj uoči ovaj odnos između rata, lovaca i vepra. Nove i stare takte i tehnike ubijanja neusporedivo su strašnije od lova i lovaca. Vepar, koliko god velik bio, ne samo da nema nikakve šanse pred mehanikom rata, već i sam postaje širitelj smrti.

Kraj *Veprovog srca* nije ironičan – kako to misli Vladimir Arsenić u recenziji ovog romana u E-novinama, već tragičan. Jer roman *Veprovog srca*, ispričan bez sentimentalnosti i nostalгије, priповijest je o raspodu privatnog i društvenog svijeta.

Domišljen i originalan, daleko od sistemskih književnih stereotipova, *Veprovog srca* je stilistički odnjegovan roman, izvan aktualnih trendova, bilo hrvatske – bilo srpske književnosti i vrlo zanimljivo čitateljsko iskustvo

Likove u ovom romanu prepoznajemo kao ljude 1991., koji potpuno nespremni na nove događaje čekaju da stvari krenu nekim drugim tokom, ili da se vrate na staro.

U drugom planu ove priče valja se priča o nesnošljivosti i raspodu bračnog i ljubavnog života, pa čak i raspodu tzv. klape što Kekanovićev senzibilitet dovodi u pomalo iznenađujuću vezu s krugovaškom generacijom, ponajprije s Antunom Šoljanom.

Kekanović je svjestan pomodne nesimpatije prema lovcima i lovačkom životu, no on na to ne obraća pažnju, što se vidi u detaljima (lovac nosi „komad slanika i glavicu luka u torbi“).

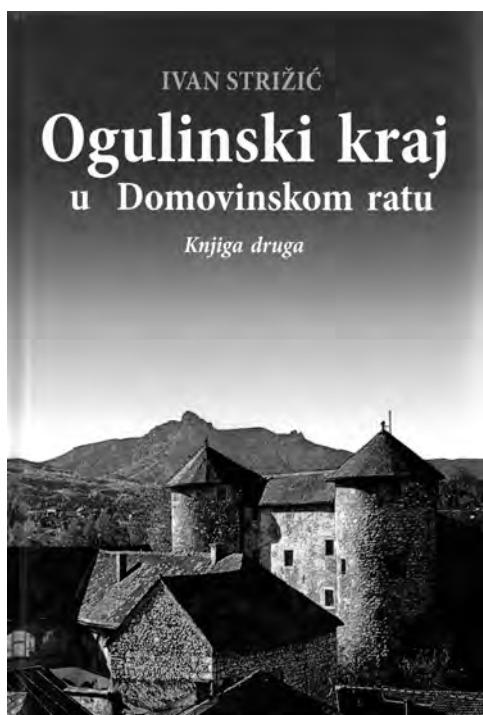
Pisati o lovcima nije trendovski a možda je i nepopularno, no o lovcima su osim Turgenjeva i Kozarca pisali i Raymond Carver, Tobias Wolff; nema baš nikakvog razloga da Kekanović i dalje ne inzistira na svojim motivima.

Veprovog srca svakako nije poseban poetički iskorak u Kekanovićevom opusu. On danas, kao i prije, piše osobitu vrstu ruralne proze prožete fantastikom i različitim književnim eksperimentima. Ni to što je *Veprovom srcu* dodao žanrovska odrednicu lovački roman nije osobita novost jer je već u prvim knjigama pisao o lovcima. No Kekanović nikada i nije bio tipičan ruralni pisac pa je njegovu prozu pogrešno etiketirati kao anakronu: skloniji eksperimentu nego oponašanju, bez ikakvih simpatija za postmodernizam, Kekanović je bliži slici klasičnog modernističkog pisca. Njegovi književni uzori su istovremeno Kozarac, Bulgakov, Kosor i Bruno Schulz.

Domišljen i originalan, daleko od sistemskih književnih stereotipova, *Veprovog srca* je stilistički odnjegovan roman, izvan aktualnih trendova, bilo hrvatske – bilo srpske književnosti i vrlo zanimljivo čitateljsko iskustvo.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

ОГУЛИНСКИ КРАЈ У РАТУ

ИВАН СТРИЖИЋ: ОГУЛИНСКИ КРАЈ У ДОМОВИНСКОМ РАТУ
ОГРАНАК МАТИЦЕ ХРВАТСКЕ У ОГУЛИНУ, ОГУЛИН, 2014.

Сад зnamо како је Хрватима било, у почившем режиму, читати наше дебеле књиге о НОБ-у и партизанима. Или је реалније претпоставити, да су их читали само изузетно, за школске и ине реферате? Нелијепо је о томе говорити и писати, али заиста је и добронамјерном човјеку тешко ући у приче о страдању неког краја, неких људи, ако се казивање о томе не дигне на потребни ниво општости, него се задржи у оквиру било локалних потреба и очекивања, било у оквиру потреба ширег важећег система вриједности. Јасно нам је данас да је тешко, ако не и немогуће, комуникацију међу појединцима и групама ослободити потпуно од елемената присиле и наметања, али као парцијална истина саму себе ослободи од потребе за комуникацијом, оно неизbjежно остаје испод линије која раздаваја дјела способна за преношење порука преко географских и временских граница, од оних осталих.

И поред ових општих истинा, ми ипак нашој публици препоручамо за прелиставање 2100 страница, већег формата, повезане у два монументална свеска, дјело Ивана Стрижића "Огулински крај у домовинском рату". Препорука апсолутно вриједи ако је потенцијални читалац из тог краја, а ако није, од спознајног му интереса свакако могу бити неки документи из друге књиге, јер разоткривају механизме дјеловања друштвено-политичких и војних снага у Хрватској тог времена, неовисно о којој се средини ради. Ако је пак корисник из краја између Дрежнице и Дубрава по хоризонтали, и Гомирја и Плашког по вертикални, онда му најприје слиједи пажљиво прегледавање опсежног индекса имена; да види како је прошао, има ли га у причи и на којој страни, ратној и књишкој.

Ваља унапријед рећи да задатак којег се аутор прихватио није једноставан и да већ у замисли крије методолошке недуомице које треба или претходно разријешити, или заобићи. Прије свега, ријеч је о релативно недавним догађајима, о рату младих људи који је на обе стране номинално имао државотворне и уједно револуционарне карактеристике. Дакле, о масовном догађају, чија је већина актера жива, а побједници су и богато распоређени уздуж и увис друштвене пирамиде. У таквој ситуацији, са локалном темом пред собом и масом потенцијалних казивача, свака се и најмања војна и политичка операција претвара у прави мали рашомон, при чему је једини теоријски излаз у поштењу и таленту самог аутора. Да не кажем да би свој прилог причи о ћелини завичаја могли

дати и преживјели учесници истих операција из Плашког, или неког другог "србског" села, како их старински назива Стрижић. Он овде сам себи не дозвољава и не поставља никакве дилеме, избором казивача он саставља причу о којој читалац може мислiti што хоћe и тако напрости гомила материјал, без јасног циља и метода. Преноси једну врсту усмене књижевности.

Други је проблем, маса писане грађе коју у данашње вријеме производе и чувају сви колективни, па чак и појединачни актери друштвених процеса. Њена количина и дисперзија генерално су данас проблем хисториографије најновијег доба који доводи до неизbjежних промјена у бити хисторичарскога заната. Аутору је овде ишла донекле наручку чињеница да је само дјело резултат наруџбе локалне власти, по службено доступним подацима, врло пристојно (буџетски) плаћено, која ускоро обиљежава 25-годишњицу стабилне доминације ХДЗ-а међу огулинским Хрватима. Утолико се локална политичка повијест овог периода свodi на мутне и осталима тешко разумљиве, али оштре, фракционашке сукобе унутар Партије. Зато се некако стиче дојам да је аутор добио на увид много тога, а нама је понудио оно што се поклапа са тренутним виђењем тих раскола и двојби. Његов је избор сасвим приватан и ми не сазнајемо ништа о обиму те грађе. Исто тако је тешко објашњиво објављивање неких докумената који могу бити директно компромитантни по појединце, било да су надзири, било да су их надзирали и о томе извјештавали. Наравно, уз нешто цинизма, истраживачима може бити драго што пред собом имају доказе за оно што су до тада претпостављали, али је вјероватно да директно тангирани о томе имају своје мишљење. И о ономе што се догађало и о данашњим тумачима и повјесничарима.

Неизbjежно се поставља и питање како су у књизи приказани Срби огулинског краја. Ријеч је о барем четири села из ширег прстена око Огулина: Дрежници, Гомирју, Дубравама и Плашком. Ово задње, највеће село једино се нашло у оквиру РСК. Била су то некада бројна насеља која су у значајној мјери давала тон политичком животу цијелог овог краја. На жалост, баш у овом дијелу долази до пуног изражaja најлошија страна књиге, најличнији ауторов допринос, његова незаobilазна и монотона реторика. Глас човјека који не жељи дистанцу према својој теми и њеним јунацима. Иван Стрижић је ћак оне хрватске правашке школе која о Србима зна све. Углавном из старих књига. Проблем је у томе што та антисрпска реторика нука оне који се осјећају ратним побједницима да наставе живјети у том свом, малом и угодном, вијетнамском синдрому, што она, дакле, настоји конзервирати стање свијести и друштвену консталацију, а не их пропитивати, што настоји свим силама задржати потпуно одвојене дјвије заједнице, хрватску и срpsку које овде живе. Имајући при том у виду, да је ово крај у којем се зло није било сасвим разобручило, да је у њему било људи који су значајан дио снага успјели задржати под контролом, и да је сасвим страдао једино Плашки. Разумном човјеку није јасно, у чему би заправо био интерес данашњег Огулина и његових становника код оваквог инсистирања на рату и ратним расположењима.

Уз претпоставку да поступци анализе и рационализације имају смисла, одговор на ово питање је барем двострук. Из политичког угла гледано циљ и јесте, да се вирус хрватско-српског преговарања и компромиса не шири, да се све сведе на ирелевантан инцидент. Гледано хисторијски, једино што је кроз XX вијек јасно видљиво, једини препознатљив демографски процес, јест урушавање ових аграрно пренасељених српских села. Комбинацијом усташких злочина, политизације и урбанизације. Тиме је промијењен за дugo времена карактер цијелог краја. Циљ оваквих књига је да озваничи, санкционирају такве процесе и да легитимирају њихове носиоце. Она, дакле, покушава контролисати војно-политичке резултате овог задњег рата, а тиме и свега онога што му је претходило.

А штета због свега. Што се тиче српске политике тог времена довољна су драматична свједочанства о Плашком у рату, једва да је потребно нешто додавати и коментирати. Осим тога, ширином захвата аутор је показао да није сасвим без осјећаја за свој посао, највише му сметају политичке наочале, изузетно високе диоптрије. Барем, минус десет. Књига садржи много драгоценних података о политичком животу Огулина, о животу и раду ЈНА, о Плашком у рату, о акцијама заузимања касарни у и око Огулина. Занимљиво је пратити како се на локалном терену развијала реторика носилаца политичког живота, од Пребеговог говора на оснивачком скупу ХДЗ-а, па све до "Олује".

И да се још једном вратимо на препоруку. Нека књиге, ријечи лете, записано остаје. Она као да није нити предвиђена за читање редом, већ за прелиставања и претраживање, као некаква стара књига за народ. Зато је реално рачунати да ће имати своје место у многој кући огулинских Хрвата. Зато је штета њених порука и заостајања за потребама нашег времена.

MALI EKSHUMATORSKI ESEJI

Darko Cvijetić

Darko Cvijetić rođen je 11. januara 1968. godine u, kako sam kaže, mjestu Ljubija Rudnik. Piše pjesme i kratke priče. Objavio je šest knjiga (*Nočni Gorbačov*, Književna omladina Srbije, Beograd, 1990.; *Himenica*, Književna omladina Srbije, Beograd, 1996.; *Passport for Sforland*, Udrženje književnika Srpske, Banja Luka, 2004.; *Masovne razglednice iz Bosne*, Besjeda, Banja Luka, 2012.; *Konopci s otiskom vrata*, Centar za kritičku misao, Mostar, 2013.; te knjigu kratkih priča *Manifest Mlade Bosne*, Prometej, Novi Sad, 2000.). Objavljivao u više književnih časopisa od Ljubljane i Zagreba preko Sarajeva i Kragujevca do Beograda i Kraljeva. Pjesme su mu prepunjene na engleski, njemački, slovenski, mađarski, poljski, makedonski i jidiš. Radi u Pozorištu Prijedor kao glumac i redatelj.

PALILI SMO KUĆE, CESARE VALLEJO

Enojenjava lepršanje zavjese
Noć umiruje i tu
Zavjeru vjetra i prozora

Vidi kuće smo tako
Palili Cezare Vallejo
Na četiri vode kuće

Puno je to vode
Pucanje vrelog crijepa
Pahulja jedna Cezare Vallejo

Koji su ubijani
Vezani
Sada drugome oči trljaju

Zvučić
Ušunjan u rapsodova pluća

Krvopisak
Odsutnih lasta
Na dvovodom krovu

MEDEJA U KASARNI VIKTOR BUBANJ SARAJEVO '92.

Mali iz Varaždina poručnik
Gogi iz Čačka
Crni onaj Hrvat iz Zenice
Onaj dečko što ga je metak na
Kapiji kraj tamića s hranom

Meho iz Tuzle i s naočalima
Slovenac Marko mislim

I Zlaja znaš da je
Buraz uletila zolja kod dežurnog oficira
Kad su nam odsjekli struju pa hranu
Upaljačem smo
Paštete podgrijjavali Gavrilović
Provriju pa popiješ
Beskruha

Ni vidjeli nismo Sarajeva
Čuli samo za Ferhatovićev ćevap

Pa Samir
Pamov metak mu jaja raznio iskrvario
Znaš da smo govorili kako su svoga

Na moj rođendan izašli

Sarajka me pljunula izdvojila se
Iz špalira građana
U facu mi pljunula jebala mi četnomajku
A mama Hrvatica

Pa Šiptar bože što bi s njim
Izašao posljednji i plakao
Pod ceradom dajca

Mlada mrtva vojščica
Vojkica regutarija jeneae

I danas na nebu po grobariji
Mladobog ih posjeti

E momci
Pa im prstima po rebrima

A znate li vi meni kako je
Presadenu srcu
Truliti
U tuđem skeletu

NA 1.SIJEĆNJA 2014.

Ništa drugo i ne radim
Nego zemlju prenosim
S mjesata na mjesto

I čudim se
Planinama na prsim:

U Jugoslaviji sam živio 23 godine
Toliko sam već
U njenom razvaljenom stomaku
Umazan iznutricama

Na Novu
Djeca s posebnim potrebama
Štrajkaju:

U igloušici oznojen
Konac

Ide se zategnuti

Pod dugme uniforme
Nad grkljanom

ČIKA MILE NA GROBLJU

Čisti oko groba svoje nesretne mladoumrle kćeri, i čisti, i sunce
kasno, zimsko iza leđa mu se obara.
I čisti čika Mile pognut, s metlicom crvenom u ruci, u tamnoplavoj
vjetrovki čisti, teško diše, duboko diše.
I zaboravi se – cijelu grobljansku asfaltiranu cesticu čisti, metla je
pogrbljen, mrmlja u bradu.
I čitavo groblje očisti. I opere ga.
I cakli se groblje.
Čika Mile napokon završi, oduspravi se, odahnu, znojan.
Na tako čisto groblje noć neće da padne.

I samo slaganje knjiga na policu jest kritičarski posao,
veli Borges.

ROMAN O ODGAĐANJIMA

Miloš je Crnjanski 1926. u okolini
Vršca imao dvoboj pištoljima s
izvjesnim pilotom Tadijom
Sondermajerom. Sekundanti i
svjedoci su mu bili Dušan Matić i
Branko Gavella. Dvoboj je
isprovocirao Crnjanski nakon
svađe s grupom pilota. Pucao je
prvi i promašio. Sondermajer je
podigao pištolj, zatim uzviknuo –
Je renonce (odustajem)! – i odbio
da puca. Kompanija "Jat ervez" je
godine 2012. povodom 85 godina
od osnivanja AEROPUTA,
pokrenula inicijativu da se jedna
ulica u Beogradu nazove po Tadiji
Sondermajeru, začetniku
vazduhoplovstva, ona na križanju
s Hiperborejskom, zasada slijepa.

ISUSOLOVKA

Pred soliterom pet djevojčica igraju lastiš.
Pozna je godina rata, zadnje mu ljetu.
Igraju, smiju se između izbjegličkih traktora.
Crnokosa šestogodišnjakinja vješto igra oko zategnute
lastiš gume i u ritmu pjevuši –
Muhe su na tebi
muhe su na meni
na Isusu nema muha
nema muha na Isusu.
Zatim zategne lastiš i pobjedosno podvikne –
muholovka!

Sveti Augustin je priznao kako ni on ne može da shvati
božiju volju da stvori muhe, navodi Charles Simic.

UKRATKO O RATU

(za Sašu K.)

Umorno sam gledao kako uvečer 31.V 1992.
 Gori gradska džamija
 Od vojske zapaljena
 S prozora solitera video sam munaru
 Kako pada u oganj
 I 2008. godine s istoga prozora
 Još umorniji gledao sam kako
 Džematlije veliki vatromet
 Prave
 Kroz staklo video sam rasipanje
 Svjetla ispaljenog
 Oko munare optočene sijalicama
 Puno je to vatre
 Kažem mladom imamu
 Uz kavu u centru
 Da Allah je veliki odgovara
 Zato na tvojem soliteru i imaju
 Umorni prozori

STEĆAK O TESLI

Kremiranje je
 Posao nekoga tko nema zemlje
 Ožiljci naneseni šibicom
 Palidrvce po palidrvce
 Meni je još strašno
 Da se mesnice zovu
 Srna ili Milica
 Težim 52 kilograma
 I za dva dana
 Imat ću osamdesetsedam godina
 Nemam čime postojati
 Meso me napušta
 Prelopatano
 Dok je tišine u borbenom rancu
 Mete ne mogu
 Biti među nišanjenima

PRILOZI KRITICI KNJIŽEVNE NAGRADE SKENDER KULENOVIĆ

Dali su kabanicu onome koji je pokazao gdje se nalazi masovna grobnica u Tomašici
 Koji je šutio dvadesetdviše godine
 Jer je žestoka kiša padala kada je pokazao – evo ovdje, rekao je
 Petnaest metara duboka
 Gotovo hektar s hiljadu tijela
 Ali ja tebi pišem Havo
 Kojoj su jučer javili da su joj našli u njoj i tijela šest sinova i oca im
 Havino brdo kostiju
 Mater moja Stojanka rekla bi da voćnjak naš posiječem i dam ti samo za daske
 Za tabute i nišane
 Šest tvojih utroba
 Mogli su ih ne naći
 Mogli su ih s rudom željeza na vagone pa u peći visoke u Zenici i Sisku
 Mogli su šipke čelične postati i postave za brodove
 Mogli su se vratiti jednom rosfrajni ucakljeni navareni jedan na drugi
 I sve mu bi se otad uzimala – sonetnina
 I dlanovima koji su milovali kuniće
 I zrnavlju u golubljoj utrobi
 I kruhu ukuglanom pod jezikom
 Tebi pišem Havo Trnopoljko majko šest lubanja dvanaestoro očiju dvanaestero ruku
 Eno se tamni i Knešpolje i Briševi i Zecovi i Mrakovica
 Pišem ti ja Stojankina ostarjela kćer
 I bista Skenderova na kiši drhti pod krstom
 Iščupava joj se kosa al nema ruku nema čim
 Tebi Havo čija ruka kabanicu daje
 Onom djetetu nečijem
 Da ne kisne
 Petnaest metara iznad svoje razbacane djece

ВРТЛАР

Младен Блажевић

Прије свог запошљавања као вртлар чуо сам о свом будућем директору и власнику фирме како је изузетно добар човјек.

- Дао би ти крви да се напијеш.

Не волим такве драстичне метафоре. Можда зато што се сматрам добним човјеком, а не бих никоме дао своје крви да се напије. При упознавању стекао сам о њему добар дојам. Једноставан човјек, не обећава ништа. Шкrt и низак, као и дневница коју ми је понудио.

- Можеш почет сутра ујутро. И донеси папире. Мислим, радну књижицу.

Касније сам сазнао да је ту вечер разговарао са својим пословођом. Тај разговор замишљам овако:

- Слушај, сутра ће ти ујутро доћи онај нови...
- Онај старији лик?
- Да, слушај, притисни га мало. Ако треба отпаст, да одмах отпадне прије него га пријавим.
- Х... ја сам чуо...
- Шта си чуо?
- Ма, оно, да је пристојан и... оно OK, али...
- Ма, знам и ја сам чуо.

Ако се тако одвијао тај разговор, никоме не замјерам. Слутећи тко је извор информација, вијести које су допрле о мени говориле су да сам радио као новинар, објавио роман, а сад имам двоје малодобне дјеце па морам радити нешто конкретно. Ујутро сам на посао дошао у радном одијелу посуђеном од шогора. Упознавање с пословођом и осталим радницима било је изменјена имена и стисак руке. Ни ријечи у камиону док нисмо стигли на терен. А тамо сам се упознао и с мотиком. Преварили бисте се кад бисте помислили да је то био мој први сусрет с тешким физичким радом. Постоји добар комад моје биографије о којој директор и пословођа нису знали ништа. Али свеједно ме сатрло. Ујутро смо око седам и тридесет дошли на терен, а отишли смо с њега око деветнаест и тридесет. Одмор је трајао точно тридесет минута. Тих првих неколико мјесеци сам потиснуо негде у дубину меморије заједно с младеначким прераним ејакулацијама и промашеним пеналима у ногомету. Чини ми се да сам мотику испуштао из руке само да бих узео лопату. Али, једног детаља се сјећам. Био је то тренутак кад сам схватио да се број проведених сати на посулу не подудара с бројем пописаних сати на обрачунској листи за плаћу. И то оној стварној листи. Не фiktivno за државу. Проверио сам с осталим радницима, а они ми рекоше да је то нормално јер нам плаћа вријеме проведено на посулу до тренутка кад одложимо мотику у камион. Али, на терену.

- Пааа... је ли се нетко од вас бунио?
- А тако је то откај сам ја дошао у фирму.
- Тако ти сви вртлари.
- Је, то ти је нормално.

Гледао сам их наизмјенце.

- Што је ту нормално?

Бољим упознавањем колега, сазнао сам да су сви у неком облику дужничког ропства. Укључујући и пословођу. Сви су под оврхом, а неколико додатних им виси над главом. Уз то су се барем аконтацијама задужили код нашег заједничког послодавца. Иако сам се унапријед одрекао достојанства приставши радити за тако мали износ по сату, за плаћање прековремених као и редовних осам, за лажно приказивање плаћеног пријевоза, иако сам га одрадио мотиком, нисам могао поднијети да то не расправим с власником. Налетио је при завршетку посла исти дан.

– Је ли истина да нам не рачунаш повратак с терена, искрцавање косилица, ствари и спремање у складиште у сате за плаћу?

– Пааа... ви бисте према уговору требали доћи петнаест минута прије на посао да се припремите. А ви дођете точно. Јер ако ћемо се стриктно држати правила, у уговору пише...

Гледао је по цијелом дворишту осим у мене.

— Осим тога, тако раде у свим фирмама. Фер је и поштено да вам ја платим одлазак на терен, а да ви онда сносите...

— Еј, чекај, чекај, стани!... Ја се значи возим у камиону двадесет, тридесет и више километара и истоварам алат из чистог гушта? Мени је јасно да смо ми на супротним странама. Да је теби у интересу да ми што више радимо за што мање паре, а мени да што мање радим за што више паре.

Погледао сам своје колеге. Пребројавали су шодер између лијевог и десног стопала.

— Јасно ми је и да је ово тејкит ор ливит ситуација. Али немој никад више, али заиста никад, рећи у мом присуству да је тако нешто фер, или OK, или нормално, а камоли поштено. Зато што ми то вријеђа интелигенцију. Као да си ми рекао да сам идиот.

Ништа се од тог тренутка није промијенило, изузев незнатно пажљивијег одабира ријечи у мојој близини. Директор и власник је био и остао изврстан послодавац. Увијек на вријеме уплати плаћу.

То прољеће, као и свако идуће, наставили смо с радом од мрака до мрака. Убрзо сам добро упознао колеге и престали су бити деперсонализирани шљакери што су приморани тешко радити да би настављали свој живот. Или ће га једном наставити. Пословођа Далибор је толико добар дечко да ти дође да му изврнеш љестве док са моторном шишачицом реже лиландије на пет метара висине. Или га гурнеш у подрум с базенском техником и затучеш лопатом док нитко не види. Не, погрешно сте схватили. Нема ироније. Заиста је добар, и вриједан, и највише ради од свих нас, и поштен, и непоткупив, и праведан, и вјеран послодавцу, и... Уз њега се можеш само поштено нарадити. Не можеш сјести и пушити док покрај тебе надређени окопава гредицу да ти се чини као да му мотика јауче. Остали момци: Фрикс, вишеструко талентиран, али није развио нити осијестио ни један од својих талената. Марко Цмак, који у друштву газде промијени и физички изглед, а камо ли мишљење. Борис, који о свему, осим о послу и односу с надређеним, има јасно изграђен став и спреман га је подијелити, Дуљи, Албанац којем презиме завршава некако суљи, па га због висине зовемо Дуљи. Интелигентан. Шути, ради и стрпљиво чека прилику за бољи посао. Сандро, који сваких десет минута гледа је ли завршило радно вријеме, а сваких двадесет жица цигарету. И Мурта, који се може разњутити једино ако се на маренду не иде точно у подне. Здрав такмичарски дух међу радницима углавном се испољавао у борби за мјесто пастира, или возача једног од два камионцина и комбија. При том се комби, стари огромни „Iveco“ од миља зван Крама, такођер желио избећи, што због тешког управљања, што због указивања на најнижи статус међу пастирима.

Како након почетних неколико мјесеци прољетног диринчења у колективу нисам о себи створио слику радника жељног доказивања (брже, јаче, боље), за вријеме љетних мјесеци придружили су ме у екипу за одржавање. За правог радника то би био неуспјех. Најбоља екипа, или самопрозвани „Паклени“ радили су послове постављања система за наводњавање (копање канала и постављање цијеви), шишање високих живица, крчење зараслих терена... Слиједом тога, ми из одржавања смо сами себе прозвали „Водени“, наглашавајући низак статус. Наш би пастир Фрикс углавном добио Краму, па је слика наше дјелатне вриједности била заокружена. Али како сте и закључили, низак статус у фирмама имао је и своје предности. Наши су се задаци сводили на обилазак кућа које одржава наша фирма, кошњу траве, пљеву корова, рахњење земље, орезивање цвијећа, заштиту од штетника... Пастир је уједно био задужен за контролу сustava наводњавања. Мени је тај лакши, водени темпо дао простора да уз послове које радим с пола мозга другу половицу искористим за вршљање по нутринама свог бића. И то на неки пропорционалан начин. Што је посао физички захтјевнији, то ми мисли зароне дубље у битак ствари. Због тога нисам избегавао, него се чак и добровољно угуравао у тежу физику. Тежи посао, дубокоумнија пјесма. Из неког разлога мотиви пјесама које су се рађале у бајковитим вртовима, уз плавило базена, камен и мириш лаванде, увијек су везани за земљу. Тако ми је писање поезије помогло да напредујем у хијерархији унутар фирме. Тијеком љета неки од радника су отпали пронашавши други посао или као вишак због мањег обима после. Као вјешт с косилицом и тримером и добар познаваље биља, до јесени сам искористио смањену конкуренцију и прометнуо се у нижег полусамосталног дјелатника, а све сам чешће добијао потпуно самосталне задатке код којих је понекад требало и доносити и важне одлуке. Је ли пењачици потребно орезати бочне гранчице, како би јаче расла на врховима и покрила перголу? Је ли вријеме за шишање цвијета лаванде, или сачекати још један тједан? Имао сам и среће јер је Мурта, трећи члан наше екипе и даље бринуо само о маренди, па сам на себе знао преузети сву одговорност.. Два пута је Фрикс био тешко болестан, јер кад си лако болестан радиш да уопће зарадиш плаћу, па сам возио Краму и заправо обнашао дужност пастира. Иако сам знао да ће се Фрикс сутра вратити с боловања, осјећао сам се усхићено и поносно.

У међувремену ме пријатељ писац и активист навукао на facebook. С неколицином познаника и пријатеља покренуо

је тамо страницу на којој можеш без ограничења поставити нешто што си написао. Текст прочита изненађујуће велики број људи, лајка или не, а врло често добијеш и коментар. Одједном, да прочитају моје писане уратке, нисам морао давити жену и пријатеље. Почели ми стизати лајкови од реномираних писаца, постали смо виртуални пријатељи, а ускоро су ми се почели јављати и у inbox. Истина, најчешће с упитима како се бринути за неку вртну биљку. Живио сам двоструки живот.

Доласком зиме, обим посла се опет смањио и Мурта, Сандро, Борис и ја, послани смо кући да чекамо поновни позив који би се требао догодити на прољеће. Већ тад се шушкало да газда Сандра неће ни звати, а Мурта и ја овисимо о прољетном обиму посла. Зима је била кратка и једноставна. Доста кишне, један смијег, мјесец дана заиста хладно и фирма за коју сам радио је пред собом већ имала захтјевне задатке, а моја помоћ јој је постала неопходна. Рано прољеће је вријеме крчења запуштених вртова, аерације или прозрачивања травњака и гнојиле биља. Дани постају дужи, па ти се продужава радни дан. Пробудиш се око шест, у седам си на послу и одрадиш до мрака. Кући си на ручку кад је већ одавно мрак и дјеца се спремају за спавање. Отушираш се, ако се ниси потпуно охладио, ручаш и легнеш спавати, јер се иначе ујутро нећеш пробудити на вријеме. Ради се свака субота, такођер до мрака. Једино се недјељом ради скраћено до три, четири. Газда нам тако ради услугу, јер зимус нисмо радили, па је ово прилика да надокнадимо. Недјељни радни сати се чак плаћају двадесет посто више. И нећу вам сад плакати како не видим ни жену ни дјецу, али кад размишљам о томе, сјетим се себе у доби првашића који је са зила дворишта чекао два и десет, кад се тата враћао с посла. Чекао бих га да се пресвуче, а онда бисмо заједно гулили крумпире до два и пол кад долази мама. Она је обично послије посла свратила до дућана.

У прољеће се раде аерације или прозрачивања травњака. То најчешће значи да се на некој већој окућници коју одржавамо окупе сви радници фирме истовремено. И „Паклени“ и „Водени“. Укључујући и директора. Одрадили би прву кошњу, ишчешљавање рубова посебним оштрим грабљама, један би пролазио с аератором (обично Фрикс), а остали би за њим грабљали и односили суху, изграбљану траву. Затим би одрадили другу кошњу да косилица усише остатке и чекали директора, који би, само у изnimnim ситуацијама, дозвољавао да нетко други осим њега разбаци сјеме и гнојиво. Након што би он прошао један дио травњака у криж, ми би за њим кренули уграбљавати сјеме и разбацивати танки слој хумуса. У тим би тренуцима наш директор истински уживао. Гледао би нас све на окупу како марљиво радимо таквим погледом да сам сасвим сигуран како би то код њега изазивало појачану ерекцију при повратку кући својој жени. Волио је такве тренутке продужавати у недоглед дуготрајним провјеравањем дизни на шприцама за наводњавање, не мрећи што се тада беспослено мувамо, а плаћају нас на сат. Аерације су уједно и вријеме кад се често појаве и власници кућа, желећи сазнати што та ријеч заправо значи. Како одржавамо углавном скupoщене виле намијењене за изнајмљивање, многе од власника никад нисмо ни видели. На пример високопозиционираног господина у Хрватским цестама за којег се прича да је ту кућу добио као накнаду за срећивање десетине приступних цеста локалном криминалу који се страстиво предао градитељском послу. Посебно занимљив власник једне од кућа, који воли гледати што радимо и дружити се с нама радничима чаврљајући о необавезним стварима је Нуиз Матић. Висок и сијед човјек у пензији који се обогатио приватизацијом неког каменолома. Заправо је по занимању био адвокат, а по свјетоназору недавно постао Јеховин свједок.

- То се требају добро стиснути те грабље, ха?
- Па...
- Видим ја да то није лако, озноји се човјек. Него реците ми дечки... пијете ви каву?
- Па, да, да...
- AAA... не ваља вам то. Кава вам дечки није здрава. Недавна истраживања обављена у Калифорнији показала су да негативно утјече на...

Никад од Нуиза нисмо добили ни чашу воде. А не може се рећи да човјек није срдачан и добронајеран. Његова супруга пак није ни дарежљива ни добронајерна. Не усуђујући се погледати према неком од нас да дио прашине с радних одијела не би својим погледом пренијела на своје његоване женаододвјетничке прсте, увијек изнова би захтијевала да из жардињере претрпане биљем нешто извадимо, а нешто посадимо. Једном, кад нас је задржала неколико сати дуже од планираног, Мурта, иначе шутљив и пристојан тип, рекао је кад смо сјели у камион:

- Е, идући пут ако ми буде рекла да десети пут пресадим једну те исту гауру оним хладним надменим тоном, рећи ћу јој: „Е, нећу... али те могу дивљачки појебат тако хладну и антипатичну!“

Али, има међу власницима кућа и дарежљивих и гостопримљивих људи. Двоје пензионираних преводитеља, који су између осталог преводили списе и документе на Хашком суду. Људи не знају чиме би те понудили. Кава, цедевита, наполитанке... Или, главом и брадом гувернер народне банке једне нама сусједне државе и његова жена. Сваког по наособ би питали:

- Чай, или каву?
- Може кава.
- Са шећером, или без?
- Исто... може.
- Жличицу или двије?
- Пона, ако може, врло мало.
- Може мало млијека у каву?

И онда осим каве изнесу кексе с неким страним натписом, сладолед и велики бокал воде са свежим комадићем лимуна у свакој чаши. А загризеш кекс и... Combray.

Након обављених аерација, екипе су се поновно све чешће дијелиле на „Паклене“ и „Водене“. Моја је екипа добила новог члана. Тек запосленог Дрлета. Тиме смо профитирали, јер је Крама имала само три сједала, па смо возили Фиата. Дрле се на почетку доимао срамежљив, али убрзо се ослободио и почeo непрекидно причати, без императива да га нетко слуша. Сад сам, да бих испјевао пјесму, или сложио причу у глави, морао отићи на супртну страну врта. А морао сам. Нема пјесме, нема лајка. Почео сам писати више него читати, што и није чудно, јер сам кратке приче и пјесме, у потпуности слагао у глави за вријеме посла, а слободног времена нисам ни имао. Навечер бих само издавојо неколико минута да их уелектроничим. Или бих то учинио на мобилу за вријеме пушачких пауза. За читање заиста није било времена. Изузетак су били текстови других, који су ми све чешће слали необављене радове да ме питају за мишљење. Њих бих читao непосредно пред спавање, па су уједно били подвргнути тесту колико су способни читатеља увући у тему.

Одржавање вртова љети значи и учстале сусрете с туристима који љетују у изнајмљеним кућама. Треба разбити стереотип о вртларима као мушкирцима привлачним средовјечним женама које се крај базена мажу кремом за сунчање. Радим тај посао пуне четири године, али моје мишићаве руке са шкарарама за резање ружа и затегнута стражњица при пљевљењу ароматског врта, на себе су привукле женски поглед сличан ономе кад угледају смрђивог мартина на рукаву кошуље. Али, то је само доказ да су сценаристи и продуценти у порно индустрији мањом мушкирци, па сходно томе у својим филмовима и пројацирају искључиво мушки фантазије. Женама се можда свиђају димњачари, или књиговође. Никако вртлари. Ипак, многи трљачи столица у уредима често зажеле да могу за вријеме радног времена шетати зеленим парковима и вртовима међу украсним биљем, осетити мирислованде, босиљка и тимијана, чак и по цијену физичког посао и опасности да се трном убоду у прст док орезују руже, или их убоде пчела. Могли сте већ наслутити да вртларски посао у једној приватној фирми не изгледа тако. Наглашавам приватној, јер у опћинским и градским комуналним подuzeћима посао вртлара најчешће сличи на прерано умировљење уз честе шетње парковима.

Суботом навечер, кад би нам завршавало радно вријеме и док би негде на терену укрцавали алат у камион, сјетио бих се неплаћених сат времена које ћу изгубити у радном одијелу и одмах би се у мени пробудиле идеје о другим начинима зарађивања. Једном ми је тако синуло да бих могао понудити опћинама по Истри да им пишем и уређујем опћинско гласило. Имао сам подоста новинарског и уредничког искуства, као и репрезентативни огледни примјерак једног гласила које сам уређивао неколико година приje. Идући ме тједан послужило и вријеме. Падала је јака киша, па сам био слободан обилазити опћине. Обишао сам их петнаестак у овом дијелу Истре и сви начелници су дјеловали заинтересирано. Неки су одмах плакали спомињући кризу, али с некима сам договорио слање концепта и понуде. Упала ли ми двије опћине, могао бих напустити вртларење. Имао бих времена за написати књигу, двије годишње, а убрао би се и неки хонорар са стране. Осим тога смањио бих трошкове свакодневних педесетак километара у одласку и доласку с поса, врт не би био запуштен, дрва за ложење би била спремна на вријеме. И да прибројим најважније. Могао бих пуно времена проводити с обитељи. Све скупа би значило да сам се препородио. У неколико наредних тједана ишчекивања дописивао сам се с једним реномираним награђиваним писцем и питао га како живи од писања?

– Чуј, добро... Кад не бих морао као инкасатор скупљати ХРТ претплату и са шогором постављати керамичке плочице, било би одлично.

Стigli су одговори из опћина. Двије прихватиле у цијelости и једна у смањеном обиму. Више него сам се надао. Еуфорија је трајала довољно дugo да се похвалим и пуници и пружим јој доживотан разлог за не узимање за озбиљно.

Сада је иза мене неколико година рада у вртларству. Устолично сам статус као пастир. Чак често не возим ни Краму. Написао сам на зеленим травњацима гомилу пјесама, кратких прича и нови роман. И даље покушавам побјећи из врта. Крцат сам идеја. Можда вам испричам другом приликом. А око своје куће пуштам да трава и биље слободно расту. Дијелом због тога што немам времена, а дијелом јер је тако природно.

PANOPIKUM

Goran Borković

KEKANOVIĆ DOBITNIK ANDRIĆEVE NAGRADA

Prosvjetin suradnik Drago Kekanović jednoglasnom odlukom žirija proglašen je dobitnikom prestižne Andrićeve nagrade za knjigu pripovijetki *Usvojenje*, objavljene u izdanju Kairosa. Skoro svaka od sedam Kekanovićevih pripovijetki ili priča, rekao je član žirija Vaso Pavković, povratak je u prošlost, pokušaj da se arheološki razmotri i razumije proteklo vrijeme i život i da se poslije tog vremenskog putovanja bolje shvate egzistencijalne posljedice.

"Pri dnu svih sedam priča kao da tinja jedna opservacija Ive Andrića. 'Mi smo takvi ljudi i živimo oduvek pod takvim okolnostima da za svakog od nas, gotovo u svakom trenutku, može sve doći u pitanje'. Kao i u romanu *Veprovo srce*, Kekanović pre svega insistira na krhkem, intimnom svetu svojih junaka, na njihovim tragičnim egzistencijama, a veliki istorijski lomovi, kao što su dešavanja iz 1968., maspok u Hrvatskoj, raspad Jugoslavije, građanski ratovi u devedesetim, samo su pozadinski prisutne silnice koje preusmeravaju sudsbine, porodične i intimne veze, prijateljstva i druženja", rekao je Pavković, a prenijeli mediji.

Kekanović je prigodni govor posvetio Andrićevim briljantnim tekstovima o zemljaku Simi Matavulju, rekavši da u našim književnostima nije našao ni razložnije ni smislenije argumentacije kojom se jedan majstor pripovijedanja zahvaljuje drugom. Na pitanje sa kojim mislima i osjećanjima prima Andrićevu nagradu, Kekanović je za *Novosti* rekao: "Dvojica se u meni otimaju za jedan odgovor. Za prvoga je Andrićeva nagrada gred slem za pripovedanje u strašno jakoj konkurenциji. A onaj drugi, oprezniji, odmah suflira da takve stvari gode, ali da ne teše, niti uklanjaju i poništavaju naša razočaranja, a kamoli da su u stanju rehabilitovati onaj trenutak stvaralačkog zadovoljstva kada ste odložili pero i stavili tačku na pravo mesto. Taj se drugi potpuno slaže sa Andrićem koji je davno rekao da 'sve velike promene smetaju čoveku koji stvara', i da on 'treba raditi u miru, bez buke (i) bez reklame'. Taj će vam samo potvrditi da bi sve ono što sam, ili bolje rečeno što smo nas dvojica napisali na vlas bilo isto, sa nagradama ili bez njih, jer i ne znam pisati, nikada nisam ni pisao po narudžbi."

OBJAVLJENA DVA SCENARIJA DANILA KIŠA

Kao deseti tom u ediciji *Dela Danila Kiša*, u izdanju beogradskog "Arhipelaga", objavljena je knjiga *Noć i magla*, u kojoj su piščeve drame i filmski scenariji, nastali od polovine šezdesetih do kraja sedamdesetih godina. Pred čitaocima su prvi put dva scenarija za film, Končarevc i Marin Držić Vidra, koji su iz različitih razloga ostali nerealizirani. Prema riječima Mirjane Miočinović, Kiš se u ovaj posao upustio samo dva puta, napisavši iste 1979. godine jedan obimniji scenario za planirani film o životu Marina Držića i Končarevce, čiji je reditelj trebalo da bude Veljko Bulajić.

"Naručilac sinopsisa o Držiću, Adria film iz Zagreba, nije ušla u proizvodnju. Sudbina drugog scenarija bila je dramatičnija i do danas nerazjašnjena. Predugovor je trebalo da bude sklopljen sa Jadran filmom, a preko Autorske agencije SR Srbije, o čemu svedoči fotokopija piščevog punomoćja iz koje se vidi da je scenario pisan u Dubrovniku od 27. marta do 17. aprila 1979. i da je dovršen "ugovoren posao pisanja", kaže Mirjana Miočinović. Film Veljka Bulajića "Visoki napon" završen je 1981. godine, a kao scenaristi navedeni su Mirko Bošnjak, Veljko Bulajić i Ivan Salečić. Razlozi odustajanja od Kišovog scenarija nisu poznati. Ovi scenariji nose neizbrisiv pečat njegovog dara i njegove predanosti svakom poslu kojeg se kao pisac poduhvatio.

Djela Danila Kiša "Arhipelag" objavljuje povodom 25 godina od smrti i u sret 80 godina od rođenja velikog pisca.

"MJESTO KOLEKTIVNIH SJEĆANJA" TANJE VUJASINOVIC

Tanja Vujasinović izlaze "Mjesto kolektivnih sjećanja" u beogradskoj galeriji Doma omladine kojim upućuje na mesta umjetnosti kao prostore pluralnih identiteta. Od 16. do 28. oktobra vizualna umjetnica Tanja Vujasinović izlaze radove nastale između 2006. i 2014. godine koji svojim naslovima (Slomljeni predmet, Ukradeni rad, Dvojba, Dislocirani, Beatifikacija, Nagrada) sugeriraju životno polje dualiteta, identitetskih previranja, kao i društvenih kodova, struktura i normativa.

"Koliko god bismo ovu autoričinu društvenu osjetljivost, medijsku i tematsku raznorodnost mogli zaokružiti s uvriježenim interpretacijskim pristupima suvremene likovne teorije i kritike, od one institucionalno-kritičkog predznaka do relacijsko-estetske, zanimljivo je vratiti se sociološkom i psihologiskom krugu promatranja i nametnutoj izložbenoj ideji pluralnih identiteta. Suvremene sociološke teorije upozoravaju na to koliko identitet odražava promjene nastale uslijed globalnih načina društvenog povezivanja, te koliko u današnjem društvu ne možemo sagledavati identitet isključivo kao premosnicu između mikro osjećaja osobnosti i makro perspektiva institucija, država i procesa globalizacije", napisala je Ivana Meštrović u predgovoru izložbe u beogradskom Domu omladine.

Tanja Vučasović (1974.) diplomirala je kiparstvo na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu i magistrirala vizualne umjetnosti na Central Saint Martins College of Art and Design u Londonu. Od 1997. izlagala je na brojnim samostalnim i kolektivnim izložbama u Hrvatskoj, Mađarskoj, Švicarskoj, Sloveniji i Velikoj Britaniji.

"BRANIO SAM MLADU BOSNU"

Povijesna drama "Branio sam Mladu Bosnu", u kojoj scenarist i redatelj Srđan Koljević faktofotografijom, originalnim zapisima, filmskom fikcijom i emocijama govori o Mladobosancima, njihovim idealima i mladom advokatu Rudolfu Zistleru koji ih je časno branio prikazana je premijerno u prepunom Sava centru.

Radnja filma počinje oktobra 1914., političko-sudskim procesom austro-ugarske vlasti protiv Gavrila Princa i Mladobosanaca optuženih za veleizdaju, koji su uhapšeni nakon atentata na prestolonasljednika Franca Ferdinanda. U trenutku kada se Prvi svjetski rat već rasplamsava, mlađi advokat austrijskog porijekla Rudolf Zistler, izabran je da po službenoj dužnosti brani Mladobosance, dirnut njihovim idealizmom i uvjerenjima uspijeva s pravne strane oboriti optužnicu. Iako su Princip i Mladobosanci unaprijed bili osuđeni, dok sudski proces nije ni započeo, njegova obrana ušla je u svjetske pravne udžbenike i do danas je ostala univerzalni moralni uzor... Njegov lik sjajno je odigrao Nikola Rakočević, a u odličnoj glumačkoj ekipi dominirali su mlađi glumci – debitanti, koji su za uloge Mladobosanaca nagrađeni ovacijama. "Drago mi je što je publika prepoznala vrednost ove priče. Mlada Bosna je simbol borbe za pravdu i dostojarstvo, a Rudolf Cistler je bio tihi idealista, u najboljem smislu te reči. Branio je Mladobosance iskreno, utemeljeno, a gledano istorijski i politički – na vrlo opasan način, iako je znao kako stvari stoje i šta sve žrtvuje zbog toga", rekao je Nikola Rakočević. U filmu glume i Vuk Kostić, Nebojša Glogovac, Dragan Petrović Pele, Branislav Lečić, Radoslav Rale Milenković, Boris Isaković, Branislav Tomašević, Ljubomir Bandović, Irfan Mensur...

BAUK JUGOSLAVENSTVA PROTIV SRPSKE KULTURE

Knjiga Petra Pijanovića "Srpska kultura 1900 – 1950." jedno je od rijetkih sistematičnih istraživanja o dubinskim promjenama i poremećajima u srpskoj kulturi na početku prošlog stoljeća. Studija pokazuje našu elitu tog doba u dvostrukom svjetlu: ona je uzdigla našu kulturu i naciju u dotad neslućene visine, ali je u njih, prihvatajući jugoslavenstvo, ugradila i klicu programiranog samorazaranja. To je istaknuo na predstavljanju djela recenzent prof. dr Aleksandar Jovanović. Prema njegovim riječima, mnogi najistaknutiji kulturni radnici (Jovan Skerlić, Jovan Cvijić, Slobodan Jovanović, Aleksandar Belić...) zalagali su se za jugoslavenstvo, bilo što su težili da unutar njega riješe srpsko pitanje, bilo što su vjerovali u zajednički život južnoslavenske braće.

"Ova ideja, od koje nam i danas trnu zubi, dobrim delom je utopila srpski politički i kulturni identitet u neodređenu nadnacionalnu ideju, u koju su, izgleda jedino verovali oni koji su jedini imali svoju državu i nepromišljeno je žrtvovali. Ova studija opominje srpsku elitu da rad u kulturi nužno podrazumeva najdublju odanost svome narodu", rekao je Jovanović.

JUGOSLAVENSKI SLIKARI IZLAŽU U TIRANI

Likovni umjetnici Goran Denić i Jovan Babić Foske iz Beograda predstavljaju se zajedničkom izložbom "Obično ništa" u Zeta galeriji u Tirani, na kojoj će izložiti izbor radova iz proteklih dvadesetak godina. Na izložbi u oktobru Denić i Babić se predstavljaju kao dva umjetnika iz Jugoslavije.

Budući da to nije ni prvi ni posljednji put, piše portal SEEcult, da ex-YU umjetnici izlažu u Tirani, pitanje koje se postavlja je: Zašto Jugoslavija? Kao da se, kako je navedeno u najavi, ima posla sa nekim tko ne zna ili se ne smije suočiti sa činjenicom da je Jugoslavija nestala u krvavoj ratnoj tranziciji 90-ih. Slika dva umjetnika, kako navodi Denić, sigurno bi bila drugačija da trenutak kada su trebali zakoračiti u svijet "velike" umjetnosti nije bio obilježen raspadom cjelokupnog sistema vrijednosti na kojem su gradili i lični i umjetnički identitet. Opća mjesta dobra su kao opravdanje za letargiju, ali izložba "Obično ništa" u Zeta galeriji predstavlja pokušaj da se da ime jednom prostoru i vremenu, ili što bi rekao Mehmed Baždarević, nekadašnji vezir Željezničara, SFRJ i BiH: "Kad-tad ćemo ponovoigrati zajedničku ligu".

Njihova zajednička izložba "Obično ništa" u Zeta galeriji, kojom pokušavaju kontekstualizirati ispravnost samog bavljenja umjetnošću nastavak je suradnje koju su 2012. godine započeli ZMUC iz Beograda, Za Druga iz Petrovca i Zeta centar iz Tiranе regionalnim projektom "Mobilne rezidencije". Oba umjetnika bili su učesnici prošlogodišnje rezidencije u selu Babe kod Beograda koja je tematski bila posvećena beskućnicima kao najvećim gubitnicima tranzicije, a okupila je umjetnike više generacija sa prostora bivše Jugoslavije i Albanije.

VOJA BRAJOVIĆ U "DNEVNIKU O ČARNOJEVIĆU"

Probe predstave "Dnevnik o Čarnojeviću" Miloša Crnjanskog, u režiji nagrađivanog Miloša Lolića, počele su u Jugoslovenskom dramskom pozorištu u Beogradu, u okviru programa obilježavanja stogodišnjice početka Prvog svjetskog rata. Predstava će biti postavljena na Sceni "Ljuba Tadić", a u podjeli su Vojislav Brajović, Branislav Lečić, Nikola Đurićko, Vojin Ćetković, Milan Marić, Stefan Bundalo, Hristina Popović, Jelena Ilić i Milena Živanović.

Dramaturg je Periša Perišić, scenografkinja Jasmina Holbus, kostimografska-nja Marija Marković, kompozitor Nevena Glušica, a koreografkinja Dragana Bulut.

"BALKANSKI ŠPIJUN" POSTAVLJA SE I U JAPANU

Jedna od najpoznatijih dama Dušana Kovačevića „Balkanski špijun“ uskoro će se naći pred japanskom publikom. u tokijskom Breht teatru postavlja je na scenu redatelj Sugijama Cjoši, donose srpski mediji. Predstava će se realizirati u suradnji s avangardnim teatrom „Crni šator“, a prvo izvođenje najavljeno je za 21. novembar.

„Ovo je moj prvi susret sa srpskom književnošću. lako je u komadu puno lokalnih elemenata, odmah sam shvatio da i te kako ima smisla raditi ga u Japanu. Poseduje onaj univerzalni sloj, vrlo aktuelan u mojoj zemlji“ – ističe Cjoši. „Zato sam za moto predstave i odabralo rečenicu: 'Sve je suprotno od onoga što izgleda da jeste'. Svet špijuna u Kovačevićevoj drami simbolizuje, zapravo, savremene međuljudske odnose. Primera radi, posle velikog zemljotresa 2011. godine u Japanu, faktičko stanje veoma je odudaralo od onog koji su nam prikazivali mediji. Da se često razlikuje 'fasada' i prava istina, mi Japanci znamo. Jer, današnji svet ima složeno lice, na kojem je suština nevidljiva“, kaže Cjoši.

Komad je preveo Kazaki Kameda, profesionalni diplomat i stručnjak za Balkan, pa se tako otvorila mogućnost da se „Balkanski špijun“ nađe pred tamošnjom publikom: „Na jednoj strani ove drame je ideološki plan, na drugoj lici, s tim da se ideološki koristi za ostvarenje licih ciljeva i motiva. U Kovačevićevom delu je porodica mikrosvet, u kome je puno laži i pojedinačnih interesa. Svaka porodica ima svoja pravila ponašanja, ali svaki njen član manipuliše onim drugim iz sopstvenih pobuda. Porodični moral i okvir koriste se samo kao izgovor. Ispod njega su drugi, sebični ciljevi. Sačuvaćemo balkanski prostor, ali ćemo ga prilagoditi našem načinu života. Želimo da posle predstave, gledalac shvati da je na sceni i naš problem. Nastojaću da sačuvam Kovačevićevu ironiju i humor, da bih na kraju završio predstavu u stilu Tenesija Vilijamsa – čistom dramom. Inače, piščev nam je humor blizak i glumci se slatko smeju tokom proba. Bilo bi mi drago da s ovom predstavom gostujemo u Zvezdara teatru, pa i konkurišemo za Sterijino pozorje ili Bitef“, zaključio je.

Osim toga, Kovačević je najavio da je počeo pisati novi komad i to baziran na naučnoj fantastici kakvog do sada nije bilo. „Priča se odvija na jednoj planini u Srbiji i u njoj će biti reči o tome kako mi iz perspektive nebeskog prostora izgledamo kao civilizacija mrava...“, rekao je. Na pitanje u kojoj je fazi ovo djelo, pisac odgovara: „U fazi da odustanem, ako mi ne krene!“.

NOVI FILM NIKITE MIHALKOVA U SRPSKIM KINIMA

Novi film kulturnog redatelja Nikite Mihalkova „Sunčanica“, koji je svjetsku premijeru imao nedavno u Beogradu naći će se tokom ove godine i u redovnoj kino distribuciji u Srbiji. Uzbudljivo i poetično ostvarenje ruskog oskarovca nastalo po djelu nobelovca Ivana Bunjina (radnja se događa na Krimu 20. godina prošlog vijeka odakle se poslije građanskog rata evakuira poražena armija belogardejaca), koje je oduševilo našu publiku, 9. oktobra imalo je premijeru u Moskvi. Kako pravila nalažu, tek poslije premijerne projekcije u Rusiji, film može ući u pregovore s distributerima.

OVACIJE BEOGRADSKOJ FILHARMONIJI U CARNEGIE HALLU

Beogradska filharmonija održala je početkom oktobra u najpoznatijoj njujorskoj koncertnoj dvorani Carnegie Hall završni koncert na prvoj američkoj turneji, ispraćena višeminutnim ovacijama publike koja se na nogama oprostila od muzičara iz Beograda. Filharmonija je u sklopu turneje nastupila u Chicagu, Clevelandu i Washingtonu. Njujorski koncert, koji su započeli Slovenskim maršom Čajkovskog, pratilo je više od tisuću i po gledalaca. Izvedena je i Sibelijusova Druga simfonija kao i Verdijeva arja *Bal pod maskama*.

„Tek ćemo u narednom periodu postati svesni uspeha koji se večeras desio u Njujorku. Karnege hall izaziva strahopoštovanje kod svih muzičara na svetu, a imati punu salu ispred sebe neverovatan je osećaj. Ovo je kruna višegodišnjeg rada Filharmonije i nadam se da ćemo ovakav uspeh ubrzno ponoviti“, izjavio je koncertmajstor Miroslav Pavlović.

Ovo je prvi nastup Beogradske filharmonije u 91-godišnjoj povijesti u SAD-u.

UMRO VOJA ČOLANOVIĆ

Voja Čolanović, jedan od najpoznatijih srpskih pisaca, preminuo je u 92. godini. Rođen je u Bosanskom Brodu, a od 1933. živio je u Beogradu gdje je diplomirao na visokoj novinarskoj i diplomatskoj školi, a zatim bio novinar, urednik, uređivao je svjetsku književnost u izdavačkoj kući „Rad“, bio prvi urednik Naučnog programa Televizije Beograd, a jedno vrijeme i dramaturg u Beogradskom dramskom pozorištu. U književnost je ušao zbirkom priповjetki „Osedlati mečavu“ 1958, a za knjigu „Osmeh iz crne kutije“ (1993) dobio je „Andrićevu nagradu“. Za roman „Druga polovina neba“ (1963) ovjenčan je uglednom nagradom „Benito Juarez“, dok je za roman „Zebnja na rasklapanje“ (1987) dobio NIN-ovu nagradu. Posljednji roman „Oda manjem zlu“ čija je tema ljubav i erotiku, protkanu finim humorom i ironijom, objavio je 2011. godine.

Ljetna škola *SKD Prosvjete* na Viru / foto: Jovica Drobnjak, 2014.

**PAULINA ARBUTINA / RADOJE ARSENIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / MLAĐEN BLAŽEVIĆ
JADRAN BOBAN / GORAN BORKOVIĆ / DARKO CVIJETIĆ / MENAD JOVANOVIĆ / DENIS LOVROVIĆ
IGOR MARKOVIĆ / ĐORĐE MATIĆ / LJUBINKA MILINČIĆ / BOSILJKA MILINKOVIĆ / MARKO MILJANOVIĆ
ĐORĐE NEŠIĆ / MOMČILO POPADIĆ / NATAŠA PUŠKAR / BORIS RAŠETA / VANČO REBAC / NENAD RIZVANOVIĆ
IGOR RUŽIĆ / SRĐAN SANDIĆ / SANJA ŠAKIĆ / LEILA TOPIĆ / ĆEDOMIR VIŠNJIĆ / BORIS VRGA**

AUTORI

DVOR MA UNI, 29. 09. 2014. / FOTO: DENIS LOVROVIĆ

www.skdprosvjeta.com

CIJENA 20 KN